

ANNA

Eva Klimentová

Recenzenti:

PhDr. Kateřina Thelenová, Ph.D.

PhDr. Renáta Köttnerová

Filozofická
fakulta
Univerzita Palackého
v Olomouci

Vznik publikace byl podpořen z Norských fondů.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správněprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Eva Klimentová, 2016

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2016

ISBN 978-80-244-5004-9

Silným ženám mého rodu. Mamince, sestře, dceři.

Obsah

Úvod.....	5
Romové – historie a česká současnost	13
Aktéři.....	26
Annin příběh	34
Pozadí Annina příběhu.....	55
Reflexe realizované sociální práce.....	71
Závěr	110
Summary	111
Seznam použitých zdrojů a pramenů	112
Příloha – ukázka indexace.....	118

Úvod

Práce sociálního pracovníka se odehrává na pestrém poli profesní praxe. Zahrnuje práci s klienty různého věku, pohlaví, životních zkušeností, v rozličných prostředích, s klienty do různé míry motivovanými, různého intelektu, ochoty spolupracovat, s různými obtížemi, problémy. Některé si sociální pracovník pamatuje více a některé méně, někteří postupem času splynou v četnými ostatními a vrátí se do své anonymity.

Anna patřila mezi klienty výjimečné a už v průběhu naší společné práce před mnoha lety jsem pomýšlela na to, že její příběh by byl dobrým námětem na knihu. V mnoha ohledech se vymykala jiným případům. Setkaly jsme se poprvé, když jsme obě – nyní čtyřicátnice – byly mladé ženy, v roce 1998. Já, absolventka oborů sociologie a andragogika v profilaci na sociální práci se sotva zaschlým inkoustem na diplomu, tři roky po absolvování magisterského studia, jsem byla sociální pracovnící nezájmové organizace zaměřené na ochranu dětí. Ona byla „tetou“ dvou malých školáků, které měla ve faktické péči, v situaci, kdy rodiče dětí se začali po dlouho trvajícím nezájmu o děti vehementně domáhat styku s nimi a žádali jejich návrat „domů“. O Anně někdy hovořím jako o Lvici Anně – angažované v zájmech dětí, ochotné za ně bojovat s celým světem, koncentrované na jejich potřeby, odhodlané vynahradiť jim to, čemu byly v životě vystaveny. Pokud bych měla v tento moment představit ve stručnosti jejich životní příběh, nebyl by vlastně ani příliš dlouhý. Veronika s Robertem se narodili v roce 1990 do málo podnětného výchovného prostředí. Kvalita péče o děti byla kolísavá, otec byl opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody, maminka nároky samostatné péče o dvě malé děti neovládala, děti byly vystaveny jejímu neuspořádanému životu. Pomáhala rodina ze strany otce – materiálně i hlídáním dětí. Nakonec děti ve věku předškoláků skončily u své sestřenice Anny Winterové. Ta se o děti starala bez formálního posvěcení úřady, nebyly jí svěřeny do péče a nepobírala na ně žádné dávky. Vyšlo najevo, že malá Veronika byla sexuálně zneužita bratrem své matky. Až o několik let později, když už děti navštěvovaly základní školu, se rodiče začali snažit o návrat dětí do jejich péče. Sociální pracovníci odboru péče o dítě¹ a spolupracující

¹ Oddělení péče o dítě referátu sociálních věcí okresního úřadu (dále také OPD). Tento státní orgán poskytoval k zajištění životních potřeb nezaopatřeným dětem, jejich ro-

nestátní neziskové organizace se snažili o obnovení vztahu dětí s biologickými rodiči, ale ti v tom byli málo usilovní, odhodlaní a trpěliví. Nakonec děti zůstaly u Anny, byly jí svěřeny do pěstounské péče a setrvaly u ní až do dospělosti.

Anna je Romka a jistě to byly moje předsudky, které vedly k tomu, že jsem byla v mnoha okamžicích ohromená, jaká je, jak se chová, jak má srovnané životní hodnoty. Spolupracující, aktivní a asertivní klientka sociální práce, odhodlaná dosáhnout toho nejlepšího pro děti. Současně uvážlivá a rozumná. Přes mnohá úskalí se elegantně přenesla, a že jich nebylo za ty roky málo. V době, kdy jsme již měly vybudovaný pevný a důvěrný vztah, začala odkrývat sebe a své hodnoty, vize, tradice, ve kterých vyrostla a které stále hluboce ctí. Ale také obavy, úzkosti, špatné zkušenosti s majoritní společností, s úřady a dalšími institucemi. Už tehdy jsem její život vnímala jako nosné téma pro knihu. Říkala jsem si, že bychom o takových příbězích měli vědět. Nejen my pomáhající pracovníci, ale i širší veřejnost. O romské problematice se v odborném i veřejném diskursu hovoří a píše spíše negativně, zejména v souvislosti se špatnou sociální situací této minority a s jejich multifaktoriálně podmíněným sociálním vyloučením. Ale i takoví Romové, jako je Anna, jsou mezi námi, neviditelní, neznámí. Procházejí životem s čistým štítem, aniž by ztratili sami sebe. Konkrétně Anna obětovala svůj vlastní partnerský život a vlastní mateřství pro děti ze širší rodiny, které prostě potřebovaly pomoc. Jejima očima jednoduché a samozřejmé, mýma očima impozantní. Hrdinka všedního dne. Potřebovala ale v některých úsecích svého života pomoci s tím, jak se zorientovat v systému sociálních dávek a pravomocí jednotlivých sociálních pracovníků, který byl pro ni příliš složitý a málo přehledný, jak

děťům, zejména osamělým matkám (otcům) pečujícím o nezaopatřené děti, ženám v době těhotenství a popřípadě dalším občanům, kteří měli v přímé péči nezaopatřené dítě, služby a dávky sociální péče. Ve spolupráci se školami, zdravotnickými zařízeními a dalšími organizacemi připravoval děti a mládež poradenskou a výchovnou činnost na manželství a odpovědné rodičovství, napomáhal vytváření příznivých vztahů v rodinách ohrožených rozvratem a měl přispívat k překonávání důsledků tohoto rozvratu. Dále zjišťoval případy ohroženého nebo narušeného vývoje dětí, působil k odstranění jeho příčin a důsledků a zabezpečoval sociálně-právní ochranu těchto dětí. Činnost OPD v předmětné době upravoval zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení. Okresní úřady byly zrušeny k 1. 1. 2003.

obstát na bytovém a pracovním trhu, jak harmonizovat vzdělávací kariéru dětí. V tom byly její kompetence limitované.

Tváří v tvář nevšednosti Annina života jsem zvažovala, jak toto téma, její příběh uchopit, když s odstupem let nastal ten správný čas. Volba přirozeně padla na kvalitativní strategii výzkumu. Specifický případ nevyžaduje kvantifikace, není vhodné ani možné jeho uchopení prostřednictvím statistických metod. (Glaser & Corbinová in Hendl, 2008) V souladu s přesvědčením Creswella (1998) jsem projektovala výzkum jako proces porozumění vybranému lidskému problému. Anna už během naší spolupráce, kdy jsem byla v roli její sociální pracovnice, otevírala v našich rozhovorech témata, která ukazovala na souvislosti, determinanty, které mi byly do té doby neznámé. Týkaly se její etnicity, příslušnosti k rodu, zmiňovala souvislosti a témata genderová, mnohé v jejím příběhu ovlivnil i její věk a rodinné zázemí. To volalo po vytvoření komplexního, holistického obrazu – jaký je Annin příběh? Jaký je její svět? Co ho formuje? Jak Anna prožívá to, co se kolem ní děje a jak do toho zasahuje? A proč právě takto?

Rozhodla jsem se použít biografický přístup realizovaný prostřednictvím narativních rozhovorů. Šlo mi o zachycení složitosti případu, o popis jeho celistvosti. Inspirovala jsem se intrinsitní případovou studií podle Stakea (1995), která se má věnovat případu jenom kvůli němu samotnému, neaspiruje na zjištění vztahu případu k obecnější problematice. Chtěla jsem poznat do hloubky, popsat a předat právě tento případ.

Naše společná práce s Annou, která byla realizovaná v rámci projektu Anna², má dva hlavní výstupy. Prvním je její „life history“, kterou Titon vymezuje jako „*příběh o jedincově životě... osobní narrativum, příběh osobní zkušenosti*“. (Titon, 1980:276) Anna ochotně a spontánně vyprávěla o svém životě. Popsaly jsme její příběh, který je sám o sobě zajímavý, konkrétní body, životní situace a procesy, které mohou být zahrnuty do více či méně objektivní deskripce.

Hledala jsem ale také to, co je za příběhem skryto. Svým šetřením jsem usilovala o zjištění, jak se Anna snaží svůj život vysvětlit sama sobě

² Projekt Anna byl podpořen v rámci programu *Dejme (že)nám šanci*, který podporuje rovné příležitosti žen a mužů v pracovním i osobním životě a prevenci a pomoc obětem domácího násilí v České republice. Je financován z Norských fondů a spravován Nadací Open Society Fund Praha. Projekt Anna byl realizován v letech 2015–2016.

a svému sociálnímu okolí, jak máme my kolem ní pochopit to, co se děje a co ona činí, proč jedná určitými způsoby, jak organizuje a interpretuje své každodenní aktivity a interakce. Druhým výstupem naší spolupráce, který jsem oddělila do samostatné kapitoly, je „oral history“ vztážená k jejímu životnímu příběhu. V ní jsem zaznamenala stěžejní témata Anniných vzpomínek na jednotlivé události, jejich možné příčiny a jejich následky. Ukázalo se, že stěžejním vlivem, který plošně zasahuje její život, jsou specifická pravidla a tradice jejího rodu. K vypracování „oral history“ už nepostačoval spontánní proud Anniných slov, bylo potřeba se doptávat, žádat upřesnění, podněcovat k dalšímu vyprávění (podobně Denzin in Svoboda, 2007). V Annině případě představovala komplikaci při získávání potřebných dat skutečnost, že určité rodové tradice a pravidla jsou před majoritou utajována.

Třetím výstupem práce, do kterého již Anna nezasahovala, je kapitola věnovaná reflexi realizované sociální práce v tomto případě. Ta čerpá zejména ze spisové dokumentace nestátní neziskové organizace, ve které jsem v době intenzivní spolupráce s Annou působila jako sociální pracovnice. Využila jsem zde metodického postupu analýzy dokumentů. Případovou studii, která tak vznikla, jsem zamýšlela jako nástroj edukace v sociální práci. Má organicky snoubit popis skutečného životního příběhu klienta a jeho psychosociálních obtíží, využitých strategií sociální práce a jejich terminologické, teoretické a legislativní ukotvení.

Realizaci rozhovorů s Annou předcházela poměrně dlouhá příprava. Když jsem Anně poprvé představila nápad, že bych o ní a o dětech, kterým dala domov, napsala knihu, bez zaváhání striktně odmítla. Nevidí na svém životě nic zvláštního. Současně respektuje tradice svého rodu, který je ve vztahu k majoritě velmi rezervovaný a informace o sobě cenzuruje. Nakonec po několika návštěvách mi svolení dala Annina matka, která s ní žije ve společné domácnosti. Zlomový byl náš rozhovor, ve kterém jsme tematizovaly, jak se generacemi jejich rodiny táhne nit dobrého – od Anniny babičky, o které jsem slyšela v mnohých vyprávěních a která přežila koncentrační tábor, k Annině mamince, která sama vychovala řádně tři děti, k Anně, která dala domov přijatým dětem, až právě k nim. Dnes jsou to dospělí lidé, řádně vychovaní, slušní, poctiví. To byl argument, který Annina matka vyslyšela, a se smíchem kapitulovala. Vyslovila za rodinu souhlas a Anna se slavnostně zavázala spolupracovat.

Jak už jsem psala výše, s Annou se znám více než sedmnáct let. Naše společná práce ve vztahu klientka – sociální pracovnice byla po dobu přibližně jednoho roku velmi intenzivní, později jsme byly jen v občasném kontaktu, většinou zprostředkovaně (i vzhledem k poměrně velké vzdálenosti mezi našimi současnými bydlišti). Samotný výzkum podpořený Norskými fondy a Open Society Fund probíhal během více než roku společných setkání a dlouhých i kratších rozhovorů v letech 2015 a 2016.

Do výzkumu jsem vstupovala s vědomím, že jeho cílem nemůže být zjištění toho, čemu se obvykle říká „pravda“. Počítala jsem s tím, že ať už vědomým, nebo nevědomým působením Anny bude skutečnost („pravda“) v jejích naracích zkreslena, interpretována, některé informace bude selektovat, něco bude zapomenuto, něco strategicky zastřeno. Byla jsem si vědoma působení odstupů času a taky potřeby Anny chránit některé informace, které považuje za příliš intimní. Předpokládala jsem, že zkreslení reality je sociálně formovaným produktem Anniny potřeby představit se (ale i své blízké) v určité roli, chránit si v interakci s druhými svou sebeúctu, představit spíše „fasádu“ než syrové vnitřnosti, ochránit pozitivní morální status sebe i jiných. (Goffman, 1999) To bylo také důvodem, proč jsem nakonec ustoupila od svého původního úmyslu realizovat rozhovory i s dalšími členy Anniny rodiny. Ty by mohly s Anninými naracemi vstoupit do kolize, konfrontovat je.

Svoboda (2007) upozorňuje na slabinu biografické metody, kterou je trojí rekódování informací. Nejprve je událost nějakým způsobem uložena v informátorově paměti, ten ji potom kóduje do slov a vět za působení vlivů uvedených výše. Třetí interpretaci jsem následně provedla já coby výzkumník, když jsem stála před úkolem z proudu narací sestavit příběh a detekovat stěžejní témata „oral history“. Ke zkreslení tedy jistě došlo i z mé strany, kdy nositelem specifické interpretace může být mé osobní angažmá v případě v době jeho nejvyhrocenějšího řešení, mísení poznatků z minulosti a ze současnosti (nedostatky mé paměti), (dez)interpretace opřené o studium odborné literatury a o zkušenosti s jinými romskými rodinami z mé praxe sociální pracovnice (srov. např. Riesmann, 2008).

K těmto skutečnostem se vážou také etické problémy spojené s mou prací na předložené monografii. Po vyslovení souhlasu Anny s jejím zapojením do výzkumu jsme velice obšírně diskutovaly o tom, jakým způsobem bude chráněna anonymita její a jejích blízkých. Domluvily jsme se na změně jmen všech zúčastněných, na umístění příběhu do odlišné

lokality, na posunu v čase tak, aby indicií bylo co nejméně. Snažila jsem se ale Anně vysvětlit, že její příběh je natolik specifický, že i přes tato opatření reálně hrozí, že lidé, kteří se s ní nebo s dětmi osobně znají (nejen přátelé a známí, ale například i pomáhající pracovníci), je v příběhu dokážou identifikovat. Anna tomu rozuměla, a přesto souhlasila s tím, že se do výzkumu zapojí. Ba co víc, po několika týdnech realizovaných rozhovorů mi telefonovala, že po rodinné poradě se s dětmi rozhodli, že v knize smím použít jejich pravá křestní jména. Jedná se o jména Anna, Robert a Veronika. Tento akt byl prezentován jako dar a nebylo vhodné ho odmítnout. Snažila jsem se citlivě vést Annu k tomu, aby to ještě zvažila, ale marně, její (jejich) rozhodnutí bylo pevné. To ve mně ještě posílilo nejistotu, nakolik bude výzkum reliabilní, když jsem ho uskutečnila právě já. Jestliže chápu reliabilitu jako vyjádření stupně konzistence, s jakou různí výzkumníci dochází ke stejnému nebo velmi podobnému výsledku (Hammersley in Silverman, 2005), potom musím přiznat, že moje postavení v rodině Anny je v jistém smyslu exkluzivní a pravděpodobně neopakovatelné. Anna mne vnímá jako někoho, kdo jí a dětem v době, kdy to potřebovali, významně pomohl. A ač to popírá, mohu předpokládat, že za zapojením se do projektu je i jakási vděčnost a snaha se mi revanšovat.

Anna podepsala po důkladném a opakovaném poučení informovaný souhlas, ve kterém byla obeznámena s okolnostmi a cílem výzkumu, byla jí zaručena anonymita za podmínek uvedených výše, byla poučena o možnosti odmítnout podání jakýchkoli informací, které považuje za příliš osobní, a o možnosti kdykoli z účasti na projektu vystoupit.

Anna mi opakovaně deklarovala plnou důvěru, přesto jsme se domluvíly, že témata, která považuje za příliš citlivá, bude při nahrávání rozhovorů na diktafon signalizovat gestem a nebude na ně odpovídat. Některé skutečnosti mi následně sdělila mimo audiozáznam pod podmínkou, že o nich v knize nebude zmínka. Jakkoli bych je považovala za zajímavé a vědecky obohacující, budu toto její rozhodnutí respektovat. Těchto zkreslení jsem si vědoma a budu na ně v textu vhodným způsobem upozorňovat.

Celkově jsem s Annou realizovala téměř patnáct hodin nahrávaných rozhovorů. Každý z nich byl doplněn ještě neformálním úvodním a závěrečným rozhovorem. Některé krátké rozhovory proběhly telefonicky³,

³ Po obnovení našeho vztahu mne Anna začala opět používat jako „přítele na telefonu“, konzultuje se mnou různé potíže, sdílí úspěchy dětí, požaduje občasně psychosociální

některé informace na mne Anna „vychrlila“ dřív, než jsem stihla diktafon zapnout. Významnou pomůckou při zpracování výsledků výzkumu mi proto byl výzkumný deník, byť audionahrávky považuji za primární zdroj prezentovaných informací. Výzkumný deník obsahuje (inspirováno Cryerová in Hendl, 2008):

- popis jednotlivých výzkumných aktivit opatřený datem;
- terénní poznámky;
- výsledky pozorování;
- seznam prostudované literatury a výpisky z ní, podklady pro teoretické ukotvení problematiky postavené na rešerších odborných zdrojů;
- úvahy o sebraných datech;
- hypotézy, možnosti dalšího směřování výzkumu;
- úkoly (například otázky, které je třeba v rozhovorech upřesnit);
- popis slepých uliček, překvapení, dosažených úspěchů a utržených neúspěchů;
- moje osobní postřehy;
- nápady a postřehy mých neformálních konzultantů.

Harmonogram práce byl velmi pružný, bylo potřeba se přizpůsobit možností a ochotě Anny sjednat konkrétní rozhovor.

Jednotlivé rozhovory byly přepsány, následně jsem se snažila indexovat data tak, abych je mohla jednoduše vyhledávat. Rozhovory jsem poslouchala z audiozáznamu opakovaně, přepisy četla stále znovu a znovu, řádově v desítkách čtení. Identifikovala jsem v textu pomocí barevných značek témata, způsoby vyprávění, náměty, události, které se objevovaly opakovaně.⁴ Takto vzniklé kategorie jsem dále analyzovala v kontextu, ve kterém byly prezentovány, hledala jejich vzájemné vazby, změny, souvislosti. Kromě historické linie Annina životního příběhu se mi díky tomu podařilo identifikovat skutečnosti, které Anna nejvýznamněji tematizovala jako determinanty svého života. Sběr dat a jejich zpracování se prolínaly a předběžné výsledky analýzy následně ovlivňovaly průběh dalších rozhovorů.

Průběžně jsem pracovala se spisovou dokumentací a připravovala reflexi realizované sociální práce. I z této výzkumné aktivity vzešla některá

poradenství. Vzhledem k tomu, že Anna je opravdu sdílná, telefonát obvykle trvá 20 až 40 minut.

⁴ Ukázka v příloze textu.

témata pro následující rozhovory s Annou, zásadně však byla nekonfrontační.

Nakonec přišlo těžké rozhodování, jak výstupy seřadit do monografie tak, aby byly přehledné a výstižné a aby nic podstatného nebylo opomenuto. Současně aby text byl pokud možno čtivý a poutavý a naplnil očekávaný edukační účel.

První kapitola tvoří stručný teoretický výklad, jehož cílem je seznámit čtenáře s historií Romů a s tím, co formovalo jejich současné postavení v České republice. Po představení aktérů celého příběhu následuje Annin životní příběh. Snažila jsem se do něj co nejméně zasahovat vlastními vysvětlivkami. Svůj úkol jsem viděla spíše ve srozumitelném uspořádání jednotlivých fragmentů vyprávění na časové ose a ve výběru takových pasáží, které jsou popisné a naplňují formát „life history“. Následující „oral history“ se koncentruje na jedno ústřední téma, které prostupuje v různých souvislostech celým Anniným životem. Tím jsou tradiční pravidla a zvyklosti rodu, ke kterému se Anna hlásí. Kniha je zakončena reflexí realizované sociální práce.

Projekt Anna, jehož výstupem tato monografie je, směřuje k podpoře inkluze Romů do české společnosti, usiluje o nabourání předsudků pomáhajících pracovníků spojených s etnicitou a genderem jejich klientů, chce poukázat na Anninu sílu a odhodlání propojit kulturu svého rodu s požadavky a oprávněnými očekáváními majoritní společnosti, ve které Anna s dětmi žije. Přála jsem si nabídnout profesní inspiraci, možnost poznat životní strategie konkrétní klientky sociální práce a profesní strategie zúčastněných pomáhajících pracovníků.

Cílovou skupinou předkládané monografie jsou sociální a další pomáhající pracovníci.

Romové – historie a česká současnost

Romové nemají vlastní psanou historii. Jsou národem bez vlasti, vždy minoritou v různých majoritních společnostech, kočovníci, kteří nebyli nikde doma, po staletí v diaspoře. Někteří se usadili přirozeně, u jiných usedlý způsob života vynutily (i násilně) instituce. Tyto faktory pravděpodobně generovaly historickou zkušenost, která je společná Romům napříč Evropou – pronásledování, diskriminace, marginalizace, útlak, sociální vylučování. (Hübschmannová, 1999; Horváthová, 2002) Romové se příliš liší – jazykem, kulturou, náboženstvím, etnickým původem, způsobem života.

Komplikací pro uchopení romské problematiky je však skutečnost, že Romové jsou etnickou skupinou výrazně heterogenní. Jednotlivé sub-etnické skupiny Romů se mezi sebou v podstatných znacích liší, a to jak vnímáním své etnicko-národnostní identity, tak způsobem života, pravidly soužití v jejich komunitě, kulturou, vztahem k majoritě. Není proto možné hovořit o Romech jako o homogenním národu se specifickým způsobem života. (Fraser, 1998; Hübschmannová, 1998; Jakoubek & Budilová, 2009) Současně je potřeba Romy odlišit od majoritní populace (její zástupce Romové označují obvykle jako „gadžo“).

Máme-li hovořit o Romech, je potřeba odlišovat (Moravec, 2006):

- Roma ve smyslu typického vzhledu, charakterizovaného typickou fyziognomií, zejména pigmentací vlasů a pokožky. Na základě těchto znaků je člověk za Roma považován svým sociálním okolím nebo se k romskému etniku přiřazuje sám;
- Roma jako nositele romské kultury v antropologickém smyslu. Romem je potom ten, kdo byl socializován do romské kultury, charakterizované specifickými hodnotami, sdílenými normami, způsoby řešení problémů, sociální organizací rodiny a komunity, vírou, jazykem, tedy tím, co lidem dané kultury umožňuje společně se orientovat ve světě a společně svůj svět utvářet a konceptualizovat (k pojmu kultura více např. Lawless, 1996 nebo Murphy, 2001);
- Roma jako příslušníka romského národa. Romem je v tomto pojetí ten, kdo se cítí být příslušníkem společenství lidí, nazývajících se sama jako Romy.

Ne každý jedinec, kterého intuitivně za Roma označujeme, sám sebe jako Roma vnímá a jako Rom se představuje svému sociálnímu okolí. Je diskutabilní, nakolik je možné objektivně příslušnost k romskému etniku posoudit. Obecně můžeme rozlišit čtyři strategie sběru etnických dat. Nejbezpečnější se jeví být metoda sebeidentifikace, kdy se jedinec sám označí (v našem případě) za Roma. Další metody vyplývají z označení jinou osobou (obvykle expertem) a/nebo sociální skupinou (jinými Romy). Čtvrtou metodou je metoda sběru objektivních dat, ze kterých etnicita může být nepřímo odvozena. (Lovritš, 2008) Etické těžkosti potom nese rozhodnutí, zda a jak sčítat Romy, zda trvat například při sčítání lidu na jejich sebeidentifikaci prostřednictvím přihlášení se k romské národnosti nebo k romštině jako mateřskému jazyku. Zda uvažovat pro účely případného expertního (kvalifikovaného) posouzení, jak velká musí být (a zda vůbec musí být) míra vyjádřenosti romských fyziognomických znaků (zejména u potomků etnicky smíšených rodičů), jaká musí být míra osvojení si obsahu romské kultury a jazyka daným jedincem, když mnoho dětí romských rodičů již vyrůstá bez bližšího kontaktu s romštinou a romskou kulturou (pohádkami, písněmi, uměním, včetně umění řemeslného). Významné rozdíly panují navíc mezi jednotlivými romskými skupinami, které se dále dělí do podskupin a rodů, existují zřetelné odlišnosti mezi jednotlivci či (velko)rodinami, dále mezi starší a mladší generací, mnohdy mezi Romy žijícími ve městech, na vesnicích, v sociálně vyloučených lokalitách⁵. To, co ale Romy spojuje, je vědomí společného etnika spjatého jazykem (byť v mnoha dialektech), vymezení vůči majoritní společnosti a vůči jiným sub-etnickým skupinám Romů, rodová soudržnost

⁵ Za sociálně vyloučenou nebo sociálním vyloučením ohroženou lokalitu je v současné době podle Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR (Čada, 2015) považována taková lokalita, kde dochází ke koncentraci více než 20 osob (indikováno počtem příjemců příspěvku na živobytí), které obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor (indikováno vnější identifikací), a to v nevyhovujících podmínkách. Jako sociálně vyloučenou lokalitu označuje Čada explicitně či implicitně prostor (dům, ulici, čtvrť), kde se koncentrují lidé, u nichž lze identifikovat znaky spojené se sociálním vyloučením. Tato místa jsou okolními obyvateli negativně symbolicky označována (např. „špatná adresa“, „problémové místo“ apod.).

Sociální vyloučení je potom charakterizováno přetrváváním chudoby v čase a její prostorovou koncentrací, což je provázáno marginalizací a patologickým jednáním chudých. V takových podmínkách vzdorují chudí normám hlavního proudu společnosti, ale současně přetrvává jejich závislost na sociálním státu, nesená rozpadem tradičních sociálních institucí, jako je například rodina. (Mareš & Sirovátka, 2008)

a zkušenost s nedůvěrou a pohrdáním ze strany majoritní společnosti. (Eder-Jordan, 2011; Beková, 2014) Obraz romství je konstruován nejspíše na podkladě odlišností od majority a specifickém hodnotovém systému (více k tématu romství a jeho konstrukci např. Jakoubek, 2004).

V roce 2011 se podle sčítání lidu, domů a bytů k romské národnosti přihlásilo celkem 12 852 obyvatel České republiky (Český statistický úřad, 2011)⁶. Je ale zřejmé, že toto množství neodpovídá realitě, spolu s Říčanem (2008) se můžeme domnívat, že se zde negativně odrazí špatné zkušenosti Romů s byrokratickými soupisy a evidencemi, které se vždy obrátily proti nim.⁷ Kvalifikované odhady expertů uvádějí přibližně 200–300 tisíc osob romského etnika, což představuje cca 2–3 % obyvatel České republiky. V souvislosti s použitou metodikou bývají některé odhady i vyšší. (Navrátil, 2003a)

Nejpočetnější zastoupení mezi Romy v současné České republice mají tak zvaní Slovenští Romové⁸, kteří tvoří asi 75–85 % z celkového počtu Romů u nás. Přibližně 10 % Romů je olašských, jejichž komunity se i v současné době výrazně izolují jak od ostatních Romů, tak od neromské společnosti (majority). Zbývajících 10–15 % představují Maďarští

⁶ Podle stejného zdroje 4 919 obyvatel ČR uvedlo romštinu jako svůj mateřský jazyk, 33 351 obyvatel ČR uvedlo, že jejich rodnými jazyky jsou současně čeština a romština, a 2 100 obyvatel označilo za své mateřské jazyky současně slovenštinu a romštinu. (Český statistický úřad, 2011)

⁷ Jak zdůrazňují Škobla a kol. (2008:11): „Údaje o etnicite patria k veľmi citlivým údajom vzhľadom na to, že vypovedajú o osobných záležitostiach človeka, ktoré môžu mať vážne dôsledky. Strach z možného zneužitia etnických údajov je hlboko zakorenený v historickej pamäti Európy pre skúsenosti s fašizmom, nacizmom a inými totalitnými režimami. Veľa ľudí má historicky odôvodniteľný pocit, že dáta o etnicite ich môžu nejakým spôsobom ohroziť.“ Rada Evropy proto řadí etnická data mezi data „citlivá“. (Simon, 2007)

⁸ Podle Elšíka (2005) se sub-etnické skupiny Romů (vztahuje k Sinti a Manuš, možno ale zobecnit na všechny Romy) nejčastěji označují pomocí geografických pojmů, které se vztahují k historické vazbě dané skupiny k určitému regionu a neznačí nutně místo jejich stávajícího pobytu. Vzhledem k tomu, že nejde o deskriptivní termíny, označuje Elšík geografické atributy označující sub-etnickou skupinu velkým písmenem na začátku slova a odlišuje je tak od čistě deskriptivních geografických atributů. Například tedy „Slovenští Romové“ pocházejí historicky ze Slovenska, ale nyní v této zemi žít mohou a nemusí. Opačně „slovenští Romové“ žijí momentálně na Slovensku, ale spolu s nimi i další skupiny Romů, například Maďarští Romové. Této strategie se držím i v předloženém textu.

Romové. V řádu stovek osob u nás žijí Čeští Romové, potomci těch, kteří před rokem 1939 žili na území Čech a Moravy a přežili holokaust druhé světové války, a němečtí Sintové (Sinto). (Davidová, 1997; Pavelčíková, 2004; Hlaváček, 2014)

Postavení Romů v současné české společnosti výrazně formovala historie jejich (a samozřejmě i našeho) národa, která je plná pronásledování a bolesti. Do Evropy Romové přicházeli pravděpodobně z Indie přes Malou Asii a Balkán od 12. století. Kočovali za obživou už ve své pravlasti a později ve vlnách pokračovali i za její hranice. Obživu jim zajišťovaly řemeslné dovednosti, zejména kovářské a kotlářské, ale živili se i hudbou a kejklířským uměním a různými jinými atrakcemi, jako je například hádání z ruky, bylinkářství, léčitelství lidí i hospodářských zvířat. (Daniel, 1994; Říčan, 1998; Stewart, 2005) Podle Hanzala (2004) je vůbec nejstarším historickým pramenem, který se zmiňuje o Romech v Evropě, rukopis *Život svatého Jiřího* z roku 1068. Jsou zde uváděni jako *Atsinganoi*, kteří se v Cařihradě věnovali čarodějnictví. První zmínky o Romech na českém území se připisují *Dalimilově kronice* (1314), která o nich psala jako o *kartsiatech pohanských*. (Nečas, 1999a) Za první bezpečnou zmínku o Romech v Čechách je považována zpráva ze *Starých letopisů českých* uváděná z roku 1416. (Pavelčíková, 2013)

Zpočátku byli Romové přijímáni evropskou společností coby poutníci laskavě a blahosklonně. Později ale vynikly rozdíly v jejich životním způsobu (kočování, odívání, používání magie a další) a v usedlém obyvatelstvu se probudil strach. Romové začali být podezírání z toho, že přísluňují nepřátelům, zejména v raném středověku Tatarům a Turkům. Mnoha evropským usedlíkům nebyl sympatický romský způsob života, který vnímali jako parazitování. Romové byli během svého kočování mnohdy závislí na almužnách, a když nebyly dostupné, řešili svoji obživu drobnými krádežemi a polním pychem. (Daniel, 1994) To vyvolávalo v usedlících, kteří sami byli odkázáni na limitované zdroje obživy, nepochopení, strach a později nepřátelství. (Fraser, 1998)

Počátky organizované protiromské represe na území současné České republiky přineslo usnesení Moravského zemského sněmu (přibližně kolem roku 1538), který rozhodnul o vykázání Romů z území Moravy. Z cíleho Českého království měl pak Romy vytlačit mandát českého krále a císaře Svaté říše římské Ferdinanda I. Habsburského z roku 1545. (Han-

cock, 2001) Romské skupiny se na naše území vracely postupně v době třicetileté války (1618–1648), kdy kontrola veřejné správy polevila. V roce 1697 ale císař Leopold I. prohlašuje Romy za psance, což znamenalo, že psanec mohl být kýmkoli beztrestně zabit. Byl považován za ekvivalent škodné zvěře. Postup proti Romům ještě více zpřísnil Karel IV., který stanovil sankce pro ty místní obyvatele, kteří by Romům poskytli pomoc, či dokonce přístřeší. Přestože protiromské nálady byly velmi vyhocené, Romové se na území českého království i přes četná příkoří a mnohá nebezpečí vraceli. V roce 1726 dosáhlo pronásledování Romů u nás pomyslného středověkého vrcholu, kdy proti „*škodlivé sběři cikánské*“ bylo možno použít i vojsko. (Barša, 1999; Nečas, 1999a)

První strategie násilné asimilace Romů do české společnosti projektovala Marie Terezie v dekretu z roku 1751. Prikázala vyhostit cizí Cikány, domácí Romové se měli vrátit do svých rodných obcí, které měly povinnost se o ně postarat. Cílem asimilace bylo udělat z Romů usedlé rolníky a rozptýlit je mezi majoritu. Dekret stanovoval zákaz romských příjmení, zákaz používání cikánského jazyka i specifických cikánských oděvů, zákaz romské autonomie v klanech (vajda, rada starších). Prohřešky byly trestány fyzickými tresty. Porušení povinnosti přijetí katolické víry mohlo být sankcionováno například odnětím nemanželských dětí (vzešlých ze soužití bez církevního sňatku) z péče rodičů a předáním k převýchově do rodin majority, stejně byly trestány i jiné vážnější projevy vzpurnosti. Důraz byl kladen i na povinnou školní docházku a dodržování hygienických zásad. (Horváthová, 2002) V důsledku těchto opatření a současně nepřátelského postoje domovského obyvatelstva vznikaly v bezpečných vzdálenostech od obcí, na odlehlých periferiích, romské osady, tzv. cikánské tábory (Říčan, 1998). Jejich obyvatelé nebyli zahrnuti v institutu domovského práva, obce je odmítaly zaopatřovat a nebyly k tomu ani povinny. Osady se staly v důsledku nedostatku finančních prostředků a jazykové a kulturní bariéry mezi Romy a usedlíky místy špatné hygieny, bídy, nemocí. Vznikala první romská ghetta. (Mann, 2001) Některým Romům se podařilo asimilovat mezi občany obcí a žili přímo v nich, mnozí i ve výstavních domech. Daní za to však bylo zpřetrhání rodových vazeb a rodové podpory, ztráta etno-kulturních specifík. (Říčan, 1998)

Problematické soužití provázelo Romy a občany Československa i v době první republiky. Tehdy byl přijat zákon o potulných cikánech (1927), který měl eliminovat kočování, ale fakticky otevřel prostor pro

diskriminaci všech Romů, i usedlých. Romové se tak stali občany druhé kategorie. Neusazeným Romům měly být dle ustanovení zákona odebrány děti pro „*nemožnost poskytování náležitě péče*“ vzhledem k jejich kočovnému životu. V letech 1928 až 1929 proběhl první soupis cikánů a téměř čtyřiceti tisícům Romů starších čtrnácti let, kteří byli zaevidováni, byla vystavena „*cikánská legitimace*“. Cikánské legitimace byly postupně vydávány nikoli jen kočujícím osobám, ale na etnickém principu všem Romům na území republiky. To vedlo k výrazné sociální exkluzi, diskriminaci a stigmatizaci. Přesto počet Romů na území Čech a Moravy stoupal, přicházeli Romové z Německa, Rakouska, Slovenska, ve druhé polovině třicátých let z přesídlovaného pohraničí. (Horváthová, 2002) Postupující industrializace obírala Romy o tradiční zdroje jejich obživy, jejich řemeslné zručnosti už nebylo kde uplatňovat. Stále více se proto obraceli k pochybným, a dokonce nelegálním zdrojům obživy, jako bylo hádání z ruky a z karet, léčitelství a zařikávání, žebrání, drobná majetková kriminalita. Z hrdých a soběstačných kočovníků se stali úkorně snášenými nebo obtěžujícími tuláky a nádeníky. (Říčan, 1998)

V době protektorátu předpisy zamezující kočování a přísná evidence Romů prostřednictvím „*cikánských průkazů*“ umožnily selekci osob, které podléhaly nucené koncentraci a „*konečnému řešení*“. Romským holocaustem, který Romové označují pojmem Porajmos (také Porrajmos nebo Pharrajimos), se zabývá v četných publikacích zejména Nečas (např. 1994, 1997, 1999b, 2000). Prohřešky Romů proti předpisům byly trestány nařízením nucených prací v pracovních táborech (Lety u Písku, Hodonín u Kunštátu). Tím byla zahájena cikánská genocida – na pobyty v cikánských táborech navázaly transporty do koncentračních táborů v Auschwitz-Birkenau a později i do Dachau z rozkazu říšského vůdce SS a šéfa gestapa Heinricha Himmlera. (Holý & Nečas, 1993; Kladivová, 1994; Kenrick & Puxon, 2000) Odhaduje se, že deportaci do koncentračního tábora nepřežilo okolo 5 000 Romů pocházejících z Čech a Moravy (českých Romů), celkově Porajmos připravil o život přibližně 200 000 Romů. (Rose, 2009)⁹ Po válce se vrátili do Čech a na Moravu pouze jednotlivci a připojili se k těm Romům, kteří deportaci unikli díky tomu, že byli vyhodnoceni jako nezbytná pracovní síla. Pravděpodobně extrémní zkušenosti spojené

⁹ Ilustrativní je také údaj Frasera (1998), že z 23 000 osob umístěných v cikánském táboře v Osvětimi-Březince, který existoval 17 měsíců, zemřelo 20 000 osob, ostatní byli přeloženi do jiných táborů.

s holocaustem vedly mnoho Romů k asimilaci s většinovou populací. (Horváthová, 2002; Lhotka, 2001) Krátce po válce se odhady počtu Romů na území dnešní České republiky pohybují řádově mezi 600 a 1 000 osobami. Ale již první poválečný soupis ministerstva vnitra z roku 1947 eviduje v celém Československu 101 190 Romů, z toho 16 752 žijících v Čechách a na Moravě a zbylých 84 438 na Slovensku. (Nečas & Miklušáková, 2002)

Brzy po válce do Čech a na Moravu migrovaly stovky Romů ze Slovenska. Ti přežili ve Slovenském štátu druhou světovou válku s podstatně menšími ztrátami. Většina z nich již v době před druhou světovou válkou žila usedlým způsobem života a byli organicky zapojení do trhu práce, obvykle jako pracovníci nejhrubějších nádenických prací placených jen naturáliemi. Jejich osady sice byly segregované od majority, ale současně byly prostorem, kde mohli Romové svobodně žít a rozvíjet svoji kulturu. V Čechách a na Moravě hledali po roce 1945 lepší pracovní příležitosti a vyšší životní úroveň. (Hübschmannová, 1999) První spontánní vlna migrace proběhla podle Kalové a Závodské (2012) bezprostředně po válce, další následovaly v pozdějších letech za podpory a případně i tlaku státu, který měl zájem na mobilizaci pracovních sil a zejména na poválečné obnově vysídleného pohraničí. Tak vznikla i místa vysoké koncentrace romské populace například v Ostravě, na Kladensku, na území bývalých Sudet. (Haišman, 1989; Říčan, 1998)

Lacková popisuje, jak příkoří druhé světové války vedla ke ztrátě sebeúcty romského národa: „*Ale co bylo horší než materiální bída, bylo to, že ti hladoví, špinaví, nemocní, zavšivení, negramotní lidé po pěti letech neustálého strachu, nejistoty, šikanování a týrání o sebe přestali dbát a bylo jim všechno jedno, protože poznali, že žádné jejich přání nemůže být vyslyšeno a každá jejich snaha je marná. O posvátné tradiční žužipen – čistotě, skutečné i rituální, se už jenom mluvilo, ale ve skutečnosti o ni nikdo nedbal. Lidé přestali věřit, přestali usilovat, upadali do jakési letargie a smrti zaživa.*“ (Lacková, 1997:184) Necitlivé usídlování Romů různých sub-etnických skupin a rodů pocházejících z odlišných prostředí vedle sebe na odlidštěných anonymních sídlišťích působilo v poválečné době na romské komunity disharmonicky, zanikly zdroje přirozené sociální kontroly v rámci dodržování tradičních zvyklostí v jejich rodových komunitách.

Na druhé straně druhá polovina 20. století přinesla českým a moravským Romům v Československu jistotu zaměstnání s (relativně) dobrým platem, důstojné (důstojnější) bydlení (původní romské osady se udržely jen na Slovensku), zdravotní a sociální péči. V souladu s deklarovaným

cílem společenské integrace a vyrovnání s majoritou byly poskytovány mnohé materiální a sociální výhody pro občany „cikánského původu“, byly jim přednostně přidělovány byty, bez větších bariér jim byly dostupné poměrně velkorysé sociální dávky, měli jistotu zaměstnání (spojenou s všeobecnou pracovní povinností). Tento protektivní přístup ale Romy spíše paralyzoval, způsoboval oslabení, až zánik jejich odvěké soběstačnosti a nezávislosti. Jejich problémy nevyřešil, jen zastíral. (Barša, 1999; Říčan, 2008)

Negativní vlivy se ve druhé polovině 20. století postupně vzájemně posilovaly a vedly k sociální dezintegraci Romů v nejširším slova smyslu. Dezintegrací je míněn proces rozkladu strukturální a funkční jednoty sociální skupiny nebo celého systému, kdy členové dezintegrovaných sociálních skupin jsou ohroženi sociálním vyloučením. Sociální vyloučení způsobuje ztížený přístup k institucím a službám, vyloučení ze společenských sítí, nedostatek kontaktů mimo sociálně vyloučenou skupinu nebo lokalitu, limitované, až neexistující možnosti horizontální i vertikální sociální i prostorové mobility. Současně sociální dezintegrace a sociální vyloučení přináší polarizaci společnosti, oslabuje sociální participaci, odcizuje sociálně exkludované hodnotám a institucím společnosti, která je obklopuje. (Navrátil, 2003b; Duffy in Mareš & Horáková & Rákoszyová, 2008; Topinka in Kubátová, 2013)

Dezintegrace Romů v české společnosti byla dále podpořena vnitřními procesy, kterými byla snaha Romů přizpůsobit se asimilačním tlakům, kdy mnoho rodičů podlehló výtkám škol a přestalo své děti učit romštinu (místo alternativy zacházet s dětmi v rodině i ve škole jako s bilingvními). Přizpůsobovali se tradicím a životnímu stylu majority, přebírali způsob oblékání, stravy, styl zařízení bytu a postupně i nejrůznější zvyky a obyčeje (Vánoce, Velikonoce, narozeninové oslavy a podobně). Vnějšími procesy prohlubujícími dezintegraci byla segregace romských dětí ve školském systému (přeřazování do speciálních škol, jejichž absolventi měli jen velmi limitované možnosti pokračovat v dalším vzdělávání), odebrání dětí z rodin zejména z důvodů bytových a jejich umístování v ústavní péči. Tím byly zpřetřhány v mnoha případech přirozené rodinné vazby a vyrostla generace vykořeněných mladých Romů, kteří nebyli socializováni v rodině, a postrádali tedy základní kompetence vázané k rodinnému životu. Současně byli odtrženi od tradic svého etnika. Extrémně citlivou otázkou této doby jsou nucené sterilizace romských žen, které v některých případech byly provedeny dokonce bez jejich vědomí. (Říčan,

2008) Podle Hübschmannové (1993) byli Romové vehnáni do kulturního a etického vakua. Odnětí jedněch hodnot neznamena automatické přijetí hodnot jiných, jak si to ideologové socialismu představovali, a Romové zůstali na „území nikoho“.

Jakkoli pád totalitního režimu v roce 1989 byl příslibem obratu k lepšímu nejen v romské problematice, Říčan (1998) poukazuje zejména na negativní důsledky toho, co označil slovy „*rozpoutala se u nás svoboda*“. (Říčan, 2008:29) Zdůrazňuje dopady anomie, oslabení smyslu pro řád. I když se před Romy otevřela svoboda užívat svého jazyka a pěstovat svou národní kulturu, nedokázali se šanci chopit a došlo naopak k markantnímu zhoršení jejich situace. Z toho, co Romy postihlo, jmenuje Říčan (2008) zejména nezaměstnanost spojenou s diskriminací na trhu práce, dostupnost atraktivních škodlivin (psychoaktivních látek, ale také například úvěrů, lákadel konzumu) a averzi většinové společnosti podněcovanou tzv. mediálními pranýřem (k obrazu romské problematiky v denním tisku srov. např. Sedláková, 2002; Nekvapil, 2000). V moderní, rychlé, individualistické a na výkon zaměřené společnosti nebyli Romové schopni se dostatečně pružně zorientovat a mnoho z nich se propadlo do hlubokého sociálního vyloučení, které je posilováno negativním vztahem majoritní české společnosti k jejich etniku.¹⁰

Tuto situaci reflektovali i představitelé státu v usnesení vlády č. 686 ze dne 29. října 1997, které bývá označováno jako tzv. Bratinkova zpráva: „*I když vedení státu po roce 1989 i současná česká vláda měly obecnou snahu vytvořit demokratický systém založený na rovnoprávnosti všech občanů, uplatňované přístupy podcenily skutečnost, že velká část romské komunity nedisponuje v důsledku svého postavení v minulosti předpoklady přizpůsobit se transformovaným ekonomickým a společenským podmínkám. Tento fakt, nebude-li provázen systematickým úsilím vlády, totiž postupně vede k vyloučení početné skupiny obyvatelstva na okraj společnosti, kde se pro ni stává trvalým břemenem.*“ (Usnesení vlády, 1997) Frištenská a Víšek (2002) Bratinkovu zprávu považují za zásadní kritický dokument, který na vládní úrovni připouští, že po téměř deseti letech změn v demokratické polistopadové společnosti byli na tom Romové sociálně hůře než před rokem 1989. Tento trend se bohužel dosud nepodařilo zvrátit.

¹⁰ Červenka (2015) uvádí, že v aktuálním reprezentativním šetření Centra pro výzkum veřejného mínění 36 % respondentů označilo společné soužití majority s Romy jako velmi špatné, 47 % jako spíše špatné.

Aktuální situaci Romů v České republice představuje Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2014, kterou vydal Úřad vlády ČR prostřednictvím Kanceláře Rady vlády pro záležitosti romské menšiny. Čtvrtá kapitola zprávy analyzuje situaci romské menšiny v klíčových oblastech života: ve vzdělání, zaměstnanosti, bydlení, zdraví a bezpečnosti. Romové jsou představeni jako nejpočetnější národnostní menšina žijící v ČR, kdy podle kvalifikovaných odhadů koordinátorů pro záležitosti romské menšiny žilo v roce 2014 na území ČR 241 900 Romů, což představuje 2,3 % z celkové populace ČR. Kvalifikované odhady vycházely z konkrétních znalostí prostředí na základě definice Roma jako takového jedinice, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů.

Zpráva zjednodušeně rozděluje české Romy z hlediska jejich socioekonomického postavení na dvě skupiny: zhruba polovina z nich se plně integrovala do společnosti. Představují romskou střední třídu a inteligenci, žijí „neviditelně“ rozprostřeni mezi většinovou společností. Druhou polovinu pak představují Romové, kteří jsou sociálně vyloučení nebo sociálním vyloučením ohrožení, marginalizovaní a vytěšňovaní na okraj společnosti.

Z informací vztahujících se ke klíčovému oblastem života Romů v současné České republice ze Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2014 vybírám:

- Podíl romských žáků mezi žáky vzdělávanými v roce 2014 podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením (formulován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v roce 2006) činil 32,4 %, což představuje 14krát vyšší zastoupení, než odpovídá populačnímu zastoupení Romů v české společnosti.
- V roce 2014 bylo bez zaměstnání 80–85 % obyvatel sociálně vyloučených lokalit, ve kterých žijí převážně Romové. Mnozí Romové rezignovali na účast na oficiálním trhu práce, příjem jim přináší sociální dávky, někteří z nich si jej zvyšují nelegální prací, popřípadě jinými alternativními zdroji obživy (srov. také Konopásek, 1998). Demotivujícími vlivy jsou pro ně především nízké příjmy ze zaměstnání v kombinaci s vysokým zadlužením romských rodin (v případě exekuce není výhodné mít placené zaměstnání, protože plat může být exekvován). Bariéru

vytváří nízké vzdělání a nízká nebo žádná kvalifikace, diskriminace a předsudky ze strany zaměstnavatelů.

- Romové, kteří kvůli nízkým příjmům a zadlužení přišli o nájemní bydlení, mají jen malou šanci uspět na otevřeném trhu s byty, zejména kvůli diskriminaci a jejich nepříznivé ekonomické situaci. Alternativou jsou pro ně pouze ubytovny a další typy substandardního bydlení, zejména bydlení v přeplněných bytech příbuzných. Podle Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR (Čada, 2015) došlo v období 2008–2014 k enormnímu nárůstu počtu obyvatel žijících v ubytovnách. Na základě analýzy statistiky dat o příjemcích doplatku na bydlení bylo zjištěno, že zatímco v roce 2008 v jiných formách bydlení zahrnujících ubytovny žilo celkově 11 027 osob, v roce 2014 to již bylo 47 500 osob, z toho 27 000 lidí bydlelo v ubytovnách. Většina osob žijících v ubytovnách nemá k dispozici vlastní sociální zařízení ani kuchyň, hygienické podmínky jsou mnohdy hraniční.
- Významný počet dětí, z nichž podstatnou část tvoří romské děti, vyrůstá v ústavní péči, kde dochází k přerhání rodinných vazeb a kde není dostatečný prostor pro rozvoj romské identity romských dětí. V roce 2014 bylo v dětských domovech pro děti do tří let umístěno celkem 1 213 dětí, z nichž 389 byly romské děti, což představuje 32% podíl romských dětí mezi dětmi umístěnými v dětských domovech pro děti do tří let. To je 14krát více, než odpovídá populačnímu zastoupení Romů v české společnosti. Data o zastoupení romských dětí ve věku od 3 do 18 let nejsou kompletována. Podle odhadů odborníků se celkový podíl romských dětí umístěných v ústavní péči pohybuje mezi 30–60%.
- Z důvodu etnicity se nedaří pro romské, sociálně osiřelé děti najít náhradní rodiny, což s sebou nese i důsledek, že většina dětí osvojených z České republiky do ciziny je romského etnika. V roce 2014 bylo do zahraničí osvojeno 54 dětí. Přestože není evidován etnický původ těchto dětí, na základě odhadů lze předpokládat, že většinu z nich tvořily děti romské. Etnicita dětí je současně zprostředkujícími subjekty uváděna jako hlavní důvod, pro který se jim nepodařilo zajistit náhradní rodinnou péči v ČR.
- Průměrný věk dožití Romů je asi o 10 let nižší než většinové společnosti, dětská úmrtnost je dvakrát vyšší než národní průměr. V romské populaci je vyšší průměrná porodnost než národní průměr s vyšším podílem dospívajících matek a výrazně nižší porodní hmotností novo-

rozených dětí. V romské populaci je vysoký výskyt kardiovaskulárních chorob, cukrovky II. typu a poruch mobility v relativně nízkém věku. V romské populaci je vyšší výskyt infekčních chorob, zejména hepatitidy A a B, a v izolovaných sociálně vyloučených lokalitách je vyšší riziko výskytu tuberkulózy a pohlavně přenosných chorob. Mezi další problémy v oblasti zdraví romské populace patří obezita, špatná výživa a vysoký počet kuřáků, u dětí a mladistvých pak drogová závislost, zejména ve vyloučených lokalitách, špatné dentální zdraví a ústní hygiena v souvislosti s malou návštěvností zubařských ordinací. Dalším vážným problémem je nízká míra využití preventivních vyšetření, vyšší užívání primární péče, zejména ve vyšším věku, a odkládání návštěvy lékaře až do pokročilých stadií nemoci. Příčiny výše uvedených rozdílů oproti majoritní populaci jsou složité, ale do značné míry socioekonomické – největší negativní dopad mají chudoba, špatný stav bydlení (zejména ve vyloučených lokalitách) a nízká úroveň zdravotní gramotnosti Romů.

- Pravidelně kouří 65 % dospělých mužů a 57 % žen. Ženy kouří i v těhotenství, děti začínají samy kouřit v raném věku, a pokud ne, jsou vystavovány pasivnímu kouření. Abúzus alkoholu je trvalým problémem, avšak v průměru ne vyšším než ve většinové populaci. V posledních letech narůstá počet uživatelů nelegálních drog.

Zajímavým se může jevit fakt, že Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2014 opomíjí problematiku kriminality Romů, byť je to jedno z významných témat, kterými argumentují zastánci diskriminačních opatření namířených vůči Romům. Otázka bezpečnosti je ve zprávě probírána pouze z pohledu možného ohrožení Romů rasistickými útoky.

Údaje o romské kriminalitě¹¹ byly u nás dostupné do roku 1993, později byla tato data utajována a prakticky nedostupná. Možné bylo získat

¹¹ Romskou kriminalitou se zabývá například Jakoubek (2012), který shledává čtyři základní příčiny romské kriminality, která má nesporně svá specifika oproti kriminalitě majority. První příčinou jsou základní charakteristiky romské kultury, zejména důraz na rodinnou solidaritu, romské pojetí pravdy a odpovědnosti (pravda a odpovědnost míří do rodiny, vně rodinu nemusí být tyto morální atributy dodržovány). Druhým kořenem romské kriminality je kultura chudoby. Třetím anomie. Posledním kořenem je etiketizace Romů ze strany většinové společnosti.

pro vědecké účely expertní odhady. Po roce 2000¹² byly i tyto podklady z policejních statistik odstraněny. Z dostupných informací uvedme, že v roce 1991 měl být podíl romských pachatelů mezi stíhanými osobami téměř 15 %, postupně měl klesat až k přibližně 10 %, což je i v současné době odhadovaný podíl. (Šišková, 2001) Bakalář (2004) ale uvádí, že tyto údaje mohou být zkresleny oběma směry. Faktorem zvyšujícím zjištěnou míru kriminality je obezřetnost majority vůči Romům a vyšší ochota svědčit proti nim, dále jistá naivita Romů při páchání trestné činnosti. Faktorem snižujícím zjištěnou míru kriminality může být vysoké procento trestné činnosti spáchané mladistvými Romy (případně je na ně trestný čin v rámci rodinné solidarity delegován) a účinné krytí pachatelů v rámci komunity. Socioklub (1999) na konci milénia odhaduje 8–9% zastoupení romské kriminality na celkové kriminalitě v ČR, což při odhadovaném počtu 200 000 Romů u nás značí, že romská kriminalita je 3–4× vyšší než kriminalita majority. Štěchová (2002) ukázala, že míra kriminality Romů klesá s mírou integrace jejich rodin do majoritní společnosti.

Otázkou je, jak v romské otázce dále pokračovat. Ukazuje se, že dlouhodobá pasivita státu proložená občasnými asimilačními programy je spíše k újmě než k prospěchu, a to oboustranně: Romům i majoritní společnosti. Gabal (in Socioklub, 1999) poukazuje na to, že tyto strategie jsou v rozporu s dynamikou současného evropského vývoje, který je výrazně protiasimilační a koncentruje se na posilování etnické identity coby mechanismu integrace. Rétoriku integrace přejímají od orgánů EU v současné době všechny stěžejní dokumenty vlády ČR, otázkou zůstává míra úspěšnosti jejich realizace v praxi.¹³

Stručně představení historie a současnosti romské problematiky v České republice směřuje k vytvoření představy o atmosféře, ve které musí Anna a její nejbližší žít svůj každodenní život. Další kapitoly ukážou, jak se Anně daří v ní prosperovat a jaké strategie užívá k jejímu ovládnutí.

¹² V souvislosti se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů.

¹³ Srov. například Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025 (2006) nebo Strategie romské integrace do roku 2020 (2014).

Aktéři

Údaje zde uvedené se vztahují zhruba k roku 1998, kdy bylo zahájeno soudní řízení o svěření dětí do pěstounské péče Anny. Jednalo se tedy v chronologii případu o období, kdy sociální práce s rodinami (s rodinou biologických rodičů dětí a s rodinou budoucí pěstounky s dětmi) byla nejintenzivnější. Cílem kapitoly je zorientovat čtenáře ve vztazích, ve kterých se celý příběh odehrával, a učinit jej tak srozumitelnějším. Zdrojem informací byla zejména spisová dokumentace nestátní neziskové organizace zaměřené na ochranu dětí, ve které jsem v předmětné době pracovala. Dále některé úřední dokumenty, které mi dala k dispozici Anna v průběhu výzkumu (znalecké posudky a podobně).

Anna Winterová, nar. 1972

Romka, hlásí se k rodu Sintí.

Prodělala běžná onemocnění, trpí astmatickými potížemi. Úraz hlavy neměla žádný, v bezvědomí nebyla. Nebyla psychiatricky vyšetřována či léčena. Léky pravidelně neužívá, podle preskripce lékaře v případě akutních obtíží aplikuje sprej na astma. Těhotenství a porod neguje.

Narodila se ve Vsetíně nezletilé matce Marii Spoustové, první měsíce života byla umístěna v kojeneckém ústavu. Následně ji převzala do péče babička, matka matky, do doby, než biologická matka nabyla zletlosti. Biologický otec s nimi nikdy nežil, žije v zahraničí, s Annou je v kontaktu. Matka se později vdala, manželství se ale po několika letech rozpadlo, vzešli z něj dva polorodí sourozenci Anny – Anežka a Josef.

Po onemocnění matky těžkým revmatickým onemocněním musela od svých devíti let vychovávat svoje mladší sourozence a starat se o matku, otčím již s nimi nežil. Matka je nyní v invalidním důchodu, dlouhodobě upoutaná na invalidní vozík, s velmi omezenou hybností. Sestra Anežka je neslyšící, má vlastní rodinu, žije samostatně. Bratr je zdravý, má vlastní rodinu, žije samostatně.

Vychodila devět tříd základní školy, ráda by studovala dál, ale nemohla ani do učení, její maminka potřebovala pomoc. Je střídavě zaměstnaná v dělnických profesích nevyžadujících kvalifikaci (uklízečka, pomocná síla v kuchyni, pomocná síla ve stavebnictví) a střídavě vedená v evidenci uchazečů o zaměstnání na úřadě práce. Pracovní poměry byly většinou ukončeny z organizačních důvodů ze strany zaměstnavatele, případně

odešla ze zaměstnání po dohodě z rodinných důvodů. Těmi byla zejména potřeba péče o matku, v posledním případě nutná péče o děti.

Je svobodná, měla známost, přítele, se kterým dva roky udržovali společnou domácnost v druhovském soužití. Později ale druh navázal jiný vztah a Anna zůstala sama. Nový vztah neplánuje.

Povahově se hodnotí, že je „ošetřovatelský typ, ráda pomáhám, pečuji o druhé, jsem rodinný typ“. Uvádí, že nepije alkohol, nekouří. Neguje experimenty s drogami, nebaví ji diskotéky, drží se doma, mezi svými. Dále o své povaze uvádí, že je „dříč“, je také velmi citlivá. Prezentuje se jako šetrná, s penězi zachází velmi opatrně, dokáže ušetřit, nezadluhuje se, děti ale „mají vždycky všechno, dětem nesmí nic chybět“. Má zájem, aby se rodina dostala na „vyšší úroveň“, aby se děti dobře učily, „aby vystudovaly, aby se z nich nestali kriminálníci, alkoholici, drogaři“.

Mezi své záliby řadí jízdou na kole, trénuje karate, s dětmi hodně chodí do přírody, na výlety, do divadla. Ráda se schází se širší rodinou, vzájemně se navštěvují.

Dle posudku znalce z oboru psychologie, který byl vyhotoven v rámci soudního řízení o svěření dětí Lagrynových do její pěstounské péče, vyplývá, že je „orientovaná všemi směry správně, kontakt velmi dobrý, společenské vystupování, ochotně spolupracuje se znalci, v popředí zájem o prosperitu dětí Lagrynových. Emotivita lehce labilní, bez známek deprese, mírná instabilita, mírná neurotická tenze, mírná neurastenická symptomatologie. Psychotické příznaky nezjištěny“.

Děti Lagrynovy patří do jejího příbuzenstva, jsou dětmi bratra její matky, ona je jim tedy sestřenicí.

Květa Mudrá, nar. 1971, matka nezletilé Veroniky a nezletilého Roberta Lagrynových

Přináleží k majoritnímu etniku, blondýnka světlé pleti.

Prodělala běžná onemocnění a infekce. Jedenkrát si způsobila otřes mozku, ale v bezvědomí nebyla. Byla psychiatricky vyšetřena, dostávala medikaci ke zklidnění (NeuroI). Dochází k psychologovi. Popírá, že by k psychiatrovi chodila z důvodu abúzu alkoholu nebo drog, bližší údaje k důvodům psychiatrické léčby a psychologické péče nesděluje. Rodila třikrát, prvního syna rodila jako nezletilá (1988), přenechala ho k adopci, druhý a třetí porod byl proveden sekci.

Pochází ze Zlína. Otec se léčil pro TBC, bližší údaje nezná, rodiče se v průběhu jejího dětství rozešli. Matka je duchodkyně, ale ještě vypomáhá

v kuchyni v restauraci, je zdravá. Květa má ještě čtyři sourozence, sama se narodila jako třetí dítě v pořadí. Svoje dětství hodnotí jako normální. O sourozencích neudává bližší informace, moc se nevidají.

Nastoupila do základní školy bez odkladu. Učivo ale špatně zvládala, proto od 3. třídy chodila do zvláštní (speciální) školy. Po absolvování povinné školní docházky se začala učit na švadlenu, ale učení nedokončila, škola jí nešla a nebavila ji. Udělala si v rámci rekvalifikace na úřadě práce sanitářský kurz, pracovala v oboru asi měsíc v léčebně dlouhodobě nemocných. Od té doby nepracuje, je vedena jako uchazečka o zaměstnání na úřadě práce. Úřad práce hodnotí spolupráci Květy Mudré se zprostředkovatelkami práce jako nevalnou, paní Mudrá se často nedostavuje na schůzky, opakovaně byla sankčně vyřazena z evidence uchazečů o zaměstnání.

Je svobodná, asi deset let žije v druhoovském poměru s otcem Roberta a Veroniky, s Robertem Lagrynem. Jejich soužití hodnotí jako harmonické. Druh byl opakovaně soudně trestán, paní Mudrá uvádí, že neví za co.

Ona sama byla soudně trestána dvakrát, vždy nepodmíněně. Nyní je ještě v podmínce pro krádeže. Povahově se hodnotí jako „společenská, je ráda ve společnosti a jindy zase je raději sama, doma. Ráda čte, ráda luští křížovky, ráda plete a vaří“.

Kouří 10–20 cigaret denně. Uvádí, že nepije a nikdy v nadměrném množství nepila alkohol, nikdy nebyla v podnapilém stavu. Neguje experimenty s drogami. Léky nebere žádné, dříve Neurol na předpis lékaře. Někdy hůře spává, stává se, že dlouho usíná, jindy se zase často budí. Dříve mívala dost časté bolesti hlavy, později jen občas. Uvádí zvýšené pocení rukou, občas se jí ruce i třesou.

Dle posudku znalce z oboru psychologie, který byl vyhotoven v rámci soudního řízení o svěření dětí Lagrynových do pěstounské péče Anny Winterové, vyplývá, že je „orientovaná všemi směry správně, emotivita přiléhavá, bez známek deprese. Ochotně navázala se znalci kontakt. Je patrná snaha se stavět do lepšího světa. Popírá abúzus alkoholu s ebrietami¹⁴ v anamnéze, byť o něm vypovídají děti i paní Winterová. Mírná neurastennická symptomatologie, občas insomnia, vegetativní dysfunkce, zvýšené pocení a třes rukou. Uvádí zhoršení paměti (nelze vyloučit účelové tendence). Psychotické příznaky nezjištěny“. Znalec poukázal na rozpory ve výpově-

¹⁴ Stavby opilosti.

dích Květy Mudré ohledně abúzu alkoholu, informace o druhovi apod. v konfrontaci s objektivními údaji v soudní dokumentaci.

Robert Lagryn, nar. 1970, otec nezletilé Veroniky a nezletilého Roberta Lagrynových

Rom, hlásí se k rodu Sinti.

Prodělal běžná onemocnění a infekce. Měl žloutenku. Asi dvakrát byl v bezvědomí pod vlivem drog. Jedenkrát byl hospitalizovaný na psychiatrické klinice, po propuštění na kontroly nechodil, přestože je měl lékařem uložené. Jinak hodnotí svůj zdravotní stav jako dobrý, uvádí, že se cítí dobře. Dobře spí, občas má bolesti hlavy, to si pak vezme Paralen. Někdy má zažívací potíže.

Pochází ze Zlína, později se s rodinou odstěhovali do západních Čech, do Chomutova. Matka zemřela na onemocnění srdce, otec se léčí pro cukrovku. Měl jedenáct sourozenců, on se narodil jako nejmladší. Od svých 4 let byl v ústavní výchově, důvody nevedl.

Absolvoval zvláštní (speciální) školu, opakoval třetí třídu, osmiletou docházku tak vyšel ze sedmé třídy. Je analfabet. Po škole pracoval u různých podniků jako pracovník technických služeb, zedník, později jako malíř/natěrač (pro tuto profesi se requalifikoval během posledního výkonu trestu odnětí svobody). Převážně je však bez práce, pracovní poměry jsou jen krátké, fluktuuje, má absence v docházce do zaměstnání. Nyní je opět vedený jako uchazeč o zaměstnání na úřadě práce.

Je svobodný, asi deset let žije v druhovském poměru s matkou Roberta a Veroniky, s Květou Mudrou. Soužití s družkou hodnotí jako harmonické. Z předchozího soužití má v Chomutově vyživovací povinnost k nezletilé dceři (12 let), neudrhuje s ní však kontakt, na výživném má dluh.

Soudně trestán byl dvakrát, v obou případech se jednalo o nepodmíněné tresty odnětí svobody pro krádeže. Nyní je v podmínce navazující na poslední trest odnětí svobody. Povahově se hodnotí jako klidný, společenský, je rád mezi lidmi.

Je kuřák, vykouří kolem deseti cigaret denně. Co se týká drog, uvádí, že v první polovině devadesátých let „bral vše“ – kouřil marihuanu, píchal si pervitin, užíval LSD. Když bral drogy, nepil alkohol. Uvádí, že od roku 1995 drogy neužívá. Byl tehdy asi předávkovaný, dva dny byl hospitalizovaný na psychiatrické klinice, „měl jsem psychózu, a tak od té doby raději neberu nic“. Nyní se spíše napije alkoholu. Má rád pivo, někdy vypije i více.

Mezi své záliby zařadil kreslení, rád maluje.

Dle posudku znalce z oboru psychologie, který byl vyhotoven v rámci soudního řízení o svěření dětí Lagrynových do pěstounské péče Anny Winterové, vyplývá, že je „*lucidní, orientován ve všech směrech správně, kontakt navázal dobře, slušné a společenské vystupování. Pomalejší psychomotorické tempo, zvýšená sugestibilita, lehká mentální retardace (intelektové schopnosti spadají do pásma lehké debility¹⁵), osobnost simplexní, snížení abstrakce, v anamnéze abúzus drog a alkoholu. Bez psychotické symptomatologie*“.

Robert Lagryn, nar. 1/1990

Chlapec snědé barvy pleti a tmavých vlasů.

Podle sdělení matky se narodil z jejího druhého těhotenství. Těhotenství bylo bezproblémové, porod proběhl císařským řezem. Psychomotorický vývoj Roberta probíhal normálně, chodil v roce a měsíci, mluvil kolem roku a půl. Kolem dvou let věku zvládal udržovat hygienickou čistotu. Nebyl nikdy závažněji nemocný, prodělal pouze běžná dětská onemocnění.¹⁶ Mateřskou školu navštěvoval asi jen měsíc, nelíbilo se mu tam a pro rodiče to bylo drahé.

Do první třídy nastoupil bez odkladu (již v péči Anny), ale opakoval ji pro výrazné problémy se zvládním učiva. Nyní již zvládá a plní školní nároky bez větších obtíží (2. třída základní školy).

Rád chodí ven do parku, hraje fotbal, chodí s Annou na výlety, navštěvují rodinu.

Během znaleckého posouzení vystupoval Robert „*slušně a zdvořile, je usměvavý. Vstřícný, spontánně se projevoval. Odpovědi na otázky byly přiléhavé, logicky správné*“. Znalci nepozorovali známky zkreslování událostí, nebo vymyšlení si, i když místy v rámci ještě dětského chápání líčil některé situace chaotičtěji. Znalci byla pozorována zvýšená emocionální tenze.

¹⁵ Ačkoli je desátá revize Mezinárodní klasifikace nemocí (dále MKN10) v České republice v platnosti od roku 1994, znalec použil ještě staré, již překonané terminologie. Dřívější diagnóza debility, která byla opuštěna pro získanou pejorativnost, odpovídá současné diagnóze lehké mentální retardace, kdy inteligenční kvocient se pohybuje mezi 50 a 69.

¹⁶ V průběhu řízení o svěření dětí do pěstounské péče Anny Winterové vypověděla jejich praktická lékařka pro děti a dorost, že děti Lagrynovy zná již z dob, kdy pracovala v kojeneckém ústavu ve Zlíně, kde byly nějakou dobu umístěny. Již tehdy nebyla podle ní péče matky o děti dobrá, děti pobývaly v zašlém a zakouřeném prostředí, byly špinavé a zapáchaly.

Veronika Lagrynová, nar. 11/1990

Děvčátko světlé pleti a vlasů.

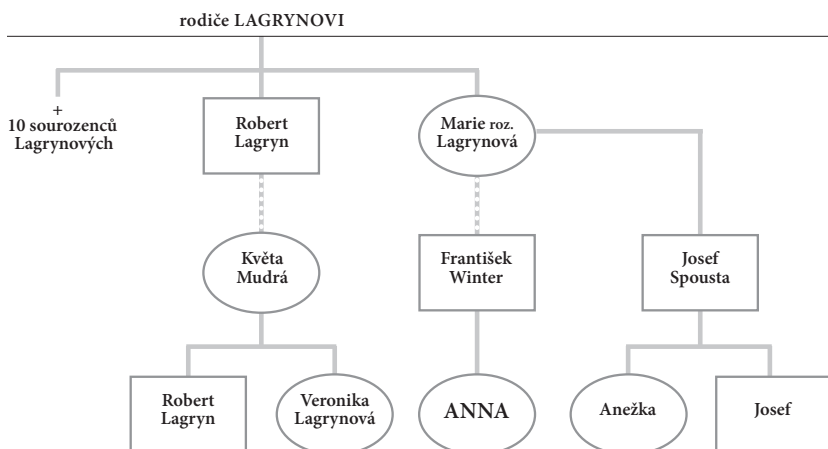
Dle sdělení matky je Veronika jejím třetím dítětem, těhotenství probíhalo fyziologicky. Porod císařským řezem. Psychomotorický vývoj byl ještě včasnější než u Roberta. Zdravá, neprodělala žádný úraz nebo operaci, pouze běžná dětská onemocnění.

Navštěvuje druhou třídu základní školy stejně jako bratr Robert, učí se ale lépe než on.

Ráda tráví čas s rodinou, kterou míní Annu, babičku (Anninu matku) a Roberta, běhá venku, hraje si s míčem, chodí na bazén. Má ráda zvířátka.

Během znaleckého posouzení vystupovala Veronika „*slušně a zdvořile. Kontakt navázala pěkně, spolupracovala bez obtíží. Jeví se jako uvolněná, bez výraznějších známek tenze, anxiety. Rozpovídá se i spontánně. Její sdělení se nejeví být výplodem fantazie, působí jako realistická, s vnitřní logickou provázaností. Během celého vyšetření bez nápadností v chování a myšlení. Inteligentní, přemýšlivá, citlivá, přílehlavě argumentuje a dokáže se zastat svých přání a potřeb*“.

Pro přehlednost můžeme vztahy hlavních aktérů zobrazit rodokmenem:

V případě se vyskytují i další aktéři, informace o nich jsou však již kusejší. Většinou nespolupracovali přímo se sociálními pracovníky, nebyli účastníky soudního řízení o svěřeni dětí do pěstounské péče Anny Winterové.

Presto významně zasáhli do děje, který ovlivnil životy dětí i Anny. Uvedené informace jsou tedy o těchto osobách jediné dostupné.

Marie Spoustová, nar. 1955, matka Anny Winterové

Romka, hlásí se k rodu Sinti.

Narodila se do rodiny s dvanácti dětmi, žili velice skromně.

Absolvovala základní školu, dále nestudovala. Z krátkého vztahu porodila ještě jako nezletilá Annu Winterovou, která nese příjmení po svém biologickém otci. Ten nyní žije v Německu, ale rodinu podporuje, jejich vztahy jsou dobré, rozešli se po dohodě. Následně uzavřela sňatek s Josefem Spoustou. Z manželství se narodily dvě děti, ale následně se soužití rozpadlo, naznačuje výskyt domácího násilí v rodině. Nejmladší dcera je neslyšící. Všechny tři své děti vychovala dobře, je na ně pyšná, všichni mají své rodiny. Podle svých možností se snaží jim pomáhat, je v kontaktu s jejich rodinami.

Trpí těžkou formou dny, jsou roky lepší a horší, většinou ale musí ležet, používá invalidní vozík, trpí bolestmi, užívá analgetika. Pomalu a s námahou, ale postará se o sebe sama, zvládá hygienu i pohyb po bytě.

Ivo Sivák, v předmětné době třicátník

Rom.

Kmotr Veroniky, kamarád Anny a původně i rodičů dětí Lagrynových. Několikrát soudně trestaný, opakovaně ve výkonu trestu.

Šimon Mudrý, v předmětné době třicátník

Přináleží k majoritnímu etniku.

Bratr matky nezletilých dětí. Obviněn ze sexuálního zneužívání Veroniky a ohrožování mravní výchovy obou dětí Lagrynových. Odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, výše trestu snad deset měsíců. Ve výkonu trestu však byl několik let, údajně pro trestnou činnost páchanou v průběhu odnětí svobody.

Karel Gorol, nar. 2010 – aktuální informace

Romský chlapec, tmavé pleti a vlasů.

Karel dle sdělení Anny pochází z jejího „*velmi širokého příbuzenstva*“. Rodičům byl již v kojeneckém věku odebrán z péče a umístěn do ústavní výchovy pro hrubé zanedbávání péče. Pět let strávil v ústavním zařízení,

nedařilo se najít vhodnou pěstounskou rodinu. Když se ho Anna ujala, trpěl výraznou ústavní deprivací, byl značně opožděný jeho psychomotorický vývoj, téměř nemluvil. Choval se velmi nejistě, chyběla mu zkušenost s běžným životem v domácnosti a ve městě, byl ustrašený, sociálně nevyzrálý, emočně nezasyčený. V intenzivní a láskyplné péči Anny udělal za dva roky, po které je jí svěřen do pěstounské péče, výrazné pokroky. Na jeho výchově se podílí i paní Spoustová, která s nimi žije ve společné domácnosti. Karlík docházel do mateřské školy, kde byl integrován a podporován asistentkou. Po odkladu povinné školní docházky nastoupil po odborném speciálněpedagogickém a psychologickém posouzení do speciální školy, kde je vzděláván podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením.

Annin příběh

Anna se narodila nezletilé matce a asi tři měsíce byla z tohoto důvodu umístěna v kojeneckém ústavu. Kojenecký ústav byl ale „naštěstí“ v blízkosti jejich bydliště a Anna ubezpečuje, že „maminka za mnou docházela“. Asi po třech měsících si Annu i její matku vzala k sobě Annina babička, „protože za nás se nesmělo nechávat v dětských domovech“. Vstup Anny do života je bolavou vzpomínkou pro celou rodinu a Anna o něm řekla pár stručných vět jen na přímé vyžádání a nepříliš ochotně: „...já mám tatínka v Německu, on je modrooký, má obrovského kníra, vypadá jak myslivec, je to blondák, krásně se obléká a je to velmi vážený člověk v rodině, on má slovo.“ Biologický otec Anny s nimi nikdy nežil, s matkou Anny a její rodinou se na tom dohodli. Přestože jejich rozchod „nebyl v klidu“, je otec v rodině chován v úctě. S tatínkem je Anna v kontaktu, ten patří mezi významné osobnosti Sinti komunity a žije v Německu. Anna mu opakovaně v rozhovorech projevuje velký respekt. Do pěti let Annu vychovávala maminka s babičkou a dědečkem. Anna vzpomíná: „Já jsem dětství s maminkou měla... krásný, i s babičkou a dědou, já jsem byla dědova opička.“

Později, když měla Anna asi pět let, její maminka uzavřela sňatek s Josefem Spoustou. Z jejich soužití vzešli dva polorodí sourozenci Anny – bratr Josef a sestra Anežka. Své dětství popisuje Anna jako krásné, klidné, ale těžké. I o Josefu Spoustovi hovoří jako o tatínkovi: „On byl na mě moc hodnej, oni nás vychovali (otčím s maminkou) šťastně. Žili jsme skromně, ale nám nechyběly hračky, vánoční stromeček, táta nás učil, tu komediu dělal, co dělám já, a já mu děkuju, super, a já to dokážu dál předávat. A můj otec mi dodnes zavolá, ten, co si mě vychoval, i ten teda, co je v zahraničí, (...) ten tatínek, co mě vychoval, ten mě nikdy neuhodil, ten byl proti tomu. (...) On dával tresty, že třeba jsme nesměli jít ven na hodinu, on dýl nevydržel. Nebo jsem ho vždycky uprosila, že jsem mu dávala pusinky.“ Anna o domově svého dětství s rodiči a sourozenci vypráví s nostalgií, jsou to pro ni pěkné vzpomínky.

Bydleli velmi skromně, rodina žila na Vsetínsku (v Karolince), na malém městě, v rodinném domku v blízkosti přírody. „Pumpa na vodu byla venku a měli jsme kadibudku, (...) topilo se dřevem.“ Paní Spoustová pracovala v JZD, ale později onemocněla revmatickým onemocněním, které negativně ovlivňovalo její hybnost, a Anna jako nejstarší dcera převzala ve svých devíti letech odpovědnost za chod rodiny.¹⁷

¹⁷ Viz následující kapitolu.

Zdravotní stav paní Spoustové se postupně zhoršoval, až zůstala převážně upoutaná na invalidním vozíčku. „*Veškerá síla, kterou jsem měla, byla taková na mě, i ta zodpovědnost zůstala,*“ vysvětluje Anna. V náročných podmínkách nekvalitního bydlení musela pečovat o celou domácnost a o mladší sourozence. „*Maminka nechodila, já jsem ji koupávala, umývala*“, bylo to pro ni i při zpětném posouzení náročné. Otec se pravděpodobně do péče o domácnost a nemocnou manželku příliš nezapojoval, ale jeho angažmá v rodině je jedním z témat, kterým se Anna v rozhovorech zřetelně vyhýbala. Na přímou otázku uvážlivě a s latencemi odpovídá: „*Tatínek v době, kdy jsme ho nejvíc potřebovali, tak nás opustil. Já jsem se na tatínka velmi zlobila, teď už to chápu, že ten život takový je...*“ Nevlastní otec ale nenechal rodinu zcela na holičkách, „*nedělal problémy s dětma, on ji [maminku] podpořil. (...) Měli novomanželskou půjčku a on ji zaplatil. Tak to děkuju za to tatkoví, ale že nás opustil, to byla ztráta největší, já jsem ho měla ráda, to bolelo...*“.

O to hlubší vztah má Anna k mamince. Tu velmi miluje a obdivuje za její životní postoje, je pro ni obrovskou inspirací a zdrojem sil a podpory. Maminka byla spontánně se vynořujícím tématem každého našeho rozhovoru s Annou, a to i opakovaně: „*Maminka byla báječná v tom, že velmi bojovala s tou nemocí a velmi se snažila, i když byla nemocná, jako péct nám, radost nám dělat. Takže i s tím invalidním vozíčkem jsme chodívali do lesů, do Horní Bečvy plavat, na zámky jsme jezdívali.*“ V jiném z rozhovorů se k dětství s maminkou spontánně vracela a vzpomínala: „*Mamka byla velmi nemocná, ale ona nám četla pohádku, ona nás hladila vždycky za vlasy, protože my jsme si k ní vždycky sedli na zem, protože ona ležela na posteli. Takhle jsme žili a pro nás to bylo to nejkrásnější. Já jsem vařivala a pekla v tu dobu a já jsem mámě říkala, že nebudu vzpomínat na ty tvrdý reality (...) ale na to pěkný, co jsme s ní měli [Anna a její sourozenci].*“

Svůj život v původní rodině popisuje Anna jako „*tvrdej, ale veselej, velmi veselej*“. Pro dřevo jezdívali s koňmi, od dvanácti let uměla používat motorovou pilu. Různým pracovním dovednostem a řemeslným zručnostem ji učili sousedi, kteří znali Annu a situaci v její rodině. Už v té době byla konfrontována se svým romským původem. Refleктоvala ho ale nekolizně: „*Já jsem ráda, že okolo byli sousedi velmi příjemní. My jsme tam byli jediní Romové, kromě tety a strejdy, chodili se k nám i dívat ostatní, jestli něco nepotřebujeme a tak. Takže takovou pomoc jsme i od cizích lidí měli, i oporu.*“ I v jiných souvislostech vystupuje fakt, že vnímá propast mezi majoritní

(bílou) společností a Romy a v naráčích se snaží ubezpečit posluchače, že jejich rodina jsou slušní lidé, stejní jako ostatní (příslušníci majority).

Anna v dětství a mládí hodně sportovala a dodneška trénuje karate. Svě fyzické kondici získané tréninky přisuzuje zásluhu na tom, jakou námahu je schopná snést v souvislosti s péčí o maminku, ale také jak obstála v náročném čase, kdy probíhala soudní jednání o svěření dětí Lagrynových do její péče. „*Chodila jsem patnáct let na trénink na karate a atletiku, byla jsem samej sval. A jelikož jsem neměla toliko finance na všelijaký činky a tak, tak já jsem s pařezama cvičila a do kopce cvičila a tak, takže jsem měla obrovskou sílu. No a tu sílu a energii, co trenér nám vždycky dával, takovou tu jistotu, tak to jakoby hodně pomáhá ten sport do toho života...*“ Opakovaně zmiňuje, že sport ji posílil nejen fyzicky, ale i psychicky. Trenér dbal na to, aby ze svých svěřenců vychoval společensky odpovědné sportovce. Posiloval jejich sebedůvěru, sebeovládání. Spontánně v této souvislosti Anna při vyprávění zdůrazňuje, že to, co z bojových umění umí, by nikdy nepoužila proti člověku: „*My jsme se tam učili i tu psychologii, jak lidem neublížovat, (...) na tom tréninku [trenér] vždycky říkal: „Vyčkejte, naslouchejte.“*“

Z důchodu i při velmi limitovaném rozpočtu samoživitelky se třemi dětmi dávala paní Spoustová Anně peníze na cesty na sportovní soutěže, ve sportu ji podporovala. Anna si dále přivydělávala krátkými brigádami, chodila se sběrem, vypomáhala sousedům. V karate byla úspěšná, zmiňuje se o desítkách medailí, je na sebe pyšná. „*Já jsem osmdesát devadesát kilo zvedla, na krku jsem měla sval, hruď... Byla jsem vycvičená, trenér říkal, jako voják. A trenér měl ze mě radost, měl se mnou plány.*“ Jeho plány ale zhatila Annina odpovědnost vůči rodině, v určité době už se sportu nemohla věnovat naplno. Zmiňuje potíže ve škole, kde únavou usínala, zhoršil se jí prospěch. Nedokázala skloubit náročnou péčí o rodinu a pravděpodobně ještě náročnější tréninkovou zátěž. Pečovala již o maminku a mladší sourozence, byla zodpovědná za chod celé domácnosti.

Vzdělávání byl a je v rodině Anny přisuzován velký význam a osobám s vyšším dosaženým vzděláním je vyjadřován nefalšovaný respekt. Ale přednost má vždy již zmíněná odpovědnost za rodinu. „*Učení by mi šlo velmi dobře,*“ vyprávěla Anna, „*jen tam bylo to, že jsem nemohla všechno najednou dělat, to prostě musely jít určitý věci na bok, vzdát se něčeho. Ale nelituju ničeho, protože můj bratr i sestra jsou dobře vychovaní, (...) a to jsem ráda, hrozně ráda. Jako sourozeneckej vztah máme velmi dobřej, velmi si mě uctívají, vážijou si. I maminku, máme se moc rádi, neublížujeme si, pomáháme si.*“ V jednom z rozhovorů se Anna zmínila, že neuměla dobře

česky, když nastoupila do školy, ale nebylo to prezentováno jako zásadní problém, který by stál v cestě nabytí vzdělání: „*Já jsem neuměla mluvit česky, babička, ta taky uměla jen velmi málo česky, mluvila jen německy*“¹⁸. Děti byly vedeny k tomu, aby ve škole používaly češtinu a doma „*mezi svými*“ vlastní jazyk. „*Dědeček říkával (...) ,tam se bavte česky‘.*“ V současném pojetí by se dalo hovořit o bilingvní výchově. Anna vychodila devět tříd základní školy, do učení nenastoupila.

Později se rodina paní Spoustové s dětmi přestěhovala z Karolinky do Vsetína.¹⁹ Odtud se Anna přestěhovala za prací do Zlína. Když hovoří o motivaci, zmiňuje nedostatek finančních prostředků, které v původní rodině byly. „*My jsme žili velmi skromně, maminka, než dostala důchod, tak to trvalo, takže to bylo takový... Takže jsem jela do Zlína a začala jsem tady pracovat. Potom, když jsem pracovala, tak jsem zůstala tady, protože tady bylo více možností k lepšímu životu než v tom Vsetíně. To je takový malinký město a Zlín je přece jenom větší a je tu více možností.*“ Jinde vysvětluje: „*V tom Vsetíně to bylo hladový město, tam prostě nebyly peníze a nedalo se tam být. A já jsem řekla, že prostě nechci takhle žít, pořád jsem pocítovala, že mám na víc. A skutečně Zlín mi to dal. (...) Jako nebylo to lehké, to ne, ale skutečně jsem se pohnula a já jsem dokázala ušetřit spoustu peněz.*“ Pracovala hodně, uživit se vlastní prací má pro Annu vysokou hodnotu a často ji zmiňuje. Měla někdy i dvě zaměstnání současně. Plánovala, že až se usadí a našetří si, přistěhuje si za lepším do Zlína svou rodinu. To se jí později podařilo a její maminka Marie Spoustová s ní už několik let žije ve společné domácnosti.

Po přestěhování do Zlína si našla přítele, dva roky spolu žili. „*Jenže on si [potom] našel jinou ženu.*“ Anna o tom vypráví s lítostí, zkušenost je pro ni zřetelně bolestivá i po letech. Od té doby žádnou známost neměla ani žádný vztah nemá, je sama, a to záměrně. „*Já si to nemohla a nemůžu si to dovolit [hledat jiného partnera].*“ Prostor, který by potřebovala pro nový partnerský vztah, jí zabírala péče o maminku a děti Lagrynovy, v současné době má v pěstounské péči sedmiletého Karlíčka, který vyžaduje zvýšenou výchovnou péči. Jinde ale Anna vysvětluje, že z vlastního rozhodnutí, které opírá o tradice svého rodu, svému příteli zůstává věrná, jiný vztah nechce, „*když tento dopadnul, jak dopadnul, a tak to i zůstane.*“

¹⁸ Jak bude v následující kapitole vysvětleno, sousloví „mluvit německy“ někdy Anna používá jako náhradu pro označení jazyka Sinti. Ten má v němčině zřetelné kořeny.

¹⁹ Anna v jednom z rozhovorů tvrdila, že byt maminka dostala od Václava Havla.

V době pobytu ve Zlíně byla jako členka širší rodiny konfrontována se situací dětí, kterým se později stala pěstounkou. „*Ty děti jsou z mé rodiny, je to bratranec a sestřenice.*“ Otec dětí Robert Lagryn je mladší bratr paní Spoustové, tedy Annin strýc. Matka dětí Květa Mudrá není etnickou Romkou. Anna tedy děti znala od malička a znala i jejich rodinnou a sociální situaci. „*Ta maminka s tím otcem prostě spolu žili, nějak se to nezdařilo (...) byly tam drogy a alkohol (...) ty děti neměly co jíst, co oblékat... Ta maminka těch dětí tam nosila takový zvláštní návštěvy, které nebyly vhodné... Co se tam dělo, to už vnímaly ty děti a tam nebylo dobré, co se tam dělo, a ty děti v tom žily. Ale s tím jsem nic nenadělala, akorát nakoupit nebo tam něco uklidit nebo dát. Ale to bylo v pořádku jako výpomoc někomu, ale prostě ta maminka to nějakým způsobem nezvládala, ani ten otec. A potom se stalo, že ten otec šel do výkonu trestu a ta maminka nezvládala tu situaci, která nastala. Vodila si tam spoustu mužů, ty děti chodily špinavé, měly svrab a blechy a už to bylo neúnosné... Ta maminka byla pod vlivem alkoholu, střídala partnery, spávalo tam spoustu cizích lidí a já jsem je musela chodit vyhnat, aby ty děti měly klid. Dávat jim peřiny, přikrývky, ze sekáču jsem kupovala, prala a povlékla, aby ty děti měly pořádek toto čisté, ale bohužel se to dělo nadále...“ I po letech je zřejmé, že se Anně o této době hovoří jen velmi těžko, hůře hledá slova. Jindy skoro živelný proud slov se zpomaluje a trhá. V některých momentech jako by se utíkala k oficiálnějšímu jazyku, spisovnější češtině, v naději, že jí pomůže těžké vzpomínky výstižněji formulovat a lépe snášet. Děti byly v biologické rodině týrány („[Roberta] ...ho hodně třískali ti chlapi, tam on dostával...“) a sexuálně zneužívány. Anna se vyhýbá přímému pojmenování sexuálního zneužívání: „*Ty děti byly zneužité i jiným způsobem, než by jako, tím jiným, ale jako i ten strejda, té maminky, jejich strejda (...) tak to bylo pro mě šokující taky a tuto situaci jsem velmi těžko snášela...*“ Anna reflektuje postoj matky dětí, která v této době částečně sexuální zneužívání dětí svým bratrem popírala a částečně se snažila se omlouvat, že o tom nevěděla. Podle Anny Květa „*těm dětem nevěřila, byl to problém, protože k nim neměla takový vztah, jako by maminka měla mít*“²⁰*

Později situace dětí vygradovala. Podle vyprávění Anny „*ta maminka teda přišla, donesla mi ty děti s tím, že je nechce*“: Podle Anny měla Květa poměr („*nějakého mužského, byl to nějaký romák*“) a jednoho dne přived-

²⁰ Matka dětí byla v souvislosti s tím stíhána pro trestný čin ohrožování mravní výchovy mládeže.

la děti k Anně: „*Na to nezapomenu, říkála: „Ani, prosím tě, vy jste rodina, já se o ně nemůžu starat, a dala mi Verunku do náruče a Roberta mi dala do ruk. (...) Myslela jsem si, že... jen potřebuje pomoc... Já jsem tomu nevěřila, protože která máma by dala děti pryč? Víím, že naše maminka, ta nás miluje dodnes, takže jsem si to nedovedla ani ve snu představit.*“ Děti byly ve věku čtyři a pět let. Matka dětí později tvrdila, že děti svěřila Anně jen na dobu letních prázdnin a později už se jí nedařilo si je převzít nazpět s tím, že jí Anna bránila děti kontaktovat a naváděla děti proti ní. Právě tyto rozpory byly později příčinou intenzivní sociální práce s celou rodinou.²¹

Podle Anny Květa Mudrá děti v následujících měsících nekontaktovala, neozývala se, nenavštěvovala je, byť ji podle Annina vyprávění členové širší rodiny hledali: „*Maminka od těch dětí neměla zájem už tím, že když jsem ji hledala a prosila, aby ty děti navštěvovala, že je to nutné, tak neměla zájem. Ona třeba naslibovala, nepřišla, my jsme čekali, další den zase, nás to otravovalo, že jsme nemohli jít ven...*“ Přemýšlela: „*Co k tomu vedlo tu maminku těch dětí, to nevím, proč odhodila takhle dvě krásné děti. Ale ničila je a nechala je a to mě mrzí.*“ Anna o tomto tématu hovořila se zjevnou lítostí a opakovaně se k němu vracela: „*Ta maminka přichází o to nejkrásnější, tu chvíli těch problémů a starostí, ale i ta největší na světě radost. A to já přijímám a mám je.*“

V té době pracovala Anna jako uklízečka v jedné ze zlínských továren, což byla při péči o sociálně a emočně zanedbané předškoláky komplikace. „*Maminka musela prostě přijet z toho Vsetína...*“ Anna se za podpory maminky snažila skloubit zaměstnání coby jediný zdroj své obživy a péči o děti. Maminka ale „*byla nemocná, nebylo to tak, jak bych to úplně potřebovala, ale ona je fakt nejsilnější žena na světě, kterou znám.*“ Paní Spoustová musela i přes svůj zdravotní stav a významně omezenou mobilitu převzít péči o děti v době, kdy byla Anna v práci, do pomoci se zapojili i Annini sourozenci a kmotr dětí. „*Do práce jsem musela chodit, takže jsem chtěla rodině pomoci já, ale teď museli pomoci oni mně. Bylo to těžké období*

²¹ Během soudního jednání o svěřeni dětí Lagrynových do pěstounské péče Anny Winterové předstoupil před soud svědek, soused z domu, kde Anna bydlela, který Anninu verzi podpořil. Vypověděl, že v její kuchyni opravoval pračku, když zazvonila paní, jednalo se o matku dětí, a přivedla dvě malé děti. Sdělila Anně, že jich už má plné zuby a ať si je nějakou dobu nechá u sebe. Poté odešla.

a já jsem se bála, aby úřad mi je [děti] nevzal...“ S naprostou samozřejmostí podnikala Anna veškeré kroky k tomu, aby byla schopná děti zabezpečit, aby je neohrozila ústavní výchovou: „S panem vedoucím v práci [jsem se] domluvila, aby mi přidal 2 000 Kč navíc, dokonce mi snížil pracovní dobu, za to jemu i jeho ženě moc děkuju. On věděl, že pracuju, že jsem chtěla více dělat, ale věděl, že jsem uspěchaná a do toho i těch starostí. Já jsem aji hodně hubla a bylo to trošku náročnější období, kdy jsem měla kolem padesáti kilo. Dokonce i na fotografiích, když jsme s děčkama chodili na procházky, tak tam nevypadám dobře, ale on to byl nápor.“

Později pracovala Anna na nedaleké faře: „Pak si mě vzal pan farář, tam jsem uklízela. Prostě mi dával práci za penízky. Ale ne jen s uklízením, já jsem dělala i zednické práce a byla jsem učenlivá a šikovná tady na to. A vždycky, když jsem bojovala o tu práci, tak jsem se snažila, aby to bylo prostě, ten plat pro ty děcka. Byl pro mě cenný, že jsem jim mohla nakoupit a dát jim a všechno pro ně udělat, aby jim nechybělo... Pak jsem měla ještě další zaměstnání, místo té fary, pracovala jsem v restauraci a dělala jsem tam uklízečku, tam byl pan vedoucí taky příjemný, říkával mi: Jak to uděláš, tak jdi, Aničko, domů, v pohodě. A já jsem hlavně rychlá, ve mně to zůstalo, a tak o tři sta mi ten plat taky zvedl, protože jsem byla šikovná, poslechla jsem. Já jsem se nikdy nedohadovala, když mi řekl, ať mimo zaměstnání odnesu oběd nebo udělám kávu, tak jsem šla, i když jsem to neměla v popisu... Já jsem to zažila, že ty lidi jsou hodní, kteří se mně přiblížili, a ne proto, aby mi dávali zadarmo peníze nebo oblečení, to ne, toto ne. Já jsem si musela vypracovat ty penízky a velmi se snažit a bylo to těžké.“

Později ale už byla situace neúnosná: paní Spoustové její zdravotní stav nedovoloval intenzivní péči o děti a Anna musela ze zaměstnání odejít. Bylo to pro ni těžké rozhodnutí, děti ji potřebovaly,²² ale bála se, že je řádně neuživí. V té době se o ně starala naprosto neformálně, aniž by o tom věděly příslušné úřady. Nebrala tedy na ně ani žádné dávky. Nakonec rozhodnutí padlo ve prospěch přímé péče o děti a Anna tak zůstala závislá na sociálních dávkách, kde byla posuzována jako jednotlivec. Částka tedy byla pro tři osoby velmi nízká. Právě z finančních dů-

²² Dle zprávy o psychologickém vyšetření dětí z podzimu 1996: Veronika je citově deprivovaná děvčátko na bázi dřívějšího výchovného zanedbání (materiálního a psychického), které je na hranici kriminálního zanedbání. V současné době rozvoj spontánnosti, objevování normálního, plnohodnotného světa. Robert je chlapec s výrazným zanedbáním psychickým, fyzickým i morálním. Patrný drobné projevy deprivace v emoční oblasti. Rozumové schopnosti odpovídají dolnímu pásmu průměru.

vodě se přestěhovala k mamince do Vsetína, kde mohli čerpat podporu i od širší rodiny. Ve Vsetíně bydleli asi devět měsíců. Jak již bylo řečeno, na péči se podílela celá rodina. Nejen nabídkou podpory a péče o děti, ale i finančně: „*Můj bratr a sestra mi dávali tehdy peníze, asi tři tisíce tři sta [dohromady – poznámka autorky], sestra to měla z důchodu, tak mi dala patnáct set. (...) Bratr chodili do práce se švagrovou, tak ti mi dali peníze, švagrová byla na moje děti velmi hodná a jsem moc ráda za to, měli jsme její silnou podporu, i od mého bratra.*“ Později se vrátila s dětmi zpět do Zlína.

Anna klade velký důraz na svou (nejen ekonomickou) soběstačnost, nezávislost, že si umí na sebe a děti vydělat, samostatně se o rodinu postarat. V dobách, kdy neměla práci a byla závislá na dávkách sociální péče, které dorovnávaly její příjmy do hladiny sociální potřeby, nebyly jí uhrazeny náklady na otop (topila pevnými palivy). „*My jsme nedostávali než na elektřinu a vodu, to bylo pár korun. Musela jsem se postarat, aby byly děcka v teple... a maminka, ona má tu revmu...*“ Anna měla výborně zmapované své okolí, nabízela sousedům výpomoc s různými pracemi. Tím měla mimo vedlejších příjmů možnost získat dřevo „z bouraček“, ze starého nábytku od firmy vyklízející pozůstalosti, od zastaváren, z bazarů a podobně. „*Oni už mě znali, že se práce nebojím, a když jsem dostala toho dřeva nebo tak, tak jsem třeba ani nebrala výplatu. To bylo něco za něco, všichni byli spokojení...*“ Zákon tehdy umožňoval místo paušální platby odvíjející se od počtu osob v domácnosti vyplácení dávky ve výši skutečně vynaložených nákladů.²³ V Annině případě to mělo ten efekt, že jí bylo hrazeno pouze nízké regulované nájemné v městském bytě a náklady na vodu a elektřinu. Otop si zajišťovala vlastní prací a úsilím.

²³ Stěžejními právními normami byly v této době zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, a zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti. V souladu s nimi byl občan považován za sociálně potřebného (velmi zjednodušeně), jestliže jeho příjem nedosahoval částek životního minima stanovených zákonem o životním minimu a nemohl si tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací. Pokud občan splňoval podmínku sociální potřebnosti, byly mu poskytovány jednorázové nebo měsíčně se opakující peněžité nebo věcné dávky k zabezpečení výživy a ostatních základních osobních potřeb a k zajištění nezbytných nákladů na domácnost, popřípadě zvýšených nákladů. Při rozhodování o výši jednorázové nebo měsíčně se opakující peněžité nebo věcné dávky se přihlíželo k částkám životního minima, ke **skutečným** odůvodněným nákladům na zabezpečení výživy a ostatních základních potřeb a nezbytných nákladů na domácnost posuzovaného občana (společně posuzovaných osob) a k majetkovým poměrům.

Na instituce se Anna nespolehala. Jednak dlouho považovala situaci za přechodnou a doufala, že Květa Mudrá převezme děti zpět do své péče a společně s jejich otcem za podpory rodiny se o ně postarají. K tomu se přidal strach z toho, že budou děti z péče Anny odebrány a umístěny do ústavního zařízení, pokud by se o nich úřady dozvěděly, že o ně pečují takto neformálně. Svěřuje se se zřetelným ostychem: „*U nás v rodině bylo hodně dětí v dětských domovech, nerada to takhle říkám, ale je to tak, je to pravdivé a mrzí mě to. Ale tam jsou úplně pádné důvody, které nejsou nesmysly...*“ Anna se neodvažovala sama posoudit, nakolik by bylo odebrání dětí z její péče do ústavního zařízení v pořádku, před institucemi má respekt, vnímá je jako mocné a nepochybně většinou jejich odborné kompetence. „*Tam byl i ten strach z toho úřadu, nebudu to popírat a vám nalhávat, (...) protože ty děti se měly dobře, dařilo se jim a kvůli nějakým penězům [které by mohla obdržet formou dávek], aby je zničily [úřady], ono to mohlo dopadnout i jinak, tam nebyla jistota, že to dopadne dobře.*“ Bála se, že ji budou úřady podezřívát, že děti převzala do péče ze zjištěných důvodů, že to dělá kvůli dávkám, navýšení svých příjmů. Byla přesvědčená, že v rodině bude dětem nejlépe, a než by riskovala, že jí budou z jakéhokoli důvodu odebrány z péče, raději situaci více než rok a půl neoznámila a řešila vlastními silami a za podpory své rodiny. „*[Co] jsem měla něco našetřeného, to jsem všechno použila pro děti, aby měly, co potřebují, a potom i do té školky, bylo nutno, aby mi je vzali, aby měly všechno, co ostatní děti, aby jim nic nechybělo, to bylo důležité.*“ Do mateřské školy chodily děti krátce během několikaměsíčního pobytu ve Vsetíně.

Současně Anna řešila důsledky traumatizace dětí v biologické rodině: „*Měla jsem i problémy po psychické stránce, kdy Robert měl rád moc tu maminku a velmi za ní plakal.*“ Popisuje, že „*doma měly hlad, neměly pořádně oblečení, u nich se pil hodně alkohol, i Roberta jsem viděla ho dopíjet, nikdo se na ně neohlížel... Tam byla pořád spousta lidí a konaly se tam takové věci, které by děti vůbec neměly vidět.*“ Na jiném místě vysvětluje se slzami v očích: „*Ony trpěly i hladu, ne u mě, ale u té maminky. Takže ten Robert [už v péči Anny – poznámka autorky] spával s krajícem chleba čerstvým, pravidelně, vždycky jsem mu ho musela ukrojit a dát pod polštář, takhle jsme to měli.*“ Adaptace na běžný život v rodině byla pro Annu i děti náročná.

Anna popisuje, jak se snažila dětem splnit jejich přání setkat se s maminkou, zejména Robert odloučení velmi špatně snášel: „*Šli [jsme] hledat tu maminku, aby on [Robert] věděl, kde je, do toho domu, kde bydleli, (...) ta*

maminka tam [ale] nebyla, zřejmě někde s někým žila. Pak jsem našla tu maminku doopravdy, tak jsem ji poprosila, aby přišla, chtěla jsem to přání dětem za každou cenu splnit. Nakoupila jsem dárky a nechala to na chodbě, že jim to [matka] dá, jenže ona nedošla.“ Ve snaze dětem ulevit a udělat radost tvrdily jim s paní Spoustovou, že dárky za dveřmi maminka (Květa Mudrá) nechala, když nebyly s dětmi zrovna doma. Čas ale plynul a „ty děti už potom neměly tu důvěru a zapomínaly, že mají maminku, ale že teď mají Aničku. Ty děti hodně zkusily, velmi to vnímaly, protože to byly chytrý děcka. Byly i takový velmi tvrdý a já jsem se musela dokázat do té jejich hlavičky nějak dostat a chodili jsme na bazén, jezdili jsme na kole...“

Po delší době už Anna ze strachu z případných problémů situaci oznámila sociálním pracovníkům Okresního úřadu ve Zlíně, oddělení péče o dítě. „Protože bych z toho mohla mít i já průser a problém... Ta maminka se rok a půl neukázala a já jsem to musela po nějakém čase nahlásit na úřadě, pak mi lidi domlouvali, že ona si je kdykoliv může vzít a že ona jim zase bude ubližovat a nebude to tak, jak by mělo. Tak jsem to šla ohlásit.“

Anna byla v době, kdy převzala děti do neformální péče, velmi mladá, měla jen málo přes dvacet let. Už situaci, kdy jí matka předala děti („...takže dvě děti do náručí tady... mi je předala do ruky a vzdala se těch dětí...“), vnímala jako tvrdou zkušenost. „No a potom, když přijela sociální pracovnice nebo sociální pracovník a další tři nebo čtyři lidi a koukali nám do talíře, tak byly děti neklidný, já neklidná, ale museli jsme být hrozně silný. Já jsem věřící, takže jsem chodila do kostela a tam jsem prosila, ať to zvládneme, ať nenajdou chybu úředníci. Protože z toho je největší obava, já si myslím, že každéj má z toho strach, a ten, kterej nemá, tak to je prostě věc, která nemá charakter a nemá nic v sobě, to si myslím já.“

Anna žila s dětmi v bytě svého tehdejšího kamaráda Ivo Siváka, vehementně ale vyvrací, že by to byl její přítel, partner. „Ono to tak vypadalo,“ vysvětluje, „protože ten byt byl městský, když jsem něco potřebovala, (...) tak on musel s téma papírama je vzít a museli jsme spolu zajít [na úřady]. Takže jinak partneři jsme nebyli, ale měli jsme dobrý vztah, kamarádský, přátelský. Byli jsme oba sportovci, on byl vzpěrač a já jsem vlastně dělávala to karate, tak jsme závodili, chodili jsme spolu běhat, na kolech jsme jezdili. Měli jsme ten vztah takovej víc přátelskej, protože on měl svý potíže, on byl i ženatej, zažil si svoje, i špatný i dobrý. Tak jsme si jeden druhýmu sedli v tom

kamarádství. Vůbec celkově jsme si rozuměli, ale partner na žití by to nebyl pro mě, protože z toho důvodu, protože on měl jednu a potom druhou a já bych potřebovala někoho, kdo by mně rozuměl. Prostě ta povinnost a potom něco a on měl rád zábavu a tak a musíte mít určitý parametry, jak žít tak a onak, takže v tomto by to nefungovalo na sto procent.” Anna naznačila, jaké nároky má na partnera – věrný, usedlý, rozumný, se smyslem pro povinnost, rodinný typ.

Ivo Sivák byl kmotrem Veroniky. K roli kmotra v tradicích Sintí patří přijetí závazku, že v případě potřeby kmotr kmotřence (kmotřenku) zapatří. Anna na Iva z této doby vzpomíná ráda: *„On byl velmi hodnej, on byl kmotr Verunky a on ju křtil, ještě když si ho ten otec a ta maminka zvolili. A křtil Verunku a bylo to fantastický, protože on byl kmotr a já kmotra. My patříme do rodiny i původně takhle jako jo, on je nám rodina, protože moje tety žily s jeho bratrama, tak jsme byli hodně ve styku.”* Ačkoli byl Ivo kmotrem jen Veroniky, Anna ubezpečuje, že za své bral obě děti. *„Měl je rád hodně oba a tvrdil, že byl oběma [kmotrem], ale nebylo to tak, on křtil Verunku a velmi ho měly obě dvě děti rády.”* „[Ivo] měl měšťský byt, ale měl práci mimo Zlín. Bylo fajn, že viděl, jakou pomoc bych potřebovala pro ty děti, tak jsem mu to řekla a on teda mi dal klíče a byl ochotný nám ten byt půjčit, když ho budeme platit. Přisáhám na mou duši, že ten člověk by si ode mě nevzal nikdy ani korunu navíc, to můžu odpřisáhnout, že se nestalo, že by vzal od nás... a velmi nás ochraňoval.”

Později byl Ivo ve výkonu trestu odnětí svobody pro trestný čin násilného charakteru, byl ve vězení několik let. Anna pocítovala odpovědnost, dá-li se to takto říci: *„I když byl ten člověk ve výkonu trestu, tak jsem za ním jezdila, chodila a dávala mu balíky. Protože jeho rodina ho odsoudila, protože on s tím bytem nezahrnul rodinu, ale vyhověl vlastně cizímu člověku. Ale on měl srdce prostě takový, že těm dětem chtěl taky pomoci a ty klíče nám od toho bytu dal.”* Ivo Sivák tedy přenechal se souhlasem správy domovního fondu svůj měšťský byt Anně a dětem, a to proti vůli své rodiny. *„Dneska podívejte, žila jsem v 1 + 1, měla jsem kamna, bylo nám teploučko, tak hezky na to s dětma vzpomínáme, bylo nám dobře, měli jsme napečeno, opravdu, vždycky jsme měli napečeno, navařeno, uklizeno, čistounko, měli hračky, skládanky, chodili jsme na výlety, na kole jsme jezdili...”* S rodinou Iva Siváka se v pozdějších letech dostala Anna opakovaně do sporu právě kvůli (původnímu) bytu, byť už bydlela jinde, ve vedlejším domě, ve vlastním bytě, který odkoupila od města.

Poté, co Anna nahlásila úřadům, že pečuje o Roberta a Veroniku, musela podstoupit nezbytné procedury k tomu, aby byla její péče o děti legalizována. Byl podán návrh na svěřeni dětí do pěstounské péče Anny. Současně jednou ze strategií, které navrhli sociální pracovníci OPD, byl pokus obnovit vztah mezi dětmi a rodiči prostřednictvím asistovaných kontaktů. Tento návrh reagoval na rozporné výpovědi rodičů a Anny ohledně okolností, za kterých došlo k předání/převzetí dětí z péče matky do péče Anny. Nebylo jednoznačně zřejmé, které z nabízejících se řešení nejlépe odpovídá zájmům dětí. Pro Annu to bylo náročné období plné nejistoty a nezvyklých nároků na její osobu. Podle ní sociální pracovníci „se snažili, že oni museli podle zákona, to tak prostě je, já jsem to tak vzala, což oni byli rádi, že velmi spolupracuju... ale nikdy nedali najevo, že... to mám dobrý nebo [naopak], byli prostě taková profesionální...“. Z vyprávění Anny vyplývá, že v dobách rozhodování o osudu dětí, zda budou, či nebudou svěřeny do její pěstounské péče, si přála, aby jí pomáhající profesionálové dali zpětnou vazbu, že se o děti stará dobře, že by dětem bylo nejlépe u ní. Aby jí dali naději, že vše (u soudu) dobře dopadne. S odstupem říká, že jejich neutralitu chápe jako profesionální chování: „Dneska už vím, o co jde, protože jsem vyškolená a mám profesi jako profesionální pěstounka a mám i ten certifikát, ktorej jsem udělala. (...) Byli profesionální, ale mají na prvním místě srdíčko, i ti úředníci...“

Řešil se tedy možný návrat dětí do biologické rodiny, rodiče po dohodě se sociálním pracovníkem oddělení péče o dítě Okresního úřadu ve Zlíně a nestátní neziskové organizace na ochranu práv dětí Náruč bezpečí dětem realizovali několik asistovaných návštěv u dětí, kterými se pomalu a postupně pokoušeli obnovit vztah se svými dětmi. Anna k tomu říká: „Líto by mi to bylo [kdyby od ní děti odešly], ale zase k dobru, že ta maminka by je opravdu chtěla a starala se. Tak to bysme vyhráli všichni, kdyby se to povedlo, hlavně ty děcka, protože tam vlastně šlo o tady toto nejmíc. Aji jsem se snažila smiřovat s tím, děti jsem připravovala na to, že se to může stát...“ Dětem ale slibovala, že by je navštěvovala a fungovala dál jako teta. Vypráví: „Ta realita byla pro mě velmi tvrdá, já jsem ji podstoupila s ohledem toho, že tam se musí brát ohled na ty děti, a ne abych ho brala sama na sebe. Ale ta maminka nedodržovala nikdy nic, a když už přišla, tak byla někdy napitá.“ Snažila se zachovat pro děti zdání normality: „Děčkám jsem nedávala nic najevo – prostě jsme se [s maminkou dětí] bavily, aby děcka viděly, že všechno funguje tak, jak má fungovat, nabídla jsem jí třeba

kávičku. Ale ta maminka prostě, neubližovala mi, že by mi třeba vyhrožovala nebo tak, to ne, chraň pánbůh, s tou maminkou jsme si nikdy nic neudělaly zlého. Akorát tam byl ten problém, že ona ty děti fakt asi nezládala a nakonec to vlastně zakončila tím, že je donesla ke mně. Je dobrý, že je nedonesla třeba k někomu jinému nebo že je zase někde nezavřela, i to jsem ráda, že se toto nestalo. A já myslím, že to byl takový osud pro tu maminku i pro mě, prostě já jsem musela vlastně zvládnout i znovu tady ten život. Protože já jsem se měla dobře, já jsem děti neměla, já jsem žila volně, jen pracovala a šetřila peníze. Ale zrazu, když přijde vám něco navíc, tak je to velká zodpovědnost. A do toho ty úřady, tak je to tvrděj boj, jo, to není jednoduchý.“

Souběžně řešila Anna i tlak ze strany rodiny. Jak již bylo řečeno, otec dětí Robert Lagryn je bratrem Anniny maminky, tedy Anniným strýcem. Matka dětí, jeho družka, mu po návratu z výkonu trestu tvrdila, že děti jí byly rodinou Anny násilně odebrány. „Takže to jsme měly velký problém, (...) ona [Květa] mu to vysvětlila zase tak, že jsem jí je odtrhla z ruky, což nebyla skutečně pravda. A on si myslel, že to se opravdu stalo, a prostě nebyl čas dohodnout se normálním způsobem. (...) Já jsem vždycky v klidu couvala, když na to došlo, a řekla jsem mu, že by bylo ideální, kdyby se on vzchopil, dostal se z toho [drogy a patologický vliv jeho části rodiny] a já mu ty děti předám.“ Anna situaci chápala tak, že otec dětí rozpad rodiny nezapříčinil, ani nemohl, proto byla ochotná mu děti předat, pokud by jí přesvědčil o tom, že o ně bude dobře postaráno. „Protože jemu se toto nestalo, on to neudělal, on šel do výkonu trestu a potom se staly ty špatné věci tam [v domácnosti matky dětí]: alkohol, drogy, ty lidi tam, děcka byly i zneužitý svým strejdem, opravdu. To bylo pro mne velmi bolestivý, to jsem velmi těžko snášela. Při době, kdy jsem toho chlapce třeba koupala, on byl malinký a bál se vody, žádný chlap nebo bratr můj nesměl ho osprchnout, nesměl se ho dotknout.“

Po dobu soudního jednání, které bylo rozloženo do několika stání, se biologických rodičů aktivně zastávala část jejich velké rodiny. Na stranu Roberta Lagryna se postavila další z jeho sester (celkově jsou on a paní Spoustová z dvanácti sourozenců). Anna jí nemůže přijít na jméno a opírá se o autoritu názoru své matky: „Maminka se s nima nebaví přes dvacet let, ona je odřekla, protože řekli, že těm děckám bude dobře v dětským domově.“ Odkazuje se v naracích na dobu, kdy probíhalo soudní jednání o svěření dětí do její pěstounské péče, což je přibližně oněch dvacet let. „No a co, že by jim tam bylo dobře,“ zlobila se a zvyšovala hlas, „maminku to zbolelo, protože ona říkala, že (...) to není řešení, strávíte tam osmnáct let,

ale nemáte domov, nemáte nikoho.“ Tato Annina teta nevychovala sama děti, ty vyrostly v ústavních zařízeních. Ani „*Robertkovi a Verunce nepřála nic dobrého. Byla to sestra maminky a byla zlá, maminka od ní zažila velmi špatné útoky, napadávání, žduchání, i přímo u soudu toto bylo... To jsou takoví lidi, kteří nebyli vůbec vhodní, aby se k něčemu takovému vyjadřovali, neměli nárok, nevychovali děti, zlí byli, vykřikovali, neslušný chování, to oni v sobě mají... Ona byla od malinka nejhorší z toho rodu, je to velmi zlej člověk, nepřijemnej, jak úřadům, ona si stěžuje ombudsmanovi, ona je člověk, který je lhář a celý můj rod toto říká. Jako snažili se ji zastavit, jakýmkoliv způsobem, říkali jí, ať ty děti nechá být, že je o ně postaráno“.* V rodině panoval ohledně péče o děti obrovský rozkol, který paní Spoustová i Anna nesly velmi úkorně. Tyto spory utichly až soudním rozhodnutím, „*ale do dneška, když je potkáme na městě, tak je obcházíme obloukem, nechceme s nima nic mět“.*

V naracích Anny se téměř neobjevuje časové období, ve kterém probíhala nejintenzivnější práce s oběma rodinami, kdy jsme organizovali a podporovali asistované kontakty rodičů s dětmi, probíhala soudní jednání o svěření dětí do pěstounské péče Anny, znalecké posudky, opakovaná šetření v rodinách. I při přímém dotazu na tento časový úsek Anna stočí řeč po pár slovech jinam, k dětem nebo k mamince. Svou roli zde může sehrávat fakt, že tímto obdobím jsem rodinu provázela jako sociální pracovnice a byla jsem s celým průběhem práce podrobně seznámená: „*...však víte sama...“*, „*...však si to dobře pamatujete...“* nebo „*...u toho jste byla taky...“* Anna pravděpodobně proto nemá potřebu tento časový úsek podrobněji rozebírat. Zavzpomínala v jiném kontextu na znalecké posouzení, kdy rodiče nepřinesli dětem žádnou sladkost nebo malý dárek, přestože se delší dobu neviděli. V čekárně se ani nesnažili navázat s dětmi bližší kontakt. „*Oni [Robert a Veronika] se drželi u mě, ta maminka se koukala z okna, ani na ně nepromluvila. Já bych je postrčila, ale nebylo ani komu.“*²⁴ Anna vyvinula obrovskou energii k tomu, aby dětem dala bezpečný domov. Současně musela plnit nároky sociálních pracovníků na řádné

²⁴ Dle zprávy o psychologickém vyšetření z podzimu 1997 je vztah Veroniky k matce odmítavý. Zážitky z dřívějšíka líčí jednoduše, stereotypním způsobem, zážitek s Šimonem Mudrým (bratrem matky) a jiné události působí při reprodukci dojemem skutečně prožitého. Robert matku odmítá a k otci má vztah poněkud nevyrovnaný, snaží se jej spíše krýt. U obou dětí je zřejmý výrazně pozitivní vztah k Anně Winterové, vnímají ji jako svou vychovatelku a počítají s umístěním do její péče. K rodičům se vrátit odmítají.

zabezpečení dětí. A to v přetrvávajícím strachu, že by jí děti mohly být v případě nedostatků odebrány z péče. Jednou z oblastí, kam napřela úsilí, byla renovace stávajícího bydlení: „...*pak jsme to na svoje náklady museli opravovat* [stávající byt, který jim přenechal k užívání kmostr Ivo Sivák], *zaplat' pánbůh, že všechnu zednickou jsem uměla já, natahování, dodnes soused, když přijde, tak on ví, že mám barvu a kachle, po těch bazarech seženu si vždycky... a udělám všechno, čeho je potřeba. Já se žádné práce nebojím.*“ Poukazuje na své pracovní dovednosti a schopnost výhodně a šetrně hospodařit: „*Vymaluju zdi nebo natahuju proti plísniím a bavím se o cihlách... Když se v baráku něco pokazí, já to umím opravit, já mám spoustu náradí, vrtaček. Když si zavoláte firmu, hned je to třicet tisíc. Já se raději zeptám, jak bych to mohla udělat* [sama].“

Rozhořčeně vzpomíná, že sociální pracovníci měli vysoké nároky na zabezpečení dětí, aniž by ona na ně v prvních letech pobírala jakoukoli dávku. „*Nikdo se mě neptal: ‚Berete na ty děcka peníze?‘ nebo ‚Máte jim z čeho dát?‘*“ Anna deklaruje, že jí nešlo nikdy o peníze, „*tady šlo o to těm děčkám rychle pomoci, aby mohly být u mě a nemusely do ústavu, protože kdyby jim bylo 18 let, tak by z toho ústavu vylezli a nic dobrýho by z nich nebylo.*“

Po nabytí právní moci rozsudku o svěřeni dětí do její pěstounské péče se situace zklidnila. Anna vysvětlovala, že matka dětí utekla od jejich otce pryč ze Zlína v době, kdy soud rozhodnul o vině jejího bratra ve věci sexuálního zneužívání Veroniky. Ubezpečuje sebe i své okolí, že měla pravdu, že matka usilovala o návrat dětí domů pouze účelově. „*Ona to ta maminka asi dělala kvůli tomu bratrovi, dokud on měl ty soudy, ona chtěla děti k sobě, aby svědčily pro něho, aby to [výpověď] odvolaly, že.*“ Anna nemá pocit, že pro návrat dětí do biologické rodiny by mohla udělat více, a i čas ukazuje, že zejména zájem matky nebyl „*opravděnský, ona ty děti nechtěla pro ně, ale pro sebe... pořád se jí dávala šance, jenže ona to tak nebrala, ona byla zoufalá sama nad sebou a dodnes neprojevuje zájem, nenapiše jim.*“ Na přímou otázku, jestli zná další osud matky dětí, odpovídá, že pouze z doslechu: „*Slyšela jsem, že je ve výkonu trestu, ale nebudu vám lhát, fakt to nevím, ale nemá zájem, nemá...*“

Život pěstounské rodiny se zajišťoval do klidnějších kolejí a Anna s dětmi byli postaveni před některé instrumentální problémy, při jejichž řešení využili podpory sociálních pracovníků. Anna kvituje i po letech s povdě-

kem: „*My jsme k vám měli důvěru, že jsme vám mohli říct pravdu nebo říct, co se děje, jaký problém máme nebo že neumíme něco vyplnit, protože se stalo, že jsme ty papíry neuměli dát dohromady. Když jsem si nevěděla s něčím rady, tak jak vy jste mi dala to telefonní číslo, řekla jste, že když se bude něco dít, nebudete si vědět rady, bude nějaký problém, Aničko, já vám pomůžu, není problém, nelamte si hlavu a zavolejte... to si fakt pamatuju.*“ Většinu povinností spojených s péčí o děti, maminku a domácnost ale Anna zvládala samostatně, neměla tendenci nadužívat nabízenou pomoc, je pyšná na svou samostatnost a nezávislost.

Opakovaně se obracela na sociální pracovníky ohledně vzdělávací kariéry obou dětí, které přikládala velkou váhu. Reflektovala, že sama má jen základní vzdělání a tím ztížené postavení na trhu práce. Pro děti si přála, aby studovaly, aby měly nějakou konkrétní kvalifikaci, aby se dokázaly samostatně uživit „*a nebyly na dávkách*“. Anna měla občas pocit, že paní učitelky mají v prvních ročnících základní školy málo pochopení pro zejména Robertovo chování, ve kterém se zrcadlila nezralost a následky deprivace z raného dětství. Shrnuje, co musela řešit: „*Robert měl trochu problémy ve škole, on byl velmi hravý a ta škola na to nebyla v tu dobu připravená, i ty lidi vycvičení na to, že ty pěstounské děti něco zažijí, ty drogy a tak dále.*“ Ona sama měla jasnou představu o tom, že škola by měla děti bavit a nestresovat je. Formulace „*hlavně aby ty děcka byly v klidu*“ se opakuje v naracích několikrát, a to nejen ve vztahu k Robertovi a Veronice, ale i v současnosti ke Karlíčkoví, kterého má v pěstounské péči. Robert měl ve své vzdělávací kariéře větší obtíže než Veronika, Anna vzpomíná pragmaticky, beze stopy lítosti: „*Jsmo měli trochu problémy, že šel na jinou školu a z té zase na jinou a z další na jinou, protože jsem ho nechtěla nechat trápit na těch školách, v jedné škole byl rasový motiv.*“ Projevil se tedy i problém spojený s etnicitou, náznaky šikany (zejména u Roberta, který má tmavší pleť oproti světlejší Veronice), které Anna vždy aktivně řešila ve spolupráci se školou. Anna také pečlivě hlídala prospěch dětí. Se smíchem vzpomíná na Veroniku v době, kdy navštěvovala učební obor. „*A to jsem ji furt tlačila a říkala, že jak to, že tu štvěrku máš? A ona, že to ví, že ji má, a naštvaně, jako bych já za to mohla jo, jak kdyby to byla moje vina,*“ směje se. Velmi dbala na domácí přípravu dětí, byť jim v ní nemohla být nápomocna: „*Já na to nemám hlavu.*“ Do rodiny docházely dobrovolnice – studentky vysoké školy, které děti pravidelně doučovaly, téměř po celou dobu povinné školní docházky. Úsilí se vyplatilo, Anna

projevuje obrovskou vděčnost: „... a děkuju pánu bohu, jsou vyučení, mají: kuchař-číšník, lahůdkář a kuchařka, cukrářka a podnikatelskou má.“ Robert je vyučený, Veronika po vyučení navázala maturitní nástavbou, a má tedy ukončené středoškolské vzdělání s maturitou.

Další oblastí, kde využila sociálního poradenství, bylo zajištění bydlení. „*Já jsem potřebovala i s tím vlastním bydlením pomáhat a vy víte, že co říkám, je fakt pravda, že nelžu, a vy jste mi s tím pomohla a vlastně ty děti měly jistotu a já jsem se hodně snažila a vy jste to zřejmě vycítila.*“ Anna využila možnosti se po několika letech péče o děti přestěhovat z bytu kmotra Siváka do jiného městského bytu v tom samém domě (ve vedlejším vchodě), kde dosud bydleli. Ten byl později nabídnut městem k odprodeji a Anna využila svých úspor k tomu, aby ho nejen odkoupila, ale později ještě rozšířila o odprodávaný byt sousedky na patře. I to je ale zdrojem vád a rozporů v širší rodině: „*Víte, jak mi lidi z rodiny závidí, že mám byt? A to žiju normálně, jak každé jiné, akorát víc zodpovědně, nechodím po vinárnách, nerozhazuju tady peníze, normálně žiju.*“ Anna ve vyprávění zmiňuje spíše dojmy z tehdejší doby a jejich dozvuky do současnosti. Pravděpodobně proto, že se samotným průběhem jednotlivých procesů (podpora vzdělávací kariéry dětí, řešení bytové problematiky) jsem ji (a později moje kolegyně) provázela.

Děti měly poměrně přísnou a důslednou výchovu, Anna dbala na to, aby se naučily všemu, co je potřeba v domácnosti, a to bez ohledu na pohlaví. Roberta i Veroniku učila řemeslným dovednostem i běžným údržbářským pracem: „*Robert aji Veruna umí zednickou a všechno kolem bytu.*“ Vyučení jsou v gastronomických oborech, naučení jsou uklízet, čistota domácnosti má v rodině vysokou hodnotu. Anna je podle vlastních slov dobře připravila pro život, „*toto se mi povedlo, tak to má být.*“ Děti měly velmi omezené možnosti trávení nestrukturovaného volného času, zejména v jejich pubertálním věku se Anna velmi bála, aby se dokázaly vyhnout drogám, aby se nepřidaly k nějaké závadové skupině mládeže, aby Veronika neotěhotněla. Denně museli být oba v půl osmé večer doma. Robert, který je opravdu výrazně snědý, měl zakázáno chodit na diskotéky, „*aby se k něčemu, nedej bože, nepřipletl.*“ Současně ale byli oba sourozenci velmi dobře materiálně zabezpečeni, „*děti dostaly 1 500 měsíčně kapesné.*“ Anna opakuje několikrát, že dávky pěstounské péče byly vysoké, mohla si to dovolit a byly to peníze pro děti, proto jim dala možnost s nimi sa-

mostatně nakládat. „Akorát že děti s tím neuměly hospodařit, protože oni koupili oblečení, vepřový konzervy a 5 kuřat, takže jsme měli 10–15 kuřat [zasměje se], zůstalo to v nich, taková ta zodpovědnost.“ I děti byly zvyklé a přijaly za své, že prioritní je zájem a potřeby rodiny, snažily se do ní vnést svůj díl.

Z období „klidných časů“ Anna ještě opakovaně tematizuje jejich zahrádku. Ta byla první investicí rodiny pořízenou z úspor, které Anna vytvořila jednak ze svých výdělků a jednak z dávek pěstounské péče, které ji překvapily svou výší. „No a pak jsme ještě měli tu zahrádku, takže jsme zavařovali: jablíčka, hodně jsme zabíjeli, dělali jsme [se sousedy z okolních zahrádek] zabijačku..., ovoce, zeleninu máme ze zahrady.“ Zahrádka je prezentována také jako oáza klidu a odpočinku: „Maminka si tam lehne... na sluníčku, na vzduchu čerstvém, tam se máme dobře... burty opečeme, povykládáme si a nic nám nechybí.“

Děti postupně dospěly, začaly se osamostatňovat, navazovat partnerské vztahy. Anna popisuje bolest, když děti začaly vylétat z hnízda, jako první Robert: „...protože Robert, když mi odešel, (...) bolelo to. Ale nedala jsem to před ním najevo, protože jsem ho chtěla podpořit, jsem mu dala požehnaní. Ale já jsem chodila a plakala. V kostele, jako doma ne, to jsem nechtěla. Ale ono to fakt bolelo...“ Anna popisuje pocit nenaplnění, byla zvyklá, že se její život točí kolem dětí (a maminky) a najednou nebyli pospolu všichni ti, které byla zvyklá svou péčí zahrnovat. „Oni měli už přes dvacet let a já jsem pořád jim ohřívala polívky a já chápu, že i tím jsem je pružila. Já bych jim asi fakt utírala zadek až do konce života nebo nevím,“ směje se. Současně ale ráda hovoří o tom, že se rodina rozrostla, přijala nové členy. „Ten kluk [Robert], když si vlastně našel tu přítelkyni, tak bylo nejkrásnější, že já jsem se s ní spřátelila, to bylo nádherný.“ Robert založil rodinu v 23 letech, nyní už je otcem syna, který jako třetí v řadě nese křestní jméno Robert. Veronika je v současné době také již maminkou, má dceru, žije jako svobodná matka.

Anna ale nepovažuje své výchovné působení na děti za ukončené, snaží se je z pozice své autority výchovně ovlivňovat i nadále. Z narací však vystupuje laskavá a vlídná komunikace, členové rodiny se rádi vzájemně škádlí. Anna vypráví: „Nechci, aby se [Robert] coural, a chci, aby byl rodinný typ, tak jak já. Já mu vždycky říkám, kdybys chtěl, chlapče, na to pivečko nebo tak, není problém, seš chlap, to je v pořádku. Ale vždycky se vrať k té rodině

a alkoholu neholduj. On to nepotřebuje, on donese kofolu, pak mi ze srandy řekne, že měl tři vodky, protože zná moje reakce. Veruna mi řekne: ‚Představ si, Ani, tak bylo pivo, takhle veliký, no to bylo...‘ A já jí řeknu: ‚Prosím tě, je to normální, aby takhle mluvila ženská o pivě?‘ A ona mi řekne: ‚Já jsem chtěla vědět, co na to řekneš.‘ Oni už si ze mě i vystřelujou, i mama mi říká, at je nechám a uklízím si to svoje. Ale pak, když něco nefunguje, tak to mi volají...‘ Dětem je pořád k dispozici, vše jsou zvyklí řešit jako rodina, společně. Nikdo nezůstane napospas svým starostem, nikdo nezůstane osamocený v nouzi. ‚Já na nich poznám, když se něco děje, když přijdou, ty oči... Já to vidím, že tomu mému srdíčku něco je, tak řeknu ven s tím, pojď a v klidu. Já se o tom s nima bavím, i kdyby to mělo být třeba o [něčem] sexuálním, lékaře jim doporučím. (...) Já jsem tady pro ně, tatou i mamou, vším na světě. Já jsem jim řekla: ‚Neznamená, že už jste dospělí, já jsem pro vás tady a vy pro mě a děkuju pánubohu, že vás mám.‘ Já jsem ráda, že ty děti mám, protože já kdybych zvedla telefon a zavolala, tak fakt tady budou rychle a řekli by, co se zase, Ani, děje, zase plašíš a nic se neděje, já tě znám, pružíš tady... Ale jsem ráda, že [mám] ty moje děti, je to láska.“

Své výchovné působení na děti vnímá Anna jako investici: *„Děkuju pánubohu za to zralý ovoce, já jsem fakt nejbohatší žena na světě, tou láskou, ne materiálním... Když přijdou děcka, na Vánoce my se sejdem všichni, a vykládají mi, jakou pohádku jsem jim vykládala, nebo že jsem jim 1 500 dávala kapesný, co si koupili, že donesli ty kuřata. Takže oni mě vlastně vracejí do toho [jejich] dětství, co oni měli... A když jdou ke mně a pohladí mě, nic víc si přát ani nemůžu na světě, to je největší dar, který můžu mít.“* Opakovaně zmiňuje dárek k nedávným Vánocům, kdy od Roberta dostala kalendář sestavený z fotografií jeho nové rodiny – jeho, partnerky a syna. Se slzami v očích popisuje nesouvisle: *„... když mi kluk donesl ten kalendář, když vidím, že ten chlapec miluje to dítě...“* Ve své výchově viděla a vidí přesah, dlouhodobý efekt, vychovávala děti tak, aby ony samy byly dobrými rodiči, doufala, že její úsilí povede k přetření generačního přenosu problematického rodičovství v jedné části jejich rodu. To se jí potvrzuje v životě Roberta syna: *„Malej Robertek, vnouček, má nejkrásnější dětství, co ty děti neměly... Robert mu to dává, dává tomu malýmu to nejvíc, co může...“*

Po odchodu dospělých dětí z domácnosti naplnila Anna svůj život péčí o maminku a po dlouhé rozvaze požádala o pěstounskou péči o pěti-letého Karlíka (nyní má 7 let). Karlíček prošel dlouhodobým ústavním

pobytem a Anna ho přijala trpícího výraznou emoční deprivací a zpomaleným psychomotorickým vývojem, později u něj byla diagnostikována lehká mentální retardace a vada sluchu. „*Já jsem ráda i za toho Karlíčka, na mou duši, a mám ho ráda moc, jako Robika a Veru... Já mu říkám to, co těm děckám, naučím ho to trošku jinak, protože on je trošku jinej, je trošku pomalejší mozečkem.*“ Anna nežije okamžikem, je zvyklá strategicky plánovat a uvažovat dopředu: „*Jsem ráda, že mu [Karlíkovi] můžu aspoň dát to, co i těm dvěma [Robertovi a Veronice], a jsem ráda, že jsem zdravá a statná a mám ty síly. A všem dětem, které to potřebují, bych přála dobrý život, veselost, štěstí a aby to dopadlo tak, jak i u těchto dospělých, které mám. Protože jsem hrdá, když ten Robert stojí přede mnou a má toho malého [syna Roberta] a hladí ho...*“ Vidí ve svém snažení smysl, vidí, že se zúročilo, a doufá, že i Karlíčka dokáže postavit do života stejně úspěšně. „*Vždycky je dobrý ukazovat jim to dobro a oni je ukážou vám...*“

Děkuje za svou velkou, vzkvétající rodinu. „*Na Vánoce je u nás dvacet třicet lidí... Já je pozvu a posedíme, a když si vykládáme, nám je tak fajn, nám je tak dobře.*“ Nepovažuje za samozřejmé, že rodina přijala Karlíka, který je původem („geneticky“) značně vzdálený jádru jejich rodu, a je za to vděčná, máloco považuje za samozřejmost: „*Jsem ráda, že sestra i bratr přijmou jakoukoliv rodinu, kterou mám, všechny děti. Bratr mi včera volal a říká: Jak mi nedáš na dva dny Kájíka, já ti říkám, ty budeš mít se mnou takovej problém, já ti ho vezmu a nebudu se ptát...*“ směje se. „*Švagrová, ta kleká u něho, fakt 500 korun mu dává na oblečení nebo tak. Ono to posilňuje, že já mám velkou rodinu: mám bratra, sestru a nejcennější mám maminku, to je nejcennější úplně. Sestře se narodil syn, tak to bylo taky krásný, bylo nám fajn. (...)* A když se na Vsetíně sejdeme na chatě, sejdeme se nás tam hodně a ten Kájik se tam cítí dobře a to je dobře.“

Když se Anna ohlíží nazpět do svého života, poukazuje na to, že přes mnohá trápení a vyčerpávající snažení vše dobře dopadlo. Jako další z příkladů uvádí prozření otce dětí, Roberta Lagryna. „*[On] to totiž nepochopil, když se vrátil z toho výkonu trestu,*“ odkazuje se Anna na situaci, kdy s biologickou matkou dětí bojoval o návrat dětí do jejich péče. „*Pochopil to až teď v roce 2014, kdy on přinesl květinu a šest bonboniér, klekl na koleno, plakal a omluvil se mi a já jsem mu to odpustila.*“ Robert Lagryn poděkoval Anně, že mu dobře vychovala děti, a v omluvě se před její prací a autoritou pokořil. V době, kdy otec dětí prosil o odpuštění, už Anna celou situaci viděla v tom světle, že „*to vyšlo... Já jsem to vzala od toho otce, ale kdyby*

to bylo na něm, tak ty děti by dopadly špatně. Odpustila jsem mu, protože on neví, jak a v čem žil, jak to všechno bylo. Ale to potom poznal, protože to věděl, že ona [matka dětí] byla na lékách a taky alkoholik“. Anna s odstupem nevzpomíná ve zlém ani na Květu Mudrou, matku dětí: „Neodsuzuju ani tu maminku těch děcek, je jí škoda, protože přišla o to nejkrásnější. A mám to já, mám vnoučátko, budeme mít další, holčičku²⁵, to bude naše kozenka.“

Tolik příběh Anny. Jak je vidět, nebylo možné se ve všech momentech držet jen strohého popisu, Anna deklamuje své životní osudy emotivně, děje a jejich prožívání nelze od sebe oddělit. Následující kapitola představí výstupy výzkumu, které umožňují konstrukci „oral history“ – ústředním tématem Annina života, hlavní jeho determinantou, jsou rodové tradice a pravidla Sinti.

²⁵ Rozhovor probíhal krátce před tím, než Veronika porodila dcerku.

Pozadí Annina příběhu

Anna je Sinti, příslušnice jedné ze vzácnějších sub-etnických skupin českých Romů, a hrdě se hlásí ke svým předkům, ke svému rodu a jazyku²⁶. Není tedy sporu, že je Romka – hlásí se k romské národnosti, k sintštině jako rodnému jazyku, řídí se rodovými tradicemi, je typické romské fyziognomie.

Původ slova Sinti je nejasný. Sintové (Sinti, Sinto, Cinto) mají zřetelnou vazbu k německy mluvícím zemím, patří ke skupině tzv. Německých Romů. Jejich jazyk obsahuje mnoho německých slov, vyskytují se v něm ale i slova blíže příbuzná francouzštině a angličtině. (Rombase, 2003; Cohn, 2009)

Kašparová uvádí k představení této sub-etnické skupiny: „*Sinti jako skupina se považují za natolik odlišné od Romů, že jsou označováni zvlášť, nicméně natolik spřízněni (především historickou zkušeností holocaustu), že jejich jména stojí vedle sebe (Sinti und Roma – poznámka autorky). Důležitou roli zde hraje i zvýšená vlna migrace Romů do Německa v průběhu devadesátých let minulého století ze států bývalého východního bloku a především bývalé Jugoslávie. Tito Romové, značně kulturně odlišní, žijí na mnohem nižší sociální úrovni a stylem svého života v ničem nepřipomínají asimilované německé Romy, kteří zde žili před druhou světovou válkou. Rozdílným pojmenováním Sinti a Romové je zde zachyceno víc než pouhý rozdíl v původu. Být Sinti znamená vyšší sociální i společenské postavení i akceptaci majoritní společnosti...*“ (Kašparová, 2014:30–31)

Na území stávající České republiky byli Sinti tradičně usídlení v pohraničních oblastech sousedících s Německem a Rakouskem. Většina z nich zemřela během druhé světové války v koncentračních táborech. Jen hrstka Sintů se vrátila na území Čech a Moravy, ostatní se usídlili v západním

²⁶ Ačkoli Anna jazyk jejich rodu jménem neoznačuje, používá pouze sousloví „náš jazyk“ a podobně, budu jej v dalším textu pro přehlednost nazývat sintštinou. Podle Matrase (2002) svůj jazyk sami Sintové označují slovem sintikes. V řeči Sintů se rozlišují dva základní dialekty: *Sinti piemontesi* a *Sinti lombardi* (severoitalský). *Sinti lombardi* se dále člení na dialekty německé, dialekty francouzské a dialekty, kterými se hovoří v Benátkách (Itálie), Štýrsku (Rakousko) a v Maďarsku. Panují mezi nimi nepříliš významné lexikální rozdíly, a tedy pro mluvčího v jednom dialektu není těžké porozumět dialektům ostatním. (Fraser, 1998)

Německu. Čeští Sintové žijí převážně ve větších městech a nadále udržují kontakty s částmi svých rodin v Německu i v jiných zemích. (Fraser, 1998)

Podle Horváthové (2005) si Sintové zachovali mnoho tradičních prvků své kultury. Příkládá to právě skutečnosti, že podstatná část Sintů žila po druhé světové válce v západním Německu, kde nebyli podrobeni asimilaci. Své tradice se ale snaží přísně střežit před veřejností odbornou i laickou. Není proto známo mnoho poznatků o jejich kultuře a tradicích. V následujícím textu, pokud k danému tématu informace vztažené přímo k Sintí nebudou nedostupné, opřu se ve svém výkladu o poznatky o tradiční romské kultuře s tím, že bude vždy pečlivě odlišeno, kde je zřejmá vazba na Sintí a kde se budu odkazovat na romskou kulturu a tradice Romů obecně.

O tom, že je Sintí, se Anna zmínila už v době, kdy jsem působila jako „její“ sociální pracovnice a poskytovala jí psychosociální podporu při řešení problémů spojených se svěřením dětí do její pěstounské péče. Tehdy zmínila tři základní aspekty svého života výrazně ovlivněné Sintí pravidly a tradicemi.

První zmínkou bylo, že nemůže pracovat v nemocnici. Hübschmannová (in Socioklub, 1999) potvrzuje, že Sintové mají zapovězen kontakt s částmi lidského těla od pasu dolů a s tělesnými výměšky osob, které nejsou jejich rodinnými příslušníky. Toto není možné ani v rámci profese. Kdo tento zákaz překročí, je prohlášen nečistým (*prasto*). V případě Anny jsme proto musely ustoupit od nápadu, že by se mohla requalifikovat na ošetřovatelku nebo na pracovníci v sociálních službách, k čemuž by podle mě měla díky své pečující a empatické povaze dobré předpoklady.

Druhou skutečností, kterou jsme i využily v realizaci sociální práce, byl tradiční sintský institut kmotrovství (více k tématu kmotrovství v romských tradicích např. Demeter, 1994; Hirt & Jakoubek, 2004). Ivo Sivák byl kmotrem Veroniky, jak již bylo uvedeno výše. Anna vysvětlovala, že přestože Ivo Sivák nebyl Sintí, požadovaná pravidla akceptoval a naplnil jejich požadavky tak, jak bylo potřeba a jak bylo očekáváno – přenechal dětem pronájem bytu, podporoval rodinu finančně, poskytl potřebnou ochranu a pomoc. Kmotr má v rodině Sintů vysoké postavení, je v podstatě roven rodičům. Později v rozhovorech Anna uvedla: „*Vybere se kmotr a je to velmi vážený člověk a je to jak otec a matka. Vám se něco stane, ten*

kmotr si to vezme [za své], i finančně, školu hradí, všechno... Je to druhý otec i matka, u nás je to velmi vážná věc to kmotrovství." Specifickou situací, ve které Ivo Sivák naplnil své kmotrovské povinnosti, byl návrat pachatele sexuálního zneužívání dětí z výkonu trestu odnětí svobody. Dětem bylo potřeba poskytnout ochranu: „*Velmi nás ochraňoval, tím, že ten bratr, co těm dětem ubližoval, (...) z toho jsme měli strach a on [Ivo] byl opravdu takový ochránce, a i když jsem se mu svěřila, tak nám dával takovou tu jistotu, tu sílu, že by nás nedal, i ty děcka.*“ Šimonovi Mudrému bylo kmotrem zakázáno vrátit se do Zlína. Když jsem se doptávala na možné sankce za porušení zákazu, odpovídala Anna velmi vyhyčlivě („...jsou pravidla, ne, že by zákon vzal někdo do svých rukou...“) a signalizovala, že se jedná o zapovězené téma. Z dalšího kontextu ale vyplynulo, že v podobných případech je pohružka dostatečným korektivem nežádoucího chování. Šimona Mudrého již podle Anniných slov nikdo z komunity nebo známých osob ve Zlíně neviděl.

Třetím okruhem, který se ale během naší spolupráce před lety jen poodhalil, bylo téma mateřství. Anna se ve prospěch Roberta a Veroniky vlastního mateřství vzdala, což v době, když děti byly malé a ona velmi mladá, podala s lehkostí a vyrovnanou rozhodností, která mne v daném kontextu udivovala. Anna tehdy vysvětlovala, že Roberta a Veroniku miluje, ale že je také její povinností se o ně postarat. Tento úkol podle vlastních slov přijala i s tím, že pravděpodobně tedy zůstane sama – říkala, že stejně jako její maminka.

Později v narativních interview, po téměř dvou desítkách let, působí Anna spíše smířeně než odhodlaně. Vzdát se vlastního mateřství pro ni musela být těžká volba, která měla pravděpodobně dva zdroje. Jednak nevydařený vztah, do kterého se Anna zavázala věrností: „*Měla jsem dobrýho člověka, a to jsem byla ještě sama, mladinká (...) prostě to nemohlo být a to zklamání, když dostanete, tak už bohužel, a když vám řeknou, tak a tak, tak to tak zůstane.*“

Do toho přišly děti Lagrynovy, které přijala a vychovala. Stále ale cítí jistou nenaplněnost a ujišťuje, že ztráta vlastního mateřství nemá jiné důvody. Opakovaně ubezpečuje v různých souvislostech, že je zdravá a děti by mít mohla, kdyby chtěla.²⁷ Lítost prosívá jen nepatrně ve formulacích,

²⁷ V tradičních romských společenstvích, když byla žena neplodná, bylo to vnímáno jako těžký (Boží) trest. Neplodnost vyřazovala ženu z možnosti naplnění ženského životního

kdy například hovoří o Robertově synovi: „*To je pro mě radost, i když nejsem babičkou pravou, ale co můžu...*“ Nebo při vyprávění, jak se snažila děti odradit od drog²⁸: „*... tak jsem je držela a vysvětlovala, prosila na kolenáčích, aby věděli, co by mě zabilo, že by mě to zničilo, kdyby to udělali. To je bolestivý, i když jsem neprodila ty děti, tak musím přiznat, mám je v sobě.*“ Nyní i ve vztahu ke Karlíčkovi: „*Jak já mám svého Karlíčka a mám ho velmi ráda a mám ho jak jedináčka, jak kdybych ho porodila, tak to cítím u něho, říkám mu, že je můj synáček.*“

To, co mne zajímalo, ale před lety nebylo vhodné v rámci poskytovaných služeb sociální práce „vyzvídat“ nad rámec nezbytných anamnestických údajů, rozvinula Anna v rozhovorech realizovaných v rámci výzkumu. Otevírá se jistě neúplný, ale přesto zajímavý obraz tradic rodu, který do značné míry ovlivňuje celý život Anny. Jak již bylo řečeno, v určitých tématech respektuje Anna požadavky rodu na jejich utajení před majoritou a odmítá se k nim vyjadřovat.

Nejvýznamnějším tématem narací byla rodina, což je pochopitelné vzhledem ke stěžejnímu řešenému problému, který nás v minulosti spojoval.

Na otázku, koho započítává do své rodiny, uvádí Anna: „*Svou rodinu počítám, já mám bratra mého, moji švagrovou, neteře dvě a sestru, synovce dvakrát, i švagra. A tata. Mama, to je člen úplně, to je hvězdička, sluníčko a to je moje největší rodina, kde ten vztah mám. A myslím tím i Roberta i Verunku a Karlíček k nim patří samozřejmě na prvním místě teď. Máme ještě strejdu, který je z Pardubic, a ten je slušný člověk, ženu má, dvě děti.*“

V dalších rozhovorech ale mluví o rodině (za použití doslovně tohoto pojmu) v negacích: „*Svou rodinu já nepotřebuju, svou rodinu nemám ráda,*

údělu, kterým je dát život dětem. Byla opovrhovaná, manžel ji mohl opustit a jeho rozhodnutí bylo provázeno ze strany komunity pochopením. Hanba zapuzené ženy dopadala i na její příbuzné, protože rodina bez dětí je neúplná, smutná a současně všem pro smích. (Davidová, 1995; Matoušek, 2003)

²⁸ Prevenci závislosti je v rodině věnována velká pozornost, závislost je následována ze strany rodu vážnými sankcemi (viz dále v textu). Anna vyprávěla: „*Tam se musí takovým už malým dětem, kolem sedmého osmého roku se jim musí vysvětlovat, v dobré víře, pěkně s nima mluvit, otec musí být přísný, že neexistuje, že, tytyty a matka musí hovořit, že ty drogy jsou špatný, co to s lidma dělá, no a pak jim ukazovat, třeba i když se z toho někdo zblázní, nebo dávat příklady, takže tomu dítěti to vysvětlovat takhle pořádně...*“

měla jsem i kdysi výhružně telefonáty a nepovolila jsem, protože já je k životu nepotřebuju a oni by dětem ani bonbon nedali a já bych v životě nepoužila děcek peněz na jejich tabáky nebo alkohol.“ Jen z kontextu je možné odlišit, že se jedná o rodinu sourozenců paní Spoustové, Anniny matky. Zejména je zmiňována jedna z jejích sester, která žije také ve Zlíně a aktivně se před lety zasazovala za to, aby Veronika s Robertem byli umístěni v dětském domově, nikoli do péče Anny. Pro zjednodušení budu dále v textu rozlišovat „dobrou větev rodiny“ a „špatnou větev rodiny“.²⁹ Opakovaně je Anna v naracích staví do kontrastu.³⁰ K dobré větvi rodiny počítá i rodinu v zahraničí, zejména v Německu: „... třeba já vařím a pečů, to mají rádi v Německu ti kluci [Annini polorodí bratři, synové jejího otce], mají 160 kilo, to jsou zrovna moji sourozenci, ty sníš třicet buchet jak nic...“ Špatná větev rodiny je symbolizována zejména zmiňovanou Anninou tetou: „Ona byla od malinka nejhorší z toho rodu. Je to velmi zlej člověk, nepříjemnej, jak úřadům ona si stěžuje, ombudsmanovi. Ona je člověk, který je lhář, a celý můj rod toto říká. Jako snažili se ji zastavit, jakýmkoliv způsobem...“

Romové chápou tradičně rodinu³¹ velmi široce, nikoli pouze jako rodinu nukleární. Významnou roli v ní sehrávají široké příbuzenské vazby, vzájemná rodinná solidarita, sdílení. Rodina poskytuje zázemí pro socializaci, akulturaci, sociální život všech členů. (Lidová, Urban, Kroupová, Tovt in Kajanová, 2015) V kontrastu s individualizovaným světem majority Romové nenárokují soukromí, to skoro neexistuje. Funkce, kterých se rodiny majoritní společnosti vzdaly, se romská rodina snaží udržet (např. péče o nemocné a umírající, péče o staré členy rodiny). Vše je vnímáno jako společné, nikdo není vyčleňován ze společného rozhodování a rozprav. Romové chápou své životy skrze optiku rodinných vazeb, rodina je středobodem jejich života. (Jakoubek, 2004; Davidová a kol., 2010; Eder-Jordan, 2011)

²⁹ Hodnotící konotace slov „dobrý“ a „špatný“ je zřejmá, nicméně je nejvýstižnější tomu, jak rozdíl mezi oběma větvemi rodiny Anna podává. Její vidění je do značné míry černobílé, nekomplikované.

³⁰ Jen pro připomenutí zmiňme, že bratr paní Spoustové, otec Roberta a Veroniky, Robert Lagryn byl závislý na psychoaktivních látkách. I on je počítán ke „špatné větvi rodiny“.

³¹ Základní přehled o provedených výzkumech, dostupné odborné literatuře, teoretických konceptualizacích a přístupech, o jednotlivých tématech objevujících se v rámci studia rodiny, manželství a příbuzenství u romských/cikánských skupin v ČR i v zahraničí podává stať Lenky Budilové (2008).

Do podoby Anniny rodiny zřetelně zasahují sintske tradice a pravidla. Sinti označuje Anna jako rod. „*Já jsem byla vychována u svého rodu, u čistého rodu.*“ Zřetelně rozlišuje „*čisté Sinti*“, kterých už je v České republice jen hrstka³². Vysvětluje, že ztráta příslušnosti k čistému rodu může nastat v zásadě dvěma způsoby. Prvním je, že pokud Sinti žije v partnerském svazku s jiným Romem/Romkou nebo s příslušníkem majority, děti už potom nejsou „čisté“. Slovník Anny k tomuto tématu je až vyhocený, reprezentuje její zkušenost, že „*míchaný děti*“ mohou mít (mají) často značné problémy s chováním, nerespektují rodové tradice a i ve vztahu k majoritě vykazují patologické chování (drogy, kriminalita, nevázaný sex, žebrota, kontakty s bezdomovci). Ilustruje na konkrétních příkladech z širšího příbuzenstva: „*[Smíšení s] něčím jiným, jak se to řekne, je to ode mě blbý, ale degradovaný [kdokoli, kdo není „čistý“ Sinti], tak je to tam opravdu takový, něco se v té rodině špatného děje, nefunguje to tam. (...) Ta maminka sestra, oni nevychovali děti a jim je jedno, že žijí na ulicích.*“ Na příkladu rozporů v rodině ohledně dětí Lagrynových vysvětluje rozdíly: „*Ono se to chránilo ty děti, protože proti byl jeden míchanej rod a pro byl čistej, kterej chránil ty děti. A ten špinavej jim ubližoval.*“ Jinde používá pro označení jiných Romů slova „*obyčejnej*“, u členů majority „*bílej*“.

Druhým způsobem, jak ztratit příslušnost k „*čistým Sintům*“ je závažné provinění proti rodovým pravidlům. Provinění proti pravidlům posuzuje instituce, kterou Anna pojmenovává jako „*soud*“. Vyjadřuje před ním obrovský respekt: „*Děkuju pánu bohu, že jsem ještě nebyla souzena u nich, a když ten soud probíhá, tak je to skutečně jak na soudě, tam se potíte a o slovo můžete požádat, ale jen když jste vyzváni.*“ U „*soudu*“ ani nesvědčila: „*...naštěstí ne, protože ten respekt, když vidíte je, tak tam se potíte..., i když nejste souzení. Tam se sejdou ze všech států... ani [tam] nechci být.*“

Více o tématu soudu Anna odmítla hovořit, signalizovala zapovězené téma. Pravděpodobně se jedná o sintskej soud (*kris*), který rozhoduje o případném trestu při závažném porušení pravidel. Při velmi těžkém provinění může být člověk odsouzený až k doživotnímu vyloučení z komunity. Být označen jako *prasto* (nečistý) znamená, že odsouzený nemůže žít (dočasně nebo trvale) s ostatními Sinti, nemůže s nimi usednout ke společnému stolu, pokud by použil jejich nádobí, to se musí vyhodit. Vyloučení z komunity je pro Sinti žijící tradičním způsobem života

³² V naráčích potvrzuje čistý rod u sebe, maminky, otce a otčima („*Je. Čistý. Úplně.*“). U ostatních se odpovědi vyhýbá: „*Je to těžký, složitý.*“

a vyznávající tradiční rodové hodnoty trestem podobným trestu smrti. Vyloučení znamená, že odsouzený musí bez kontaktu se svou rodinou žít mezi členy majority v naprosto odlišné kultuře nebo mezi „nečistými“ (*prasto*) Romy, kteří nemají o tradičních hodnotách Sintí zdání.³³ Doživotně vyloučený nemůže být pohřben v rodinné hrobce. To je pro Sintí děsivá představa. (Fraser, 1998; Pavelčíková in Petráš & Petrů, 2009; Vossen in Edel-Jordan, 2011)³⁴

V Annině rodině, mezi jejími blízkými, dopadlo toto rodové pravidlo nejvíce na Roberta Lagryna, otce Veroniky a Roberta. Dvěma proviněními, která Anna zmínila v souvislosti s „absolutním trestem“, jsou drogová závislost a závažné ubližování dětem. Na Roberta Lagryna jsem se výslovně ptala také vzhledem k tomu, že se mu po letech podařilo závislost překonat, nyní dlouhodobě abstínuje. Anně a dětem se za své chování v minulosti omluvil a Anně poděkoval „*na kolenách*“ za to, že mu děti řádně, v úctě a ke cti vychovala. Anna ale potvrzuje verdikt soudu: „*Není cesty zpět... To už je napořád, bohužel... Nesmí mít pohřeb v rodinné hrobce...*“ a upřesňuje, jak trest konkrétně v každodenním životě ovlivní vztah rodu k vyloučenému: „*Oni ho neodsuzují, jakože by ho nepozdravili, to si povykládají, to ano. Ale je to takové, že řeknete, dobrý den, jak se vám daří, a na shledanou. Nesmí usednout k mojemu stolu, to ne.*“

Z ubližování dětem Robert Lagryn viněn nebyl. V době, kdy k němu docházelo, byl ve výkonu trestu odnětí svobody a je posuzován jako „*nevědoucí*“. Anna ale vysvětluje související pravidla: „*Když někdo ubližuje dětem, jestli je to černej nebo bílej, tam je to hrozný, to dítě se nemůže bránit, to berou Sintí do úvahy. Tam [nejdřív] řeknou, ať to řeší úřad a policie, a pokud jsou situace, kdy ten člověk nedává ten respekt nebo je mu to jedno, tak prostě se nesmí k dětem za žádnou cenu přiblížit, aby jim nezpůsobil trauma nebo něco horšího. Když někdo zneužívá děti, nebo jim ubližuje, tak to je velmi špatná věc.*“

Důraz na čistotu rodu mne zajímal také ve vztahu k dětem, Veronice a Robertovi. Jejich postavení v rodu se mi jevilo jako málo přehledné na to, aby mohli být plnoprávními „čistými“ Sinty. Otec Sintí „*čisté krve*“, který byl ale zapovězen z rodu pro drogovou závislost, matka z majoritní populace. „*Geneticky pochází ti dva ke mně...*“, vysvětlovala Anna, že jsou

³³ Anna v jedné z narácí tuto situaci zhodnotila slovy: „*To je prostě hnusný, no. Hnusný...*“

³⁴ Více k romskému soudu (nikoli Sintí) srov. např. Marušiaková & Popov (2011).

Veronika s Robertem původem z rodu její matky. Děti byly Annou jako Sintí vychovávány a později se (od přiměřeného věku) mohly rozhodnout, zda budou Sintí, či nikoli. Anna vypráví: *„Tomu hlavnímu jsem to vysvětlila, protože to si požádáte, dáte si schůzku, přijede pro vás auto, dáte si kafe... Vysvětlila jsem mu to, on mi řekl, ano, v pořádku. Děti jsem mu představila, že jsou to z toho a z toho [původ – rodina otce a rodina matky] a úplně v pořádku... Dostaly pusinku, objednal jim pohár a to je pocta. (...) Jsou to hodní lidi, ti Sintí, a já vám řeknu jedno, vychovávají i cizí děti a mají je jak vlastní... Roberta a Verunku přijali velmi krásně a dodnes je to tak...“* Rod Anně vyhověl v tom, že nemusela nutit děti do přijetí všech Sintí tradic. *„Můj rod mi v tom vyhověl, což jsem velmi šťastná a velmi ráda. Řekli, že jejich (děti) cesta je uznána za vhodnou, ale musí žít jako já [tedy slušně, mravně a v souladu se zákony ČR].“* Později rod svolil, aby Robert začal žít se svou partnerkou, která je příslušnicí majoritní společnosti. Otec Veroničiny dcery je Rom, nikoli ale Sintí, což bylo také akceptováno. Přestože ze strany dětí zatím nepadlo jednoznačné rozhodnutí, očekává od nich rod, že *„nesmí být skandál – drogy, to se u nás trestá doživotím, nesmím si s tím člověkem sednout nebo tak. Jako odsuzují tady ty věci“*.

V rozhovorech o rodině a rodových pravidlech se Anna zmínila o dalších ze Sintí tradic, kterými jsou smluvené sňatky. Rodiče i v současné době mohou už u menších dětí uvažovat o případném sňatku, když se děti setkávají na rodových setkáních (oslavy, křtiny, pohřby). To *„jeden druhému se zalíbí a oni [rodiče] vám řeknou, tyto dva se ohlírají... a pak se schází a dají se dohromady, ten majetek se předá a je to“*. Anna tuto situaci ilustruje na příkladu Roberta. *„Rodina se sejde... tam je pěkná holka, ona se mu líbí, baví se spolu, jdou tancovat. Pak nás někam pozvou [její rodina], tak někam jedeme a mně je jasný, o co jde. Potom (...) ta maminka se mě zeptala, pěkně a slušně se zeptala, jestli by to bylo možné [aby si děvče vzal Robert za ženu]. Já... že uvidím, že se zeptám a to je všechno. On řekl, že ne, a respektovala jsem to a vyřídila, že ne.“* Pro Annu to ale bylo bolestné rozhodnutí: *„V srdíčku to bylo jiné, ale já to nemůžu [za Roberta] rozhodnout. Takovou volbu jsem měla dobrovolnou a on taky. Veruna to měla to stejný.“* Kdyby Robert na smluvený sňatek přistoupil, *„oni by se měli velmi dobře, akorát by byli velmi daleko ode mě... Samozřejmě jsem mu mohla říct, že kdyby to udělal, tak by to bylo dobré a byli bysme pod velkou ochranou a byla by to velká síla“*. Odkazuje se na vysoké postavení otce potenciální nevěsty v rodu.

V souvislosti s tématem rodiny jsem se zaměřila také na postavení mužů a žen, na to, jak ho Anna tematizuje. U romských rodin bývá v odborné literatuře zdůrazňován jejich patriarchální ráz. Postavení ženy v romské rodině je tradičně velmi nízké, až podřadné. Má být poslušná svému muži, očekává se od ní pod pohružkou sankcemi, že musí být věrná, pracovitá, zcela oddaná rodině. Její rolí je rodit a vychovávat děti, obstarávat jídlo a domácnost. Je podřízená nejen svému muži, ale i své tchyni. Muž v rodině „nosí kalhoty“, rozhoduje o všem podstatném, je mu tolerována nevěra. (Davidová, 1995) S výraznějším emancipačním úsilím ze strany romských žen se nesetkáváme ani v současnosti, tradičně nízké postavení ženy v rodině je nadále povětšinou vnímáno jako součást kultury, nepsaných pravidel a zvyklostí. Děvčata jsou v tomto duchu vychovávána od velmi nízkého věku. (Rác, Šusterová in Kajanová, 2015)³⁵

Annin životní příběh se ale vyvíjel jinak a z narácí vyplývá tematická linie, kterou jsem nazvala „silné ženy rodu“, Anna se mezi ně počítá. Jak již bylo uvedeno, biologický otec Anny s její matkou nikdy nežil a otčím rodinu opustil. Vesla rodu proto převzaly ženy. Anna vyprávěla, že do pěti let ji vychovávala maminka s babičkou. Formulace „*maminka s babičkou*“ se v narácích opakuje několikrát, přestože v jiných souvislostech je zmiňován i dědeček (otec paní Spoustové), který v rodině v té době také žil. Nikdy ale není spojován s rolí vychovatele a/nebo předavatele rodového odkazu. Tuto úctu k silným ženám rodu zprostředkovává v rodině právě paní Spoustová, podle Anny „*ona má ze starší generace to chování po rodu babičky a prababičky*“. Maminka Annu nabádá: „*Kdybych umřela, babičče děkuj za všechno, že nám to předala.*“ A Anna hledá v rodu inspiraci ještě dál, její jméno jí dala její prababička, „*kteřá vychovala moji maminku... myslím na tu prababičku, díky které žijeme takhle, protože mi tak vychovala maminku*“. Tím jsou ale vytěženy narace, které Anna v této souvislosti spontánně prezentovala. Od rodinné historie a mé žádosti ji ještě lépe projasnit obvykle utekla k vyprávění o své mamince, kdy často začala plakat dojetím. Opisuje ji slovy „*nejsilnější žena na světě, kterou znám*“. Maminku, čerstvou šedesátnici, vnímá jako velmi starou a křehkou, roli

³⁵ Podřadné postavení žen ospravedlňuje v tradiční romské kultuře i domácí násilí. Bitím manžel vyjadřuje, že svou ženu stále miluje a záleží mu na ní. Domácí násilí je ale v komunitě korigováno ostatními členy společenství či rodu, kdy afektivní agrese je vysmívána. Takový agresor je vyzýván, aby své síly poměřil s jinými muži, ne se slabou ženou. Očekává se tedy, že agresivní chování muže vůči ženě má instrumentální povahu. (Žlínayová, 1996; Janebová, 2012)

pravděpodobně sehrává i její zdravotní postižení. Anna v rozhovorech mnohokrát děkovala, že „*je tady ještě s námi*“. Obává se, jaké dopady na rod bude mít, až maminka zemře: „*Nevím, co si bez ní jednou počnu, co s náma bude.*“

V souvislosti s absencí mužů v rodině nebylo možné se nezeptat, jak se to slučuje s tradicemi Sinti, které se týkají uspořádání partnerského a rodinného života. Anna vysvětlovala (nepříliš ochotně), že už v době mládí paní Spoustové začínaly tyto tradice zanikat a rodová pravidla oslabovat. „*Už žijeme ve 20. století, takže to není jako kdysi, že ta žena měla trest nebo něco takovýho a nikdo se s ní nebavil.*³⁶ *Teď už to funguje jinak, teď je to svobodný, volný a je to na těch lidech, jak budou žít, takže opravdu ta tradice už je pryč...*“ Annini rodiče se na rozchodu domluvili a jejich rodiny jim toto rozhodnutí schválily: „*...se rozhodli, že nebudou ho [pana Wintera] do toho už nutit, aby s tou ženou byl. Teď už to funguje jinak, je to jiný hodně.*“ Anna vyjadřuje silnou lítost nad tím, že tradice skomírají, ztrácejí na síle: „*S tím žiju už leta... to už vnitřně zemřelo, ve mně. To je pravda, (...) sama jsem tady. Jako nemám s kým se bavit, [jen] s mojí maminkou...*“ Rodina nemá pokračovatele, který by staré tradice dodržoval a hlídal. „*Teď je to tak zvaně prohraný, ona ta generace je jiná a oni to řeknou i nahlas: A co? (...) Chlapi, muži a ženy... dneska ta generace na sebe leze, odejde to a jede to a zítra další (...) takhle ta generace funguje. [Dřív] u nás ne, u nás to bylo takový s úctou, tam si tu ženu vážil, ta žena nebyla tak špinavá, jak bych to řekla, do kina se třema chlapama, to neexistovalo.*“

V těchto souvislostech Anna zmiňuje další korektivní nástroj rodu. Z kontextu vyplývá, že se jedná o jakýsi předstupeň soudu, který řeší méně závažná provinění, případně zasahuje preventivně v případě různých hrozeb, které vycházejí z vnitřku rodu. Anna je ve formulacích mimořádně opatrná: „*Nesmím o tom mluvit... My máme tady ve Zlíně člověka, který rozhoduje (...) Já jsem členem, a když se v rodině něco děje, tak já musím předstoupit a mně je věřeno. Já a ještě jeden. Když řeknu, že ten udělal to a to, tak je mi věřeno v té rodině. Takže já si nemůžu dovolit udělat něco, co by bylo vůči tomu rodu, musím být za vzor...*“ Popírá, že by sama měla nějakou rozhodovací pravomoc, jejím úkolem je „*hlídat*“ (dohlížet) a případně

³⁶ Paní Spoustová zůstala na začátku sedmdesátých let sama s dítětem, bez muže. To, že byla nezletilá, nehrálo podstatnou roli, časně sňatky a s nimi spojená těhotenství velmi mladých děvčat byly běžným (a vítaným) jevem v romských rodinách.

provinilci domluvit. Vysvětluje, že pravidly je „dáno, kdy já můžu seknout, kdy můžu přijít a udeřit silnější Sinty. Ne udeřit fyzicky, ale říct tak a tak a pokud ne, tak víš co. Takovým způsobem takovou moc mám, a to protože žiju čestně a slušně“. Několikrát Anna ve vyprávění spontánně zdůraznila své postavení v rodu: „Já jsem dostala od úplně toho nejhlavnějšího [pochvalu], mě chválí, že jako z rodiny jsem nejochotnější a nejlepší. (...) Já mám to štěstí, že jsem se vždycky dostala na místa... Mám velmi významného otce.“ Osvětluje pravidla setkání s popisovanou rodovou autoritou: „Musíte se pěkně oblíct, podle toho jste posuzovaná... Musíte si vzít dlouhý kabát, kožené rukavice a přijedete autama. Čekají vás, sednete, pozdravíte se a pak posedíte (...) Tak akorát nesmím mluvit dřív, než ten člověk promluví takže potom se bavíme s jeho svolením. (...) Rozhodují to generace, kterým je třeba 54 let, 64 let i starší... Vy pak dostanete od nich ocenění takové. To se mi stalo už, že se chovám slušně a dobře. Že pokud nemáte nějaké problémy se zákonem, tak dostanete ji [pochvalu, ocenění]. Oni se hodně věcí dozví, ale jak, to nevím. Takže dostanete takové ocenění od nich, že je to v pořádku, že jste hodná a slušná a tak dále, jako pochvala je tam.“ Společné rodové soužití má pevná pravidla: „Silou nikdy my nejdeme, (...) nevyhrává se silou, ale poctivostí. (...) Je ještě ostuda, když někoho zavřou v rodině, tak řeší to jako úplně hrůza ta rodina a je pak časem i trošku vyčleněnej [provinilec]. (...) Jinak žijeme tak jak všichni, ale v čistotě, snaživěji a hlavně nás uráží, když nás dávají dohromady s něčím, co vůbec nemá smysl [s jinými Romy, s „nečistými“]. (...) Je to jak u vás, učit se, uklízet, udržovat v čistotě, neubližovat sousedům, neubližuj bližním, (...) nebo³⁷ jsou to slušní lidi ti Sinty, mají teda určitý pravidla, který teda respektuju a dodržuju a v některých věcech, ve většině mají pravdu.“ Hodně je ceněna péče o děti a o staré a nemocné členy rodu. „My jsme museli pracovat a **starat se o ty rodiče** [proneseno velmi důrazně], my jsme nikdy nesměli opustit rodiče, jako opustit je a nechat je v ústavu nebo když byli nemocní. To je povinnost toho člověka, aby se postaral, to je zákon, na to je zákon. Pokud já bych porušila zákon, tím pádem oni [Sinty] by mě zničili. To je takový, že my máme ty pravidla. Jako ne, že oni by mě nutili, ale ta maminka mě vychovávala a oni řeknou: „A teď ty, aby ta maminka [dobře] žila““

Dalším tematickým okruhem, ke kterému se Anna opakovaně vracela a do značné míry od něho odvozovala svou sebeprezentaci, je pracovitost

³⁷ Spojku „nebo“ Anna často používá ve smyslu „protože“.

a šetrnost (spořivost). Obě tyto vlastnosti jsou spojovány se sintskými tradicemi a odvozovány od Anniných předků: „*Já jsem hrozně pracovitá a nikdy jsem neukázala slabost. Já se dokážu poctivě uživit a na to jsem pyšná a hrdá, a to díky své milované mamince.*“ Hovoří-li o rodu, vysvětluje, že Sintové jsou (dnes) „*zaměstnaní, jsou to taková dřiči jako já*“. Anna se ráda pochlubí tím, co umí, poukazuje na svou velkou fyzickou sílu ve spojení s řemeslnými dovednostmi. Zmiňuje na různých místech rozhovorů, že umí „*celou zednickou*“, „*natahování [omítek] proti plísním*“, „*sekání elektriny*“, „*udělám si komplet dřevo, motorovou pilou, všecko*“. Ubezpečuje, že nepřehání: „*Mě tady každá zná, to oni vám řeknou, to je pracant, to je dřič, to je zednická, ona zvedne sama všechno jak nic... To je ženská, ona umí...*“ Poukazuje také na to, že dokáže s vydělanými finančními prostředky dobře hospodařit, koupila byt, postupně ho rozšířila o další přikoupené místnosti, nyní je majitelkou i nebytových prostor v domě, vlastní zahradu a starší auto. Šetrnosti a pracovitosti učila i děti a kvituje s povděkem, že se jí to podařilo a oba, Robert i Veronika, jsou podle jejích slov dobrými hospodáři: „*Robert šetří, že jeho přítelkyně si chce večer číst a on jí řekne, ať si čte odpoledne, když je doma, ať šetří. A koupí jí menší lampu... Ona kupuje věci pro malýho a dá za to přes stovku a on, že to ne, že ona musí zodpovědně, že je to zbytečné. (...) Veruna, ta přijde a řekne: „No představ si, nebudeš mi věřit, 99 korun mě stály sandálky, nedala jsem za nich moc?“*“ směje se.

Podstatný prostor v rozhovorech Anna naplňuje tématem dětí a jejich výchovy. Bez nadsázky jsou děti smyslem jejího života. Silné vazby se v naracích o tomto tématu vztahují k tradicím Sinti a k víře v Boha. Děti pocházejí od Boha, Bohem byly dány, Bohu patří, jsou čisté. Z toho Sinti vyvozují premisu, že děti za nic nemohou: „*U nás jsou vychovaní vietnamský dítě, bílý dítě, jakýkoliv dítě a mají ho vychovaní jako jakýkoliv jiný dítě. A tak ho i učí, jak to chtějí, ale nikdy neodsuzují, ty seš ten a ty seš ten. (...) Děti nikdy za nic nemůžou, to je taková zásada, takže jestli by to byl černoušek nebo Vietnamec nebo jakékoli dítě na světě, tak oni je milují.*“ Dítě má nárok na dětství, výchova je laskavá, nepřipouští se tělesné tresty, Anna hodně dbá na to, aby se na děti ani nekřičelo: „*Nejsem taková, že bych na to dítě hukla... K čemu to je, aby se [v této naraci Karlíček] vystresoval? On potom neslyší, sekne se, to já pěkně na ty děti a v klidu a všechno vysvětlit a dokola a pořád... a ty legrace je potřeba.*“ Výchovu dětí vidí Anna jako aktivitu s přesahem: „*Protože my jsme tady, abysme si jeden druhému pomáhali, ale ne ubližovali, na tom světě by nám pak bylo všem fajn. A žít*

hrozně poctivo, těm dětem to ukazovat, protože když jim ukážeme agresivitu a nepoctivost, tak ty děti to berou a předává se to dál, a proto potom vzniká takové to špatné. (...) Oni [Robert a Veronika] tak volně byli vychovaní, akorát slušně a disciplinovaně jen v tom, aby se k světu chovali slušně.“ Je kladen velký důraz na naplnění potřeb dětí, a to nejen materiálních, ale i psychických. Zásadou je například nemluvit před přijatými dětmi ošklivě o jejich biologických rodičích: „*My o ní [matce Roberta a Veroniky] vzpomínáme hezky, jednou je to jejich máma a tím to končí. Karlíčkoví³⁸ říkám, že jeho maminka jezdí na kole a tatínek je v práci, protože pracují daleko, proto se o něj nemůžou starat a já se teda o něj starat budu, aby on měl ten vztah k rodičům... Ne špinit tu rodinu nebo ty rodiče... Každý má právo na svoji rodinu a já o nich nebudu mluvit škaredě.“* Se slzami v očích Anna v jednom z rozhovorů těsně před Veroničným porodem vyprávěla: „*Včera mi Verunka říkala, že by mě chtěla v rodným listu, abych byla babičkou, to bylo tak krásný. A řekla jsem jí: ‚Verunko, a můžeš být i hrdá na maminku, ona byla taková veselá a usměvavá.‘* Byla potichoučku [Veronika], *já jsem jí říkala, že si toho vážím od ní, ale to, co se narodí, bude mít babičku z té strany a nic špatného na tom není.“*

Od výchovného působení na děti pod ochranou rodu si Anna slibuje, jak už bylo uvedeno, přetržení generačního přenosu odsuzovaného („nečistého“) chování. Ukazuje na Robertovi, jak se jí to podařilo, jak ho dobře vychovala: „*Přála bych si, aby to [u Karlíčka] dopadlo tak, jak i u těchto dospělých [Roberta a Veroniky], (...) protože jsem hrdá, když ten Robert stojí přede mnou a má toho malého a hladí ho.“* Bojovala za to, aby byl Robert dobrým otcem, a povedlo se jí to: „*Ten malej Robertek, kterej je na světě a má nejkrásnější dětství, co ty děti neměly. Toto fakt ony neměly, ale ten kluk, ten syn [Robert] mu to dává a jsem velmi ráda. (...) Ten kluk dává tomu malýmu to nejvíc, co může, a já jsem šťastná...“* I Veroniku, která je maminkou čerstvě, chválí, jak se hezky o dcerku stará, jak ji má ráda, jak se jí věnuje. Rodina je i po odchodu dětí „z hnízda“ velmi soudržná a vzájemně se navštěvují několikrát týdně, mladá maminka tak má zázemí rady a pomoci v ostatních příbuzných: „*A zvládá to, přestože zůstala vlastně jako sama, zvládá moc dobře. Ona taky ví, že může přijít kdykoli a bude jí pomozeno, že pro ně a tu malinkou uděláme cokoli.“*

³⁸ Připomeňme, že Karlík byl od rodiny odebrán pro těžké zanedbání v kojeneckém věku a vyrůstal do pěti let v ústavním zařízení.

V úzké souvislosti s výchovou přikládá Anna velký význam také vzdělávání, soustředila se na to, aby děti získaly profesní kvalifikaci. Paní E., komunikační partnerka ve výzkumu Eder-Jordan (2011) zdůrazňovala, že v současné době většina Sintů klade důraz na slušné vzdělání svých dětí.

Jen pro zajímavost uvádím další, v našich rozhovorech dílčí, témata, která poukazují na rodové tradice Sintů v Annině životě:

Pro sintštinu Anna používá sousloví „*naš jazyk*“, hovoří o něm jako o tajném jazyku, se kterým nesmí být seznámena veřejnost. Vypráví o tom, že ví, že zájem o sintštinu mají vědci i novináři, ale mluvit sintsy na veřejnosti je rodem zapovězeno.³⁹ „*To je naše skutečná řeč, ale je tam i něco s přesahy do němčiny a češtiny, je to taková řeč, které rozumí i ti z Francie. Já tak nikdy nemluví, jen když se s těma Francouzama sejdu, tak oni pochází z našeho rodu... Málokdo z českých Romů tady té řeči rozumí, jedině to poznáte, že je to náš člověk.*“ Sintsy hovoří doma jen s maminkou a mimo domov v kontaktu s důležitými osobami (muži) rodu a na rodových setkáních, jen mezi svými. „*Je příjemný, když si povykládáme a nepadne tam žádná jiná řeč než teda tady ta plynule, tak je to velmi příjemné.*“ Anna je bilingvní, k sintštině vedla i děti. O těch nyní říká, že sintštině sice rozumí, ale nemluví.

Dále se objevuje téma nejstarší dcery. Tato v romské rodině tradiční role nabyla v životě Anny specifickou podobu. V romských rodinách běžně nejstarší dcera (sestra), obvykle ve věku sedmi až osmi let, přebírala od matky značnou část péče o mladší sourozence a domácnost. A to do té míry, aby matka zvládla své další povinnosti (původně například práci u sedláka, prodej výrobků manžela a podobně). Této výpomoci bylo potřeba také z důvodu vysoké porodnosti romských matek. Zajistit větší počet dětí vyžadovalo aktivitu celé rodiny. (Žigová, 1996; Horváthová, 2002)

Anna ale byla odchodem otčima od rodiny a zdravotním postižením matky postavena před obrovskou odpovědnost zabezpečit kompletně

³⁹ To potvrzuje i Hübschmannová (1998) a Elšík (2005, 2011) Nejvíce mluvčích Sintů žije v současné době v Německu, ve Francii a v Itálii. Ve většině ostatních zemí se jejich počet pohybuje jen v řádu stovek, či dokonce desítek, jejich počet lze odhadnout na pouhých 100–200 tisíc. Z celkového počtu uživatelů romštiny, kterých je minimálně 3,5 milionu, tak tvoří jen malý zlomek, okolo 6 %, nejspíš ještě méně. (Holzinger, 1996)

chod celé rodiny včetně péče o nemocnou maminku. Vypráví ale s jistou lehkostí, bez hořkosti: „*Tak jsem už měla to břemeno, že jsem se musela starat o sourozence, o bratra a o sestru. Jsem pro ni byla sestra i maminka pro ni...*“ Zajímavé je, že v naracích spíše zmiňuje dopad své výchovy na sestru (tedy v ženské linii), častěji také hovoří o sestřiných dětech než o bratrových. To může být zapříčiněno i tím, že sestra je neslyšící, tedy jistým způsobem sociálně oslabená.⁴⁰ Anna poukazuje na přesah do současnosti: „*Nelituju ničeho, protože můj bratr i sestra jsou dobře vychovaní, ... a to jsem ráda, hrozně ráda. Jako sourozeneckej vztah máme velmi dobrej, velmi si mě uctívají, vážijou si.*“

Zajímavé pro sociální pracovníky je také používání sintsých přezdivek. Už při navázání naší spolupráce na konci devadesátých let 20. století mne zaujalo, že děti jsou osločovány přezdívkami. Vzhledem k tomu, že přezdívky jsou jedinečné, domluvily jsme se s Annou, že je v knize nebudu vůbec uvádět. Pravá přezdívka by mohla vést k identifikaci jedince, smyšlená „*nebude pasovat, to nejde, to už potom není on, ten člověk*“, jak vysvětlovala Anna. Přezdívku mají všichni členové rodiny, Anna je v rodině unikátní v tom, že ji každý oslovuje jejím pravým křestním jménem (v rodu se jméno zapsané v rodném listě říká „*české jméno*“). Přezdívky podle vysvětlení Anny dostávají děti až několik dní po narození nebo v době křtu, až „*můžeme vybrat takový, jaký se na ty děti opravdu hodí*“. Čeká se tedy, jak se dítě projevuje, koho připomíná, jaké jsou okolnosti jeho raného věku a podobně.

Podle Hübschmannové (1998) Romové na české (gadžovské) jméno zapomenou ve chvíli, kdy je zaznamenáno v rodném listě. Mezi Romy se člověk identifikuje jménem romským (*romano nav*). To vůbec nemusí být romské ve smyslu, že by se lišilo od běžných jmen, uvedených v kalendáři, je ale jiné než jméno zapsané v rodném listě. Romské jméno mělo dítě ochránit před zlými duchy, Hübschmannová dokonce naznačuje, že přezdívkami Romové schválně mátlí majoritu (dále tím, že v rámci širší rodiny uváděli podobná oficiální jména do rodného listu, například bratrance se jmenovali schválně stejně). To v rozhovoru Annu překvapilo, když jsem se přímo zeptala, a tvrdila, že toto neví: „*Aha, tak je možné, že ta naše generace, ale o tom nevím já.*“ Vysvětluje jen: „*My si to v rodině*

⁴⁰ Anna v jednom neformálním rozhovoru, který nebyl nahráván, sdělila, že umí od sestry základy znakové řeči a sestře při nespecifikovaném soudním jednání tlumočila.

jinak říkáme. (...) Český [jména] my nemáme, nepoužíváme, neumíme to, nepamatujeme si to..“

Karlíček je ve specifické situaci tím, že do rodiny byl přijat až před nedávnem, přezdívku mu nabízejí a zkoušejí různé alternativy. Chlapec je také ve věku, kdy se očekává, že s přezdívkou vysloví souhlas. Vzhledem k tomu, že u v současné době favorizované přezdívky se jedná o jméno detektiva z televizního seriálu, Anna se smíchem očekává, že souhlasit bude. Nyní se Karlík s přezdívkou seznamuje, není vystavován tlaku, celá rodina zkouší, zda jim přezdívka bude vyhovovat.

Rozhovory skrývají ještě mnohá dílčí témata, která by mohla být pro čtenáře jistě zajímavá. Pro účely tohoto textu jsou ale opravdu okrajová a rozhodla jsem se jimi další výklad netříštit i vzhledem k limitovanému rozsahu textu.

Reflexe realizované sociální práce

Poslední kapitola nabízí krátký souhrn realizované sociální práce v případě Anny. A to nejen v exponovaném období let 1998–1999, ale i později, po zklidnění situace v rodině. Snažím se v ní mimo jiné ukázat, jak se osobnost jednotlivých aktérů promítla do spolupráce se sociálními pracovníky a do jejich vzájemných vztahů v situaci, kterou je jistě možné popsat jako sociálně vyhocenou. Zdrojem informací obsažených v následujícím textu je spisová dokumentace nestátní neziskové organizace na ochranu dětí, která mne v té době zaměstnávala.

První kontakt v rámci případu byl navázán telefonicky ze strany matky nezletilých dětí Květy Mudré (1971) koncem června 1998. Ta sdělila zoufalým hlasem, že před dvěma roky jí ukradli děti a ona se s nimi nemůže vidět. Děti jsou ve věku 6 a 7 let a mají být u neteře jejího druha a otce dětí Anny Winterové, která bydlí v centru města. Sdělila, že věc je nesmírně vážná, domluvila se, že se všemi papíry, které k tomu má, se neprodleně dostaví do pracovny naší organizace, nemá to daleko. Paní Mudrá se však během dne nedostavila, pravděpodobně ve večerních hodinách potom nechala u dveří organizace vzkaz s adresou bydliště. Návštěva v domácnosti rodičů dětí se zdařila až po několika marných pokusech o dva dny později.

Rodiče dětí bydleli ve starém cihlovém činžovním domě ve správě bytového fondu města, který byl lokalizován ve známé sociálně vyloučené lokalitě (byť v té době se tohoto pojmu ještě neužívalo). Společné prostory byly zanedbané, byt paní Mudré a pana Lagryna se nacházel na malé pavlači ve druhém patře, vedle vchodu do bytu byly dveře na společné WC pro obyvatele celého patra. Dveře do bytu byly prosklené, ale zastřené závěsy, bez zvonku. Jednalo se o byt IV. kategorie o velikosti 1 + kk, velmi skromně zařízený. V bytě byl pouze nejnutnější nábytek, ale moderní televize a hifi věž, poměrně čisto, ale silně zakouřeno. Vařilo se na dvouplotýnkovém vařiči s plynovou bombou, příводы plynu a elektriny měli pro dluh odpojené. Topili tuhými palivy. Na návštěvě jsem strávila více než dvě hodiny.

Podle sdělení matky dětí dala Roberta a Veroniku na prázdniny před dvěma lety k příbuzné, neteři Roberta Lagryna, Anně Winterové. Byly domluvené, že se jedná o prázdninový pobyt a že slečna Winterová

po prázdninách vrátí děti matce. Paní Mudrá však byla na konci srpna toho roku na operaci s páteří, až do začátku září byla hospitalizována. Potom musela nějakou dobu nosit korzet a nebyla by schopná se o děti postarat. V době rekonvalescence jí také vykradli byt a přišla úplně o všechno. Proto péči slečny Winterové o děti vítala, ale problém nastal, když sebe a byt dala do pořádku a chtěla děti zpět. V té době byl pan Lagryn ve výkonu trestu v Pardubicích, nyní se změnil, ve vězení se requalifikoval na malíře-natěrače a z výkonu trestu byl propuštěn podmíněně v polovině trestu za dobré chování. Paní Mudrá si stěžovala, že dva roky děti pořádně neviděli, slečna Winterová jim kontakt znemožňuje a navádí děti proti nim, děti z ní mají strach. Děti s tetou bydlí v centru města (udala adresu). Chtěli by od Náruče bezpečí dětem, aby jim pomohla děti umístit do nějakého zařízení mimo vliv slečny Winterové, kde by je mohli v klidu navštěvovat a navázat s nimi znovu kontakt tak, aby si je mohli co nejdříve vzít domů. Rodiče se snažili navštěvovat děti ve škole, ale narazili na potíže s ředitelkou školy a učitelkou dětí, kteří si mysleli, že děti byly svěřeny do péče slečny Winterové, a také zamezovali jejich styku s dětmi. V poslední době ale po intervenci sociálního pracovníka oddělení péče o dítě Okresního úřadu ve Zlíně (dále OPD) děti ve škole několikrát navštívili.

Dále sdělili podstatné informace:

- Nyní jsou oba nezaměstnaní, oba v evidenci uchazečů o zaměstnání úřadu práce. Pan Lagryn nyní hledá místo malíře a natěrače, paní Mudrá je vyučená švadlena a zaučená sanitářka. Jako sanitářka ale musela pracovat na tři směny, to se jí nezdá vhodné, až budou mít u sebe děti. Hmotné zabezpečení nepobírají⁴¹, dostávají dávky do hlady sociální potřebnosti od města.
- Pan Lagryn už byl ve výkonu trestu odnětí svobody několikrát, naposledy se vrátil v létě 1997.
- Mají dluh na nájemném okolo 20 000 korun, ale byt jim byl údajně nabídnut k odkoupení, jednají s bytovou správou města, budou se domlouvat na splátkách.
- Mají dluh na dávkách státní sociální podpory. To se podle jejich vysvětlení stalo tak, že paní Mudrá pobírala dávky i v době, kdy o děti

⁴¹ Opakovaná testovaná dávka určená ve sledované době pro osoby registrované na úřadě práce jako uchazeči o zaměstnání, které splňovaly další podmínky nároku v souladu se zákonem č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti. Délka výplaty dávky byla max. 6 měsíců.

přímo nepečovala. Peníze ale dávala slečně Winterové, která vždy se svou rodinou čekala na „šek ze sociálky“, a donutili ji peníze vyzvednout na poště. Nikdy paní Mudré nedali žádné potvrzení o předání dávek. Opakovaně ji zbili, jednou ji dokonce ostříhali dohola, když se vzpírala. Troufli si, protože pan Lagryn byl ve výkonu trestu odnětí svobody a nemohl ji ochránit, ona ze strachu ani nepodala trestní oznámení. Teď slečna Winterová tvrdí, že matka na děti nic nepřispívala, takže se vede řízení o neoprávněném čerpání dávky státní sociální podpory.

- Mají dluh na plynu a elektřině, obojí jim bylo poskytovateli energií odpojeno. V současné době jsou napojeni na elektřinu jedné ze sousedek, se kterou platí zálohu napůl, domácnost tedy disponuje elektrickým proudem.
- Slečna Winterová má podaný návrh na svěření dětí do pěstounské péče, oni s tím nesouhlasí. Soud ještě nebyl a už je to skoro dva roky, co nemají děti v péči. Bojí se, že to bude trvat ještě dlouho a nejsou ochotni akceptovat návrh OPD, že by pro děti bylo lepší, kdyby zůstaly tam, kde jsou, dokud soud nevydá pravomocný rozsudek.
- „Sociálka“ se je snažila přemluvit k „podepsání pěstounské péče“, oni to ale nepodepsali. Domnívají se, že „sociálka“ je proti nim, hlavně paní vedoucí oddělení. Se sociálním pracovníkem Jaroslavem Chmelíkem se alespoň dá mluvit, nechá je doříct, poslouchá.
- Oba si stěžují, že na jejich rodinu se najednou hází špína ze všech stran, paní Mudrá je obviňována, že se živí prostitutí a že je na drogách, pan Lagryn že je drogový dealer, bratr paní Mudré byl obviněn z pohlavního zneužívání dětí a další a další. Myslí si, že účelem je, aby děti získala slečna Winterová do své péče. Ta má podle nich žít v druhovském poměru s Ivem Sivákem, který se již delší dobu vyhýbá nástupu do výkonu trestu odnětí svobody. Nemohou spolu mít děti, a tak chtějí jejich. Celé se to stalo i proto, že oni ví, že Ivo Sivák žije u Anny Winterové, a ta se bojí, aby ho neudali. Proto je nepouští domů a izoluje od nich děti.

Rodiče ukazovali dárky, které mají pro děti, a stěžovali si, že je dětem nemohli předat. Proč je dětem nepředali při svých návštěvách ve škole, nedokážou vysvětlit, do školy jim nosili ovoce. Hovořili dále o tom, že o případ se zajímá televize NOVA a ta že už natáčela i slečnu Winterovou a situaci před školou, to se odehrálo minulý čtvrtek. Nejprve to odmítli vysílat, protože někdo jim udal, že paní Mudrá je na drogách. Volali

do Prahy, tam měl údajně hlavní dramaturg říci, že je třeba, aby si nechala paní Mudrá udělat testy k detekci přítomnosti drog v těle, aby jí vysílání neublížilo. Ta je k tomu odhodlaná, půjde na testy.

S rodiči dětí jsem o problému obsírně hovořila v tom smyslu, jak traumatizující by pro děti mohlo být umístění do nějakého pobytového zařízení. Rodiče akceptují, že je o děti u slečny Winterové po materiální stránce dobře postaráno, ale obávají se, že děti jsou proti nim naváděny a plynoucí čas toto ještě prohloubí a uzavře jim k dětem cestu. Paní Mudrá se bojí, že jim není pomoci. Nakonec bylo domluveno, že se pokusíme domluvit se slečnou Winterovou na režimu návštěv u dětí za mé asistence či asistence pracovníka OPD, kdy by si děti na rodiče postupně opět zvykaly. Na rodiče jsem apelovala, aby se zatím pokusili co nejlépe a nejrychleji upravit svou bytovou a příjmovou situaci. Je třeba vyřídit splácení dluhů, zejména na energiích, upravit byt a pokud možno nastoupit do zaměstnání. Dále jsme probrali chování rodičů vůči dětem, kdy jsme se domluvili, že si s nimi budou na společných setkáních pouze nezávazně hrát a povídat, nebudou se vracet k minulosti, budou děti ujišťovat, že s nimi nemusí nikam chodit.

Klienti sdělili, že podobný návrh jim dal pan Chmelík, sociální pracovník OPD, ale že se jim to nezdálo. Nyní se k tomuto řešení přiklánějí jako k nejlepšímu, byť jsou si vědomi, že to bude nejspíše dlouhá cesta. Jako dobré vnímají, že jsou prázdniny a nebude nás v počátku časově omezovat školní docházka dětí. Představa klientů o četnosti návštěv je asi 2–3× týdně. Paní Mudrá sdělila, že dnes mají schůzku s panem Chmelíkem na OPD. Domluvili jsme se, že rodiče podepíší souhlas s mým nahlédnutím do spisu OPD a pokusíme se domluvit se s panem Chmelíkem na dalším postupu.

Ve 13 hodin téhož dne jsme se sešli v pracovně pana Chmelíka. Paní Mudrá si opakovaně stěžovala, že jí to nemyslí, že je „rozhozená“, že špatně hledá slova. Na tytéž problémy si stěžovala i během mé návštěvy v jejich domácnosti. Panu Chmelíkovi rodiče sdělili, že tedy dále netrvají na umístění dětí do ústavního zařízení, že přistupují na řešení formou postupného přivykání dětí jejich přítomnosti. Opětovně jsme oba s panem Chmelíkem apelovali na trpělivost rodičů, instruovali jsme je, aby neřešili s dětmi nebo před dětmi „problémy“. Rodiče se rozloučili spokojení.

Vzápětí jsme se vydali s panem Chmelíkem na šetření a domluvu k slečně Winterové. Obě děti jsme zastihli před domem, velmi pěkně se vítaly s panem Chmelíkem. Po zazvonění nám šla dolů otevřít slečna

Winterová, nahoru s námi šla i Verunka. Slečna Winterová s dětmi bydlí ve starém cihlovém činžovním domě, v bytě 1 + 1, WC a koupelna jsou na pavlači. Byt je téměř stejně velký jako byt rodičů, ale znatelně útulněji zařízen a pečlivěji udržován. Slečnu Winterovou jsme zastihli zrovna uprostřed praní a čištění lůžkovin. Sděbila, že po obědě poslala děti si hrát ven, aby mohla udělat prádlo. Na kuchyňské lince bylo na okapání množství umytého nádobí, prala pračka. V kuchyni se nachází linka, jídelní stůl se židlemi, sporák, umývadlo a pračka s lednicí. V pokoji postele, rozkládací sedačka, několik skříněk, televize. Vzhledem k tomu, že byla přítomna Veronika, hovořili jsme zpočátku všeobecně, poté pan Chmelík poslal děvčátko pro bratra. V době nepřítomnosti dětí jsme ve stručnosti nastínilí slečně Winterové plán návštěv. Nic proti němu nenamítala, slíbila, že do bytu nás všechny pustí, přála by si, aby děti měly k rodičům pěkný vztah. Trvá ale na jejich svěření do její (pěstounské) péče, rodičům dětí nedůvěřuje. Děti se vzápětí vrátily do bytu, bez vyzvání si po návratu zvenku umyly ruce, taktéž po použití WC. Mluvili jsme i s nimi. Byly zaražené, když se začalo mluvit o chystané návštěvě rodičů. Uklidnily se po ujištění, že budu s panem Chmelíkem přítomna v bytě po celou dobu návštěvy, Anička⁴² bude na dvoře na doslech, rodiče slíbili, že se nebudou pokoušet je odvést, a pokud se budou děti bát, návštěvu na jejich přání kdykoli ukončíme. Poté Robert s Veronikou vyprávěli, co budou dělat o prázdninách, chystají se na kratší pobyty k příbuzným do Vsetína, zítra jedou s tetou na ryby (chytají malé rybičky do sítky). Poté se pan Chmelík rozloučil a odešel k jednání na soudě.

Slečna Winterová mi poté – bez přítomnosti dětí, které opět odběhly ven – vykládala celou historii případu ze svého pohledu: Květa Mudrá, matka dětí, se podle ní stala prostitutkou v době, kdy byl pan Lagryn ve výkonu trestu odnětí svobody, zkazila ji jedna z jejích sousedek. Živí se tak dodnes, matka i otec dětí jsou závislí na drogách, shání tak peníze. Květa jí osobně nic špatného neudělala, ale moc ublížila dětem. Podle Anny nejde o to, že by paní Mudrá udělala před dvěma lety chybu. Pravdou je, že o děti se nikdy dobře nestarala. Když si je od ní slečna Winterová převzala, byly hladové, měly vši a svrab, pomočovaly se v důsledku nočních můr. Mluvily vulgárně, neuměly se chovat, neuměly barvy. Proto taky

⁴² Anna je, jak již bylo uvedeno, sestřenicí Veroniky a Roberta, děti ji proto vždy oslovovaly křestním jménem „Ani“ nebo „Aničko“. Paní Spoustovou oslovovaly „teto“.

Robert propadl v první třídě, ona to už s ním nestačila dohnat. Rodiče jsou údajně stíháni pro mravní ohrožování mládeže, bratr Květy pro pohlavní zneužívání Veroniky, obě děti mají na původní domov hrozné vzpomínky. Anna Winterová při náhodné návštěvě přistihla v bytě Květy cizí souložící dvojici, na kterou se obě děti dívaly za bílého dne. Matka dětí byla tehdy tak opilá, že ji Anna nemohla probudit. Ona sama o děti pečuje proto, že je má ráda a u nich v rodině je to zvykem, že drží při sobě, pan Lagryn je její strýc, bratr matky. Proč by to jinak dělala, když na ty děti dva roky „nedostává ani životní minimum“, žije ze svého. Rozhodně si chce děti nechat, rodičům nedůvěřuje, děti by se vrátily do pekla. Doufá, že zájem rodičů po čase opadne, jak už se to stalo několikrát. Anna uvedla, že je nezaměstnaná, bez nároku na hmotné zabezpečení, pobírá dávky do hlady sociální potřeby, občas si přivydělá sousedskou výpomocí. Finančně jí občas vypomůže její matka Marie Spoustová. Žije sama s dětmi, obrací každou korunu. Od rodičů dětí na ně nikdy nedostala žádné peníze a ani je za těchto okolností nechce, přivítala by, kdyby rodiče dětem spíše něco koupili, řekla by jim, co potřebují, například od září do školy. Do budoucna by chtěla, aby se celá věc vyřešila rozhodnutím soudu, ale bojí se, že bude v její neprospěch. Nedokáže si to však představit.

Do případu jsem se jako pracovnice nestátní neziskové organizace zapojila na přání a se svolením rodičů nezletilých dětí. Souhlasila i Anna, která měla děti ve faktické péči a cítila se za ně zodpovědná. Se sociálním pracovníkem OPD Jaroslavem Chmelíkem jsme se domluvili na vzájemné spolupráci, kterou odsouhlasila vedoucí odboru. Vzhledem k tomu, že v možnostech naší organizace bylo poskytnutí intenzivní podpory rodině⁴³, zavázali jsme se k realizaci komplexní práce s oběma rodinami a poskytování odborné asistence při kontaktech rodičů s dětmi. Zdůrazněn byl zájem Roberta a Veroniky, jejich právo na rodiče, ale současně na láskyplnou péči a bezpečný domov. Naše organizace se zavázala OPD pravidelně informovat o vývoji situace v rodině, OPD zabezpečí ty úkony, ke kterým nestátní nezisková organizace neměla příslušná oprávnění. Cílem byla plná informovanost všech účastníků případu, jak na straně pomáhajících profesionálů, tak na straně všech členů rodiny.

⁴³ Minimálně v rozsahu, který je podobný dnešním sociálně aktivizačním službám pro rodiny s dětmi.

Ze spisové dokumentace OPD jsem zjistila, že děti jsou v evidenci OPD od roku 1991, kdy byl řešen návrh matky na úpravu výchovy a výživy s tím, že chce mít upraveny poměry k dětem po dobu, kdy je jejich otec ve výkonu trestu odnětí svobody. Vzápětí byl ale návrh stažen zpět. V roce 1996 podala v srpnu návrh na svěření dětí do své péče Marie Spoustová, matka Anny Winterové, sestra Roberta Lagryna, s tím, že pan Lagryn je ve výkonu trestu odnětí svobody a matka se o děti řádně nestará, má dluhy na nájemném a soud jí nařídil vystěhování z bytu. OPD s tímto návrhem po prošetření situace souhlasí. Paní Mudrá se staví proti návrhu, uvádí, že děti dala k slečně Winterové na prázdniny, potom byla na operaci s páteří a poté už jí bylo bráněno ve styku s dětmi. OPD hodnotí péči paní Spoustové a slečny Winterové jako vzornou. Později si slečna Winterová požádala o svěření dětí do péče, důvodem je zejména zhoršený zdravotní stav paní Spoustové. Několik měsíců poté matka děti ani slečnu Winterovou ani OPD nekontaktovala, otec dětí byl ve výkonu trestu odnětí svobody a udržoval korespondenční kontakt se sociálním pracovníkem OPD.

Ze záznamů vyplývají občasné projevy zájmu matky o děti, ovšem jen zřídkavé. Matka dle dokumentace dlouhou dobu pobírala na děti dávky státní sociální podpory, objevuje se její tvrzení, že slečna Winterová s jejím druhem ji zbili a ostříhali dohola, když jim dávky nechtěla vydat. Jeden z kontaktů s dětmi za asistence OPD se nevydařil kvůli nepřítomnosti matky, která se omluvila náhlými zdravotními komplikacemi. Slíbený doklad z pohotovosti však nedoložila. V protokolu k žádosti o svěření do pěstounské péče obou dětí slečna Winterová sdělila, že za dobu, kdy má děti ve faktické péči, viděly matku dvakrát a z toho jedenkrát odmítly s ní hovořit. Dále sdělila, že matka ani úřady jí na výchovu a výživu dětí nepřispívají žádnou částkou, živí je na vlastní náklady. Dále byly ve spise obsaženy úřední informace o tom, že paní Mudrá byla opakovaně evidována jako uchazečka o zaměstnání na úřadě práce, odkud byla taktéž opakovaně vyřazena pro nespolupráci.

Na podzim roku 1997 rodiče podle záznamů OPD navštěvovali relativně pravidelně děti ve škole, asi jednou za týden či dva. Rodiče do protokolu uvádějí, že vše se stalo proto, že slečna Winterová má přítele a spolu nemohou mít děti. Tímto mužem má být Ivo Sivák, který uniká před nástupem trestu odnětí svobody. Strach, aby rodiče místo jeho pobytu nedali, vede slečnu Winterovou k izolování dětí.

V listopadu 1997 podalo OPD na základě výpovědí dětí na rodiče trestní oznámení pro ohrožování mravní výchovy. Psychologické vyšetření

potvrzuje zážitky dětí jako prožité, jejich výpovědi jako hodnověrné. Ty popsaly sexuální zneužívání náhodnými partnery matky v době, kdy jejich otec byl ve výkonu trestu odnětí svobody, zanedbávání, ponechávání dětí bez dozoru, sexuální styky matky s náhodnými partnery před dětmi a podobně. Vztah dětí k rodičům se jeví až jako nepřátelský, opakovaně sdělují, že k matce se vrátit nechtějí. Vztah ke slečně Winterové je vřelý, ji děti považují za svou rodinu.

V lednu 1998 je ve spisu OPD zmínka o soudním vystěhování paní Mudré bez náhrady, rodiče odmítají si vyřídit dávky státní sociální podpory, kde zvláštním příjemcem by byla Anna Winterová, s tím, že nebudou platit někomu, kdo jim ukradnul děti. Obávají se, že postoupení dávek by bylo signálem, že se děti vzdali. První půlrok roku 1998 se s dětmi prakticky neviděli. Situace se vyhroutil koncem června 1998, kdy rodiče angažovali do případu TV Nova. Snažili se využít svého práva kdykoli si děti odvést, nebyly upraveny poměry k dětem. Do konfliktu se zapojila slečna Winterová, zasahoval ředitel školy, hlídka Policie České republiky. Děti odmítaly s rodiči odejít, schovaly se u paní učitelky ve škole, scéna se neobešla bez pláče. TV Nova nakonec odmítla reportáž odvysílat s tím, že si uvědomují, že by tím mohli uškodit dětem. Po incidentu měly děti strach chodit do školy, slečna Winterová je musí vyprovázet do školy i domů, sdělují obavy, že je zase rodiče budou chtít ukradnout.

V průběhu prázdnin jsem intenzivně pracovala jak s dětmi a slečnou Winterovou, tak s rodiči dětí. Opakované rozhovory a návštěvy v obou domácnostech měly směřovat k obnovení vztahu mezi dětmi a rodiči, byť jsem měla pochybnosti, zda je to pro děti optimální řešení. Slečna Winterová byla ostražitá a k rodičům dětí rezervovaná, ale deklarovala, že pokud by si rodiče upravili podmínky a o děti projevovali opravdový zájem, podpořila by je všechny v návratu ke společnému soužití. S rodiči však v tomto smyslu měla opakované negativní zkušenosti a nepopírala, že s dětmi k sobě vzájemně za ty roky velmi přilnuli.

2. července 1998

Před prvním asistovaným stykem jsem dopoledne vykonala krátkou návštěvu v domácnosti rodičů, zde byla pouze paní Mudrá. Na návštěvu jsou nachystaní, koupili dětem ovoce a sady Malý umělec. Hovořily jsme s matkou dětí o potřebě vyřídit dětem dávky státní sociální podpory (přídavek na dítě), kde zvláštním příjemcem by byla Anna. To paní Mudrá

odmítá s tím, že pro soud by to byl důkaz, že se na děti vykašlala. Bylo jí vysvětleno, že pro soud to bude spíše důkaz, že přestože momentálně o děti nemůže pečovat, není jí jedno, jestli netrpí nouzí. Domluvily jsme se, že to ještě odpoledne probereme společně s panem Lagrynem a panem Chmelíkem a snad se nějak dohodneme. Dále jsme probraly to, že pro děti by bylo vhodné nakoupit školní potřeby na nový školní rok. Paní Mudrá přislíbila, že si vše rozmyslí.

První asistovaný styk rodičů s dětmi: rodiče se dostavili včas, předali dětem dárky. Celá návštěva se odehrála v kuchyni slečny Winterové, přítomen byl i sociální pracovník OPD Chmelík. Verunka byla v chování k rodičům bezprostřednější než Robert, ten byl celou dobu návštěvy zaražený, mluvil jen málo. Slečna Winterová byla na žádost rodičů během návštěvy na dvoře. Děti si s rodiči hrály s přinesenými hračkami, Verunka si vybarvovala fixami omalovánky, Robert vystřihával kartičky pexesa. Hovor vážnul, ale celkově proběhla návštěva pěkně, domluvená půlhodina utekla rodičům i dětem i nám. Nakonec se Robert tvářil trochu zklamaně, že už odcházíme. Verunka se během rozloučení nevytrhla z práce na vybarvování. Během rozhovoru rodičů s dětmi vyplynulo, že pan Lagryn je analfabet.

Na dvoře domu bylo domluveno s rodiči i se slečnou Winterovou, že ta nyní s dětmi odjede na týden na prázdniny k tetě, kterou znají i rodiče dětí. Rodiče s tím souhlasili s tím, že se alespoň děti dostanou na čerstvý vzduch, ven z města. Další návštěva za naší asistence byla domluvena za týden za stejných podmínek.

8. července 1998

Návštěva v domácnosti rodičů v dopoledních hodinách. Na klepání na bytové dveře nikdo neotevíral, ale byl uvnitř pes, štěkal. Při odchodu jsem potkala paní Mudrou na schodech, byla na posezení u kamarádky v domě. Pan Lagryn šel hned ráno hledat práci.

Zevrubně jsme probraly celou situaci a možnosti, jak upravit podmínky rodičů tak, aby se děti mohly vrátit domů. Rodiče plánují rekonstrukci bytu. Paní Mudrá slibuje, že smluví splátkové kalendáře na dlužné částky za dodávky energií, postup zná, zvládne to samostatně. Z kontextu rozhovoru vyplynulo, že zapoměla na zítřejší asistovaný kontakt. Slíbila, že tam budou i s otcem dětí včas.

9. července 1998

V den naplánovaného druhého asistovaného kontaktu jsem dorazila do domácnosti slečny Winterové již s předstihem tak, abych mohla s Annou a dětmi pracovat na přípravě na návštěvu rodičů. Dětem jsem donesla sešity dětských hlavolamů, které hned začaly luštit, malovat a vyplňovat. Během hovoru mne Anna požádala, abych dětem vysvětlila, že to všechno, co se teď kolem nich děje, neznamená, že už je nemá ráda a že se jich chce zbavit, že jsou jí na obtíž. Sdělila, že hlavně Verunka vedla dlouhé rozpravy na toto téma a že se obě děti bojí. Při rozhovoru s dětmi jsem se pokusila vyjasnit celou situaci a dětem ji přiměřeným způsobem zpřehlednit. Robert se ale bojí, že je budou chtít rodiče odvést s sebou. Vysvětlila jsem dětem jednoduše, co je zákon, rodiče jsem popsala jako rozumné v tom, že netrvají na odchodu dětí domů, slíbili to mně i panu Chmelíkovi. Bude soud a teta Anička dělá všechno pro to, aby děti mohly zůstat u ní, protože je má moc ráda. Poté se již dostavila paní Mudrá, pan Lagryn se nedostavil. To matka dětí vysvětlila tím, že jel shánět sezonní zaměstnání natěrače do Hulína a asi už nestihnul autobus do Zlína. Byli domluveni, že se pokusí dostat na návštěvu dětí, byť se zpozděním. Děti byly po příchodu matky zabrány do hlavolamů, po vysvětlení úkolů se jevily jako velmi šikovné. Paní Mudrá se musela snažit upoutat pozornost dětí na dárky, které jim přinesla. Těch bylo mnoho – sladkosti, ovoce, drobné hračky, knížky a další drobnosti. Snažila se staršími hračkami vyvolat vzpomínky dětí na pobyt doma. Anna tentokrát nebyla na dvoře, ale pohybovala se po bytě, dávala prádlo do pračky a podobně. Do rozhovoru nezasahovala, k odchodu jsem ji po rozhovoru s dětmi nevybízel. Návštěva proběhla uvolněně, ale děti například nedokázaly překonat ostych a matce za dárky poděkovat, byť běžně děkují v sociálně přílehlavých situacích samy, bez pobízení ze strany Anny.

Návštěva se protáhla téměř na hodinu, Anna s matkou dětí se domluvily na další za týden.

V následujícím týdnu jsem navštívila domácnost Anny a dětí. Děti se během mé neohlášené návštěvy spontánně tázaly, „*kdy zase ty návštěvy rodičů skončí*“. Vysvětlila jsem jim, že rodiče mají právo se s dětmi stýkat, ale současně jsem je ubezpečila o tom, že rodiče mně a panu Chmelíkovi slíbili, že už je nebudou brát k sobě od tety Aničky nebo ze školy proti jejich vůli. Anna sdělila, že děti jsou nepokojné před blížícím se soudem

a mají stále tendenci ji podezírat, že už je nemá ráda a chce se jich zbavit. Anna mi poté diskrétně ukázala jak předvolání k soudu, kde má svědčit ve věci obvinění bratra paní Mudré z pohlavního zneužívání Verunky, tak předvolání Policie ČR k výslechu ve věci podezření z mravního ohrožování mládeže ze strany paní Mudré. Opakovala podezření, že pod tíhou těchto událostí se snaží rodiče získat děti domů, aby je mohli ovlivnit a aby potom děti nevypovídaly nebo výpovědi změnily.

Při následném šetření v domácnosti rodičů dětí byly hlavním tématem našeho rozhovoru překážky, které podle nich slečna Winterová klade jejich vztahu s dětmi. Ukazovali, jak se na návrat dětí chystají, zrovna měnili vstupní dveře do bytu za neprosklené, aby děti byly lépe chráněny v bytě před hlukem zvenčí. Podle rodičů pro ně nepřípadá v úvahu navrhované řešení, že by děti byly svěřeny do pěstounské péče Anny a jim by byl soudem stanoven styk s dětmi. Považují to za zřeknutí se dětí. Byli by ale po soudě ochotní – protože nepředpokládají, že by bylo rozhodnuto na první stání – zařídít vyplácení dávek státní sociální podpory Anně jako zvláštnímu příjemci. Splátkové kalendáře dlužných částek za dodávku energií paní Mudrá dosud nevyřídila.

16. července 1998

Třetí asistovaný kontakt proběhl podobně jako předchozí. Do domácnosti jsem se dostavila s předstihem. Na přímou otázku děti odpověděly, že se chystané návštěvy rodičů nebojí, ale Verunka sdělila, že „*když to musí být*“. Ujistila se, že tam bude s nimi i Anička. Děti si doma v kuchyni modelovaly z plastelíny, kterou jim na první návštěvu přinesli rodiče. Ti přišli oba přesně včas. Návštěva probíhala pěkně, ale Verunka opakovaně při vítání i loučení odmítala dát pusku tatínkovi, od maminky si nechala dát na tvář. Všichni jsme modelovali, zejména tatínka to bavilo. Anna s námi neseděla, dělala si pořádek ve skříních v pokoji. Návštěva rodičů trvala asi 45 minut, další jsme domluvili opět za týden. Při loučení došlo k malé kolizi, kdy pan Lagryn řekl „*tak jdeme*“ a Verunka se schovala za Annu a řekla „*já nikam nejdu*“. Přestože šlo o nedorozumění, zrcadlilo výstižně napětí, které děti prožívají.

Před domem při krátkém rozhovoru paní Mudrá sdělila, že byla na bytové správě ohledně dlužného nájemného, ale pána, který to má na starosti, nezastihla.

20. července 1998

Den soudního jednání byl plný napětí. Paní Spoustová s Annou mne požádaly o doprovod k soudnímu jednání, obávají se reakcí rodiny pana Lagryna, očekávají, že se na soud dostaví mnoho lidí z jeho rodiny. Opravdu po příchodu před budovu soudu došlo k menšímu konfliktu mezi paní Spoustovou a rodinou pana Lagryna, kdy Lagrynovi Anně vyčítali, co dělá a co si od toho slibuje. Došlo i na výhrůžky, že jestli Anna děti dostane, tak si to s ní rodina vyřídí. Konflikt jsme ukončili odchodem do soudní budovy. Během celého jednání jsem čekala na chodbě. Ještě před koncem soudního jednání ze soudní síně odešli příbuzní pana Lagryna a nezdřeli se přitom projevů nesouhlasu s děním v soudní síni. Po skončení soudního jednání odešli rychle i pan Lagryn a paní Mudrá, sdělili pouze, že se zastaví u nás v kanceláři. Až potom vyšly paní Spoustová a slečna Winterová. Předběžným opatřením byly děti svěřeny do péče Anny, řádné jednání ve věci bylo nařízeno za dva měsíce.

S Annou a paní Spoustovou jsme odešly k jejich domovu. Obě ženy dětem hned po návratu sdělily, že soud je vyhraný. Poté jsem se snažila diskrétně apelovat na Annu, aby děti nezklidňovaly polopравdami, i když je láká pomyšlení, že by si děti ty dva měsíce do dalšího soudního jednání užily v klidu. Hrozí zejména, že by jim děti přestaly věřit, vše by mohl navíc zhatit některý z příštích rozhovorů s rodiči. Páteční návštěvy rodičů budou pokračovat, bylo domluveno, že se Anna s dětmi nevzdálí z místa na déle než týden. Anna nakonec dětem vysvětlila, že vyhráli pouze toto stání a že v září bude další soudní jednání.

23. července 1998

Do rodiny Anny jsem dorazila ke čtvrté asistenci v předstihu, přítomna byla i paní Spoustová. Děti jsou s návštěvami rodičů smířené, již jim bylo vysvětleno, že vyhrané jedno soudní jednání znamená pouze prozatímní výsledek a že bude další jednání. Anna ukazovala, že dostala ze státní sociální podpory složenkou 1 800 Kč, nikdy dřív takovou částku od takového plátce nedostala. Slíbila jsem, že zjistím, o jaké peníze se jedná a zda je mohou bez obav použít; je v tomto velmi opatrná. Anička s dětmi a paní Spoustovou plánují týden ve Vsetíně u rodiny, slíbily ale, že na setkání s rodiči se vrátí včas.

Ve smlouvanou dobu se dostavila paní Mudrá s tím, že pan Lagryn získal zaměstnání v zemědělském družstvu v Jablůnce. Proto by ráda smlouvala

další návštěvy až na 16 hodin, aby to otec dětí stihnul ze zaměstnání. Anna proti tomu nic neměla. Celou dobu jsme s dětmi a jejich maminkou vyráběly výrobky z dětského časopisu v kuchyni, paní Spoustová a Anna se dívaly na televizi. Děti se chovaly spontánně, ale Verunka odmítla dát nějaký výrobek mamince s tím, že ona to dělá všechno pro Aničku. Od Roberta dostala maminka papírovou loutku dinosaura. Děti i četly, vyprávěly, co dělaly uplynulý týden, na co se těší ve Vsetíně. Na závěr návštěvy jim maminka předala množství sladkostí a některé jejich staré drobné hračky z domova. Při odchodu matky ji odmítly obě děti políbit.

Po rozloučení jsme šly s paní Mudrou pěšky až téměř k jejímu bydlišti. Během cesty sdělila, že průběh soudu je s panem Lagrynem nepřekvapil, bojí se, že vše je pouze tvrzení proti tvrzení. Ze soudní síně vyběhli tak rychle proto, že se bála, aby pan Lagryn nenapadl paní Spoustovou, která je jeho sestra. Během rozhovoru použila paní Mudrá několik vulgarismů, což se předtím nikdy v mé přítomnosti nestalo. Sdělila, že se domnívá, že už jí nikdo nevěří, naznačila možnost nového pokusu o odnětí dětí slečně Winterové s tím, že ta a paní Spoustová je neustále štvou proti nim, a čím déle „tam“ děti budou, tím horší to bude. Vše vyvozuje z toho, že konec soudu je v nedohlednu a navazování kontaktů s dětmi jde pomaleji, než očekávala. Chtěla by je vzít ven alespoň na zmrzlinu. Rozčilovala se, že přestože si stanovila jedinou podmínku, aby děti nešly do ústavu – a to nepřítomnost slečny Winterové v době návštěv u dětí, tato nebyla ani jednou dodržena. Paní Mudré jsem se snažila vysvětlit, že jsem na toto záměrně nenaléhala vzhledem k tomu, že děti se mi stále nezdají v dobrém psychickém stavu, opakovaně vzpomínají na incident před školou.

Obavy z toho, „*jak vše dopadne*“, prezentovali rodiče i při dalším šetření v jejich domácnosti. Jejich nejistota se přenesla do úvah, zda má celé jejich snažení nějakou budoucnost, zda by nebylo lepší vzít si děti domů proti jejich vůli a proti vůli slečny Winterové. Paní Mudrá argumentovala, že děti se ani po měsíci k nim nechovají srdečněji, čím déle budou pod vlivem Anny, tím horší to bude. Apelovala jsem na jejich city vůči dětem, pro které by byl nedobrovolný přechod do domácnosti rodičů evidentně velkým traumatem. K tomu sdělil pan Lagryn, že to stejně asi jinak nepůjde, a že když se berou děti od mámy do děčáku, tak taky pár dní pláčou a pak je pokoj a mají se dobře. Paní Mudrá uvažovala znovu i o umístění dětí do nějakého ústavního zařízení, ale nakonec řekla, že když by se měly

děti brát od Anny, odkud by jistě nešly dobrovolně, vzali by si je rovnou domů. Paní Mudrá se domnívá, že dosavadním postupem jim soudkyně dala vlastně šanci, aby si děti vzali zpět domů. Ač jsem se jí snažila přesvědčit o opaku, nebyla ochotná a asi ani schopná to akceptovat.

30. července 1998

Pátá asistence při styku rodičů s dětmi: Do bytu Anny jsem se dostavila s půlhodinovým předstihem. Anna mi přišla otevřít vchodové dveře do domu. Již zde mimo doslech dětí jsem ji požádala, zda by na dobu návštěvy rodičů mohla počkat na dvoře. Tato žádost, kterou jsem ani nestihla vysvětlit, Annu značně rozrušila. Vzrušeně chodila po bytě, gestikulovala, občas až nabírala do pláče, hovořila zvýšeným hlasem: Vyhazují ji z domu, kdo ví, co budou chtít příště, jednou se bude muset Lagrynovi dát, aby jí nesebral děti. Nikdo ji přece nemůže vyhazovat z jejího bytu, na to nikdo nemá právo, ona na děti dře, dává jim všechno, co má, dává jim to z lásky – oni chtějí jen ubližovat jí i dětem. Sdělila, že pan Lagryn přišel v pátek minulý týden opilý, to potvrdil i Robert. Na otázku, jak se pozná, že je někdo opilý, odpověděl, že se „*tata motal a jednou spadnul*“ a že „*z něho táhlo*“. Anna se dovolávala své péče o děti, kdyby je neměla ráda a kdyby k rodičům měla alespoň maličkou důvěru, tak by je vrátila a mohla by si žít v klidu, nemusela by toto všechno trpět. Ona a děti žijí ve stálé nejistotě, žijí jako v kriminále, kvůli návštěvám se nemohou hnout z domu víc jak na týden, když se jim někde líbí, nemohou se zdržet. Jsou jako vězni.

Když se Anna poněkud uklidnila, vysvětlila jsem jí, že k žádosti jsem přistoupila s tím, že z rozhovoru s rodiči vyplynulo, že snad mají v úmyslu děti odvést, pokud jim v tomto opakovaně nebude vyhověno. Nakonec Anna souhlasila, že bude po dobu návštěvy na dvoře domu. Při rozhovoru s dětmi Robert spontánně vyprávěl, že kdyby se měly vrátit k rodičům, „*oni by jenom vzali dva tisíce a oni by je prochlastali a ony by byly samy a o hladu*“. Verunka sdělila, že „*když jí Anička koupila dvoje šaty, tak máma jí s nima vytírala podlahu*“, a Robert dodal, že jim do věcí smrkala.

Návštěva rodičů dětí samotná proběhla klidně, Anna byla půl hodiny na dvoře, potom se vrátila. Rodiče donesli dětem sladkosti. Celou dobu návštěvy jsme si vystříhovali a lepili. Děti odmítly věnovat rodičům některý z výrobků, poděkovat za sladkosti i rodiče políbit na rozloučenou.

Posun v hodnocení situace ze strany rodičů jsem popsala ve zprávě pro OPD.

6. srpna 1998

Kolem desáté hodiny dopoledne jsem navštívila domácnost rodičů. Doma byla jen paní Mudrá, pan Lagryn je dle jejích slov v práci. Oba mají příslib stálejšího zaměstnání. Pokud by se jednalo o denní dvanáctihodinové směny, řeší, zda by bylo možné posunout návštěvy dětí na víkend. Bylo domluveno, že probereme s Annou a dětmi. V bytě byl nepořádek, neustláno, množství nádobí na stole („od snídaně“), silně nakouřeno. S paní Mudrou jsme probraly, že by neměli kouřit v malinkém bytě, kde spí, v letních měsících je možné kouřit na pavlači. Ta se bránila, že až budou doma děti, tak to bude jiné, až vymalují (chystají se co nejdříve), tak už uvnitř kouřit nechtějí. Splátkové kalendáře vyřídila nestihla („mám toho teď moc, toho vyřizování“), na správě domovního fondu opět nikoho nezastihla.

V rodině Anny se jeví vše v pořádku, Robert ale havaroval na kole, má odřené čelo a roztržený koutek pusy. Aby si ulevil od bolesti, grimasuje.⁴⁴ Obě děti povídaly, jak strávily prázdniny. Anna si stěžovala, že se jí nedostává peněz na školní pomůcky, škola dětem začíná již za necelý měsíc. Děti navrhly další návštěvu rodičů až za dva týdny, rády by někam zajely s Aničkou na déle. Slíbila jsem jim, že se pokusíme my dospělí domluvit.

Na šestý asistovaný kontakt s dětmi se dostavili oba rodiče, donesli sladkosti. Anna se snažila držet mimo byt, ale vytekla jí pračka a musela vytírat celou kuchyni. Kontakt mezi rodiči a dětmi byl spíše vlašný ze strany dětí, nedokázali jsme je uvolnit. Byly však pouze zamlklé, nikoli vyděšené nebo smutné. Na konci návštěvy, kdy jsme byli i s rodiči na odchodu z bytu, se přitočila Veronika a přímo oslovila rodiče s prosbou, aby mohli jet na dva týdny pryč. Rodiče byli překvapení, ale nakonec svolili s tím, že příští týden se ještě uvidíme a potom si dáme dva týdny pauzu. Děti však s Annou „musely“ slíbit, že tato návštěva po přestávce bude venku. Když se hovořilo o tom, že bychom mohli jít do parku na golf, děti se radovaly a řekly, že se těší.

Později odpoledne sdělil pan Chmelík, že den před šestým asistovaným kontaktem vstoupilo do právní moci usnesení soudu o předběžném opatření, kterým byly děti svěřeny do péče Anny.

⁴⁴ Grimasování – mimoděčné mechanické opakování mimických pohybů, může být příznakem některých psychických poruch.

O dva nebo tři dny později jsem při šetření v domácnosti Anny seznámvala ji i děti s obsahem předběžného opatření, výrok usnesení si četly i děti. Zdálo se, že se zejména dětem ulevilo – Robert říkal, že ví telefonní číslo na policii a že by tam volal, kdyby ho rodiče chtěli odvést od Aničky. Anna neprojevovala většího nadšení, opakovaně se nechala informovat, co to vše znamená, a vyjadřovala obavy, zda se věci opravdu tak mají a zda je to rodiči nenapadnutelné. Vysvětlila jsem jí účel a smysl předběžného opatření.

8., 10. a 13. srpna 1998 – opakované pokusy o šetření v domácnosti rodičů a rozmluvu s nimi, nezastižení.

13. srpna 1998

K sedmému asistovanému kontaktu rodičů s dětmi jsem se opět dostavila s předstihem. Na přímou otázku Anny jsme řešily, že je nyní jen na jejím rozhodnutí, zda umožní návštěvy rodičů, předběžným opatřením jim nebyl stanoven styk s dětmi. Anna vysvětlovala, že nemá v úmyslu kontaktům bránit, že děti by se s rodiči vidět měly. Ulevilo se jí ale, že už jí rodiče nemohou diktovat podmínky v jejím vlastním bytě.

Robert stále grimasuje, přestože zranění z úrazu na kole je už zhojené. Dle Anny to má z nervů, měl to už jednou, když chodil do první třídy. Chlapec o problému ví, ale nedokáže se ovládnout. Že by to neměl dělat, si uvědomí až v okamžiku, kdy je již pusa protáhlá.

Před čtvrtou hodinou, na kterou byl domluven kontakt rodičů s dětmi, se ozval před domem hluk, paní Mudrá hulákala na Annu, ať jde dolů. Ta se bála, řekla, že nikam nepůjde, že dole je odemčeno. Oba rodiče se dostavili do bytu, paní Mudrá vyzývala Annu, aby šla ven, že s ní potřebuje mluvit. Anna se ale bála, že si Květa něco udělá a „*hodí to na ni*“, odmítla odejít z bytu, že přede mnou nemá žádné tajnosti a můžeme vše probrat v bytě. Vzápětí se mezi oběma ženami rozpoutal velmi vzrušený hovor, kde se vzájemně obviňovaly, proč k vydání předběžného opatření došlo. Květa vyhrožovala, ať se Anna netěší, že děti vyhrála, že se odvolají a že mají ještě „*něco*“ v úmyslu, že to nechtěli udělat, ale za těchto okolností musí, a že „*to*“ udělají hned.

Pan Lagryn se do hlasitého a dramatického hovoru žen nezapojoval, jen příkyvoval, co říkala jeho družka Květa. Děti seděly jako zařezané, koukaly z jednoho dospělého na druhého. Nakonec se zapojil Robert, který velice energicky připomenul matce, že teď „*už je to papírově*“ a „*vy už nás*

nemůžete vzít, my chceme zůstat u Anči“. Byl okřiknut matkou, že do toho nemá co v osmi letech mluvit a že je to věc nás dospělých. Po celou dobu návštěvy Robert grimasoval ve zvýšené míře.

Návštěva nakonec ukončena ze strany paní Mudré s tím, že vzhledem k tomu, že přerostla v hádku, nemá smysl s dětmi mluvit. Ujistila se, že platí návštěva za dva týdny a oba rodiče odešli. Přáli si hovořit se mnou venku. Po jejich odchodu jsem uklidnila děti, domluvily jsme se s Annou, že vzhledem k výhrůžkám, kterým jsem byla přítomna, bude při sobě nosit kopii předběžného opatření a v případě potřeby bude volat Policii ČR.

Rodiče mě čekali na ulici. Zejména paní Mudrá byla rozhořčená, řkala, že mi věřili. Jim nikdo nevěří, přišli o děti, ale oni to tak nenechají. Vysvětlila jsem jim, že soud musel rozhodnout s ohledem na nejlepší zájem dětí. Paní Mudrá se nakonec obviňovala, že nezasáhla energičtěji a nevzala si děti dříve. Rodiče si uvědomují, že se jedná pouze o předběžné opatření, ale taky ví, že se soudy mohou táhnout velmi dlouho do konečného rozhodnutí. Matka dětí plakala, pan Lagryn byl přístupnější argumentům. Rozhovor byl velmi dlouhý. Rodiče ztratili důvěru v instituce, odmítli mi říci, co mají dále v plánu. Byli upozorněni, že nyní opravdu nemají právo odvést děti násilím, Anna může žádat o pomoc Policii ČR.

Rozrušení z tohoto konfliktu doznávalo i v domácnosti Anny a dětí. Děti při nejbližší mé návštěvě v rodině sdělily, že byly posledně vystrašené, ale už je to lepší. Robert stále grimasuje. Anna byla nadále velmi rozrušená, sdělovala, že si ještě ověří, že opravdu není povinna děti rodičům ukazovat, pokud by to tak bylo, žádné návštěvy nepovolí. Ponižilo ji, že na ni Květa křičela v jejím vlastním bytě, že ji obviňovala ze lži. Ona to nemá zapotřebí, má svoje starosti, vaří, pere a žehlí na Květinu děti a ona na ni ještě křičí. Ona to dělá z lásky k dětem, ale křičet na ni ve vlastním bytě nikdo nebude. Navíc sdělila, že od poslední návštěvy rodičů se Verunka dvakrát pomočila a Robertovi se zase zhoršil tik. Už jsou objednaní k dětské psycholožce. Později se Anna uklidnila. Je si vědoma, že soud nevyhrála, řízení dále pokračuje. Dala jsem ke zvážení, jak by soud vnímal, kdyby dlouhodobě bránila rodičům v kontaktu s dětmi. Přislíbila to zvážít.

Z následujícího plánovaného kontaktu rodičů s dětmi se matka omluvila ze zdravotních důvodů, čeká ji reoperace po dva roky starém úrazu řešeném implantátem. Ozve se, až zase bude schopná návštěv. Anně jsem tuto změnu byla sdělit, okamžitě ji interpretovala jako další z přestávek

v zájmu rodičů o děti. To přičítá mimo jiné tomu, že byl odložen soud s bratrem matky, který se zodpovídá z údajného sexuálního zneužívání Verunky, na konec září. Anna si libovala, že děti budou mít klid na adaptaci na začátek školního roku. Děti byly v dobrém rozmaru, ale do školy se neteší.

Anna si podala žádost o pěstounské dávky ze systému SSP,⁴⁵ výsledek zatím nezná.

Začátkem září jsem se opakovaně pokoušela navštívit rodiče v jejich domácnosti, ale bezúspěšně. Na pavlači však byl pracovní nepořádek, v bytě se nejspíše maluje. Při úspěšné návštěvě v bytě vymalováno, rodiče ještě plánují několik dodělávek, aby byt připravili na návrat dětí. Žádají odklad návštěvy u dětí, „*kdybychom od toho odešli, už to nedoděláme*“. Splátkové kalendáře dosud nenastavili, tedy energie pořád neodebírají, jsou napojeni na elektřinu kamarádky z domu. Na bytové správě mají problémy, pán jim nechce vyjít vstříc (informace jsou ale natolik neurčité, že vyvolávají dojem, že jsou vymyšlené). Nabízenou pomoc, doprovod na úřad nebo zprostředkování kontaktu s příslušným úředníkem paní Mudrá vehementně odmítá.

Anna s odkladem návštěvy rodičů u dětí souhlasila.

Do poloviny září 1998 rodiče opakovaně odkládali návštěvu u dětí, na některé z nich bez předchozí omluvy nedorazili. Anna se ani před dětmi neubránila komentářů jednání rodičů, s dětmi jsou „*rukojmí rodičů, musí se jim stále přizpůsobovat*“. Téma jsme s Annou diskutovaly, snažila jsem se o její zklidnění a obrácení pozornosti k prospěchu dětí a k jejich právu na kontakt s rodiči.

Děti zahájily nový školní rok bez potíží, mají novou paní učitelku, je hodná. Dětem se moc líbí plavání každou středu. Začaly pěknými známkami, Anna ale bude shánět doučování, protože s některými pasážemi učiva dětem nedokáže při domácí přípravě pomoci.

Anna si chválí zlepšení jejich společné příjmové situace, kdy pobírá dávky pěstounské péče.

⁴⁵ Jednalo se o dávky příspěvek na úhradu potřeb dítěte a odměna pěstouna v souladu se zákonem č. 117/1996 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění platném ke sledovanému období případové studie.

17. září 1998

Anna se před plánovaným osmým asistovaným kontaktem dětí s rodiči rozhořčovala, že má strach rodiče pouštět do bytu. Proto dnes navrhuje kontakt venku, děti mají nasbírat do školy materiál ke tvoření zvířátek z kaštanů, tedy do parku. Rodiče se dostavili ve smluvených 15 hodin, bylo jim sděleno, že půjdeme do parku, sami si to i dříve přáli. Matka dětí byla zklamaná, přišla v botách na podpatku. Oba rodiče působili zaraženě, postávali na chodníku, otec kouřil, nesnažili se o zabavení dětí. Odvolali mě bokem a sdělili, že se jim špatně kontaktuje s dětmi, když ty se pořád točí kolem Anny a když vidí, že ke mně mají lepší vztah než k nim. Toto se nám nedařilo korigovat, rodiče se nedokázali přimět k aktivnějšímu chování vůči dětem, nedokázali na sebe obrátit pozornost dětí. Návštěva skončila asi za tři čtvrtě hodiny s tím, že napříště se rodiče lépe přichystají.

Koncem září jsem při šetření v domácnosti rodičů zjistila, že rekonstrukce jejich bytu stále není dokončena. Matka dětí sdělila, že toho dne byl soud s jejím bratrem. Tam měla Anna jako svědkyně vypovídat v tom smyslu, že má Robert strach nejen z obviněného, ale také ze svých rodičů. Byla údajně dotazována podrobně nejen na skutečnosti, které se bezprostředně týkají projednávaného podezření na trestný čin pohlavního zneužívání, ale i na celý příběh její péče o děti, na vztah dětí k rodičům a podobně. V této souvislosti se měla Anna dovolávat mého svědectví v tom smyslu, že mohu potvrdit, že děti mají ze svých rodičů strach a že u Roberta konkrétně se to projevuje tiky v obličejí. Vysvětlila jsem rodičům, že v tomto smyslu se mohu vyjádřit pouze tak, kdy jsem viděla, že Robert grimasuje – nelze z toho ale přesvědčivě usoudit, zda se jedná o reakci na plánované nebo realizované setkání s rodiči, a tak bych i vypovídala u soudu. Rodiče byli upokojeni, potvrzena návštěva u dětí.

Ohledně řešení bytové situace, dluhu na nájemném a energiích rodiče nijak nepokročili.

Následující den se rodiče k asistovanému kontaktu bez omluvy nedostavili.

Při jedné ze zářijových návštěv v domácnosti dětí jsme v rozhovoru s dětmi otevřeli téma tajných přání. Robert vyprávěl, že kdyby měl Arabelin kouzelný prsten, přičaroval by „Aničce pytel peněz“, aby měla vždycky dost, kolik by chtěla, a „velkej barák“, a kdyby našel „nějakýho chudáčka bezdomovce“, tak by mu taky přičaroval barák a pytel peněz. Třetí přání

už nechtěl. Až bude velký, chtěl by „*být jako pan Chmelík, zachraňovat děti*“. Verunka by chtěla být paní učitelkou.

Na další plánovaný asistovaný kontakt s dětmi 23. září 1998 se rodiče bez omluvy nedostavili.

Koncem září se konalo další soudní jednání ve věci svěření Roberta a Veroniky do pěstounské péče Anny. Soud opět nevynesl rozsudek, soudkyně si vyžádala znalecké posudky dětí, rodičů i Anny z oboru psychologie.

Další návštěva rodičů byla odložena pro nemoc Verunky o dva dny.

8. října 1998

Návštěva v domácnosti rodičů – pan Lagryn kouřil v posteli, udělal si „*nirvánu*“ a dnes z postele nehodlá vylézt. Paní Mudrá se po chvíli vrátila od kamarádky. Omlouvala se, že předchozí návštěvu u dětí nestihla, protáhlo se soudní jednání s bratrem. Údajně bylo nařízeno vyšetření dětí u sexuologa („*nebo u kohosi takového*“), další jednání by mělo být koncem října.

Ohledně bytu a splátkových kalendářů nic nezařídili, mají toho teď moc „*ohledně Šimona a těch jeho soudů*“. Nabízenou pomoc odmítají. V bytě byl nepořádek, nevyvětraný zatuchlý vzduch, silně nakouřeno.

10. října 1998

Devátý asistovaný kontakt se tedy konal až téměř po měsíci. Po několika odkladech, kdy rodiče se nedostavili nebo omluvili a ve dvou případech se návštěva odložila pro nemoc Veroniky, rodiče dorazili včas, donesli dětem dárky. Návštěva se konala v parku, děti si hrály. Rodiče se pokusili zapojit do míčové hry, ale děti jim nenahrávaly, vznikla rozpačitá atmosféra, kterou se mi bohužel nepodařilo korigovat. Rodiče sami se chovali „*dětsky*“, matka dětí se urazila místo toho, aby dokázala děti motivovat ke hře.⁴⁶ Nepomohla ani změna aktivity. Návštěva skončila po 40 minutách. Verunka byla po odchodu rodičů zaražená, držela se Anny za ruku a nabírala do pláče.

⁴⁶ Toto nevyzrálé chování se projevilo také například při psychologickém vyšetření, které podstoupily děti, jejich rodiče i Anna. Paní Mudrá při jednom z našich setkání vyprávěla o tom, že když zůstala s Veronikou sama v čekárně, schválně na ni nemluvila, „*aby Veronika poznala, jaké to je, když se s ní někdo nechce bavit*“. Má snaha vysvětlit paní Mudré, že tato situace pro osmiletou holčičku pravděpodobně nebyla srozumitelná a nejspíše si ji vykládala jinak, se mýjela účinkem. Paní Mudrá nebyla schopna mi porozumět.

V říjnu se do sociální práce s rodinou zapojila „doučovací teta“, studentka Hana Štoudvová, která spolupracuje se školou a doučuje děti.

8. listopadu 1998

Opět po měsíční prodlevě asistovaný kontakt rodičů s dětmi, desátý v pořadí. Předchozí smluvené návštěvy neproběhly, protože se rodiče nedostavili, jedenkrát byla návštěva odložena pro onemocnění Veroniky. Protože v domácnosti Anny byla její maminka, paní Spoustová, Anna navrhla setkání venku, i když pršelo. Obávala se kolize mezi svou matkou a jejím bratrem, otcem dětí. Děti se venku držely Anny, s rodiči téměř nekomunikovaly. Návštěva proto brzy skončila. Matka dětí po cestě z návštěvy plakala, že se k ní i cizí lidi chovají lépe než vlastní děti, že to s nimi myslí dobře, a proto se tehdy nechala přemluvit, aby je nedala do ústavu. Další návštěva domluvena za dva týdny, dříve rodiče nemohou. Nakonec se ukázalo, že tato návštěva byla i návštěvou poslední. Bylo smluveno ještě osm termínů, ani na jeden se rodiče nedostavili, většinou bez omluvy.

Pro ilustraci realizované sociální práce s rodiči přikládám jako ukázkou krátké záznamy z šetření v jejich domácnosti v říjnu až prosinci 1998:

21. října 1998 Paní Mudrá se zajímala o zdraví dětí, líbila se jí minule návštěva s míčem v parku, chtěla by to podobně zase. Potvrzen termín návštěvy. V bytě už umyvadlo, brzy by měli mít kuchyňskou linku.

27. října 1998 – rodiče doma nezastiženi, sousedka sdělila, že jsou na soudu s bratrem matky Šimonem.

3. listopadu 1998 – zastižena pouze paní Mudrá, byla dva týdny nemocná, proto nemohla přijít na návštěvu dětí. 8. listopadu určitě přijde. Splátkové kalendáře nenastaveny, na správě domovního fondu pro nemoc nebyla. V bytě nakouřeno, nepořádek.

22. listopadu 1998 – rodičům připomenuto, že se dnes koná návštěva u dětí. Paní Mudrá se omluvila, že dnes bude opět soud s jejím bratrem.

Pondělky se jim nehodí, je to úřední den a ona má často nějaké vyřizování. Domluveny proto návštěvy na čtvrtky. Jako důvod nepřítomnosti na poslední návštěvě uvedla paní Mudrá velkou únavu a vyčerpání ze soudního řízení jejího bratra a z vyšetření u psychologa. Průběh vyšetření ohodnotila jako „dobrý“, ale řekla, že to, co by bylo třeba, se

tam stejně neřešilo. Na otázku, co to mělo být, neodpověděla. Otec dětí se k ničemu nevyjádřil. Paní Mudrá se jako vždy snažila vše vyřídit co nejrychleji.

25. listopadu 1998 – rodiče zrušili další návštěvu u dětí, paní Mudrá má vyřizování na Policii ČR.

2. prosince 1998 – oba rodiče zastiženi doma, do rozhovoru se zapojila pouze paní Mudrá. Otec dětí na plánovanou návštěvu u dětí určitě nepřijde, „*má nějaké vyřizování*“. Paní Květa přijde jen možná, jde se poptat na práci prodavačky, myslí si, že by jí to u soudu mohlo pomoci. Vysvětlila jsem jí, že podstatné jsou také kontakty s dětmi. Paní Mudrá sdělila, že se cítí velmi špatně, je toho na ni moc, chce se objednat k psychiatrovi. Prosí, abych promluvila s dětmi, aby s ní alespoň trochu hovořily. Na návštěvu chce jít, ale bojí se, že s ní zase děti nebudou mluvit. A když s ní děti nemluví, nejraději by byla šla hned pryč. Probraly jsme možné strategie, jak podpořit pozornost dětí a jejich zájem. Snažila jsem se jí vysvětlit, že ona musí být citlivým iniciátorem komunikace.

9. prosince 1998 – paní Mudrá se cítí velmi špatně po soudu s bratrem, dostal deset měsíců, ale odvolal se. Nechce sdělit výsledek soudu Anně a dětem. Dnešní návštěvu chce zrušit, cítí se velmi špatně, bojí se, že Anna udělá nějaký výstup. Má radost, asi bude mít práci, noční uklízení supermarketu, zítra má pohovor. Chtěla by návštěvy dětí realizovat na neutrální půdě, mimo dohled Anny.

13. prosince 1998 – Paní Mudrá dnes na návštěvu nepůjde, cítí se velmi špatně a nesehnala peníze na dárek pro Veroniku k narozeninám. Domnívá se, že pokud by přišla bez dárku, bylo by to dětmi i Annou velmi negativně vnímáno. Prezентuje nespokojenost s tím, jak návštěvy probíhají, tedy hlavně to, že děti s rodiči nemluví. Domnívá se, že je to přítomností Anny. Od ledna chce paní Mudrá chodit na návštěvy pravidelně a případně je rozšířit na dvě týdně. Práci bude mít nejdříve od nového roku.

Opakovaně pokusy o zastižení rodičů v domácnosti, 4× bez úspěchu.

23. prosince 1998 – pan Lagryn v posteli u TV, v bytě další tři lidé zanedbaného zevnějšku. Na stole množství jídla. Květa se omlouvala,

že na návštěvu za dětmi nepřišli, protože se jim nepodařilo našetřit peníze na dárek pro Veroniku. Bez lítosti akceptovala, že další návštěva bude až v lednu.

5. ledna 1999 – pan Lagryn ani nevylezl z postele a sdělil, že paní Mudrá není doma, odešla na Nový rok. Chytil ji s někým na hotelu, od té doby se nevrátila domů, neviděl ji. Sdělil, že byl za panem Chmelíkem a podepsal, že nemá námitek proti tomu, aby děti byly natrvalo u Aničky.

V polovině listopadu 1998 Anna a děti prodělaly odborné psychologické vyšetření, které si vyžádala soudkyně ve věci řízení o svěření dětí do pěstounské péče Anny. Děti vyprávěly i s Annou, jak proběhlo vyšetření. Paní doktorka, se kterou děti mluvily, se jim líbila, byla hodná. Situace v čekárně byla taková, že pan doktor nakonec nedoporučil konfrontaci dětí s rodiči. Dle sdělení Anny se Verunka úplně třásla a měla modré rty, když šla Anna do vyšetřovací místnosti a Verunka měla zůstat v čekárně s rodiči sama. Děti dále sdělily, že ve vyšetřovací místnosti kreslily obrázky a že jim byla položena přímá otázka, s kým chtějí dál bydlet. V čekárně s nimi rodiče nehovořili, i když s nimi byli sami.

Anna by ráda, aby soud byl co nejdříve. Ujistila se, že tam půjdu s ní, maminku už brát nechce, je na to moc slabá. Děti dále povídaly o škole, zlepšily si prospěch, ale množí se poznámky vztahující se k jejich kázní ve škole. Mají rády doučovací tetu. Obě vypadají spokojeně, chlubily se novým oblečením, hračkami. Vyprávěly, že byly v divadle, na Úsově a podobně. U Roberta jsem nepozorovala žádné tiky. Už se chystají na Vánoce, vystřihují ozdoby z papíru a oříšků, psaly Ježíškovi. Bylo domluveno, že se do Vánoc ještě zastavím.

Z výstupů znaleckého posouzení pro ilustraci uvádím nejpodstatnější pasáže vztahující se ke srovnání výchovných prostředí u Anny a u biologických rodičů Veroniky a Roberta, jak byly vytěženy z explorací dětí.

Robert – z explorace: Ví, proč přišel, říká, že kvůli mámě a že má mluvit pravdu. Ihned dodává, že tedy chce být u Aničky. Maminku a tatínka rád nemá, protože když u maminky byl, tak „oni pili... chodili na diskotéku...“. „Nedávali nám jíst, když přišla za námi Anička, donesla nám jídlo a někdy i hračky...“ Nechce jít k mamince a tatínkovi, nerozumí tomu,

proč je rodiče chtějí mít u sebe... Opakovaně uvádí, že maminka se o ně nestarala, hodně popíjela, potom odcházela pryč. On měl u maminky hlad, nejedl, rozhodně k ní nechce jít. Stejně jako sestra mluví chlapec o tom, že za maminkou chodil Mirek, Roman, „*dělal to sprostě...*“

Chodil k nim také Šimon⁴⁷, ten to také „*dělal sprostě...*“⁴⁸. Šimon to dělal, když maminka nebyla doma. Myslí si, že Šimon byl „*ožralý*“. Opakovaně uvádí, že chce bydlet u Aničky. Nechce k rodičům chodit ani na návštěvy. (Co kdyby se rodiče polepšili?) „*Já jí nevěřím, mně to už mama říkala, že by se starali... Já jsem jim řekl, že jim nevěřím, už dříve slíbvala a chodila za chlapama...*“ Dále chlapec líčí, že matka neměla peníze, protože je propila. Táta také pil alkohol, fetoval. Líčí, jak vzal papírek, nasypal prášek do skleničky. Viděl také, jak rodiče vzali brčko od Fruka, ucpali si nos a něco čichali. „*...chovali se potom hnusně... měli roztáhlé oči navrchu... Taky jsem viděl, jak mlátil mamu, dal jí facku, ona spadla a usnula.*“ (Kdybys k rodičům musel jít?) „*Já bych řekl, že nechci.*“ Po chvíli smutně, spontánně dodává: „*Brečel bych za Aničkou...*“ Nejvíce ze všech má rád Aničku, sestru, sám sebe a babičku. Nemá rád maminku a tatínka. Když přijde maminka, bolí ho břicho. „*Já se bojím, že by nás vzali a utekli s námi...*“

Robert – psychologické vyšetření: dle projektivních metod za svoji rodinu jednoznačně považuje Aničku, sebe a sestru. Tři přání: být s Aničkou, to by mu stačilo.

Veronika – z explorační: Ví, proč přišla na vyšetření. Chtěla by být pořád u Aničky. Na dotaz, proč se tak rozhodla, uvádí, že: „*Ona nám dává jídlo, čistotu, procházky... mám ji ráda...*“ Opakovaně uvádí, že by nechtěla být u maminky a tatínka. Dodává, že je nemá ráda. „*Oni nás také nemají rádi.*“ Na dotaz, proč si to myslí, že je rodiče nemají rádi, uvádí, že když byli u maminky a tatínka, tak tam byla špína a nedávali jim najíst. Vzpomíná si na to, že se s bratrem vždycky těšili na Aničku, která jim přinesla jídlo a nějaké věci. „*Oni nás neměli rádi, chodili na diskotéky... nechali,*

⁴⁷ Bratr matky, Šimon Mudrý.

⁴⁸ Robert poměrně naturalisticky incidenty sexuálního zneužívání spáchané na něm i na Veronice znalci popsal. Z ohledu k dětem jsem se rozhodla do textu tyto pasáže nezařazovat.

nás doma... tam byl Roman... oni spolu spali, ještě i Mirek...“ Na dotaz kdo to byl Šimon, dívka sděluje, že: *„Dělal na mě sprostě...“* (podobnými slovy jako Robert popisuje incidenty sexuálního zneužívání). Mamince to řekla, ale ta s tím nic neudělala. On to dělal, když byla maminka na diskotéce, dělal to i bratrovi. (To byl opilý?) *„Dělal to, i když opilý nebyl...“* Šimon zakazoval, aby to někomu řekla. Doma dostávali s bratrem řemenem, plácačkou. Opakovaně uvádí, že u rodičů bydlit nechce. (Co kdyby soud rozhodl, že k rodičům jít musíš?) Nechtěla by jít, plakala by *„za Aničkou“*. U Aničky se jí líbí, mají tam kuchyň a pokoj. *„Máma tam nic nemá.“*

(Kdyby šlo něco na mamince změnit, co bys změnila?) *„Nic by se změnit nedalo, ona stejně furt pije...“* Spontánně se rozpovídala o tom, že maminku ani tatínka by s Robertem neposlouchali. *„My stejně utkáme, když jsme na procházce, dopředu a neposloucháme je...“* S Aničkou si hrají, divadlo také navštívili, jezdí za tetou, chodí společně ven. Učí se do školy. Nejvíce na světě má ráda Aničku, potom babičku a bratra. Nemá ráda maminku, tatínka a Šimona, toho se bojí. (Ty se Šimona bojíš?) *„Já mám strach, aby nám to Šimon nedělal, kdyby nás maminka vyhrála, ale já chci, aby nás vyhrála Anička...“* Vysvětluje, že oba pomáhají Aničce uklízet apod. Bratra má velice ráda, nechtěla by žít bez něho. Dle projektivního interview potvrzené údaje získané explorací. Tři přání: *„Být s Aničkou, aby soud dobře dopadl, abych, až budu velká, byla silná, nikdy nebrala drogy a nepila.“* Největší strach má z toho, že si ji maminka s tatínkem vezmou k sobě. *„Když přijde maminka, bolí mě bříško... já se bojím, bojím, že by nás vzali a utekli s námi...“*

Veronika – psychologické vyšetření: Osobnost se známky citové deprivace, pocitu nejistoty a obav. Při kresbě „Naše rodina“ v harmonicky působícím obrázku kreslí sebe, bratra, Aničku a tetu (paní Spoustovou). Na děvčátku je nyní zřejmě dobré výchovné vedení. Na Aničce silně citově lpí, cítí u ní jistotu, klid, rodinné zázemí. Nepřeje si žít s rodiči, dokonce si je ani nepřeje navštěvovat. Návštěvám se pasivně podvoluje. Má obavy, zda násilím nedojde v jejím životě k nějaké změně. Tato možnost v ní vyvolává pocit nejistoty, obav, které zvyrazňují neurotické projevy (bolesti hlavy, bříška). Když srovnává výchovné prostředí u rodičů a Aničky, jednoznačně to nyníjší preferuje.

Na základě všech důkazů dospěl soud k závěru, že podmínky pro svěření nezletilých dětí Roberta a Veroniky Lagrynových do pěstounské péče

navrhovatelky Anny Winterové jsou v tomto případě splněny. Soud přihlédl k tomu, že obě děti budou žít v prostředí, na které jsou zvyklé; za celou dobu péče navrhovatelky o obě děti se mezi nimi vytvořily přirozené hluboké citové vazby. Bylo zjištěno, že obě děti mají záporný citový vztah ke svým rodičům, nepřejí si žít ve společné domácnosti s rodiči a rovněž ani osobnostní předpoklady rodičů nebyly shledány jako kvalitní a vhodné pro další výchovu dětí, které potřebují žít v klidném, láskyplném prostředí bez negativních vlivů.

5. ledna 1999

Při šetření v domácnosti rodičů sdělil pan Lagryn, jak již bylo výše uvedeno, že paní Mudrá od něj na Nový rok odešla a zdržuje se na pro něj neznámém místě. Upřesnil, že ji „*chytil s někým na hotelu*“, od té doby se nevrátila domů, neviděl ji. Sdělil, že byl za panem Chmelíkem a podepsal, že nemá námitek proti tomu, aby děti byly svěřeny do pěstounské péče Anny.

V následujících týdnech se dle sdělení otce dětí i Anny viděl otec s dětmi podstatně častěji, než když návštěvy organizovala paní Mudrá. Byl tomu rád, ale bylo zřejmé, že rozpadem dlouholetého vztahu trpí. Děti s tátou navázaly lepší vztah, otec jim nosil dárky i praktické věci, nakoupil například nové tepláky. Anna s paní Spoustovou to kvitují s povděkem, Květa ho podle nich kazila a nyní mají oni všichni lepší život.

V březnu 1999 byly děti pravomocně svěřeny do pěstounské péče Anny. Anna požádala o dávky pěstounské péče. Tím byla ukončena etapa sociální práce, kdy byly řešeny akutní potřeby rodiny spojené s nejistou sociální situací dětí. Tradiční zvyklosti rodiny, která se postarala o „vlastní“ děti v nouzi, narazily na požadavky systému, jak situaci dětí formalizovat a tuto kolizi bylo třeba řešit tak, aby děti co nejméně traumatizovala. S odstupem času se zdá, že zájem biologické matky o děti byl jen účelový, a to v souvislosti se soudním jednáním vedeným ve věci obvinění jejího bratra ze sexuálního zneužívání dětí. Ten byl podle sdělení Anny a nezávisle i paní Mudré uznán vinným a odsouzen na deset měsíců výkonu trestu odnětí svobody. Matka dětí už syna a dceru nikdy nekontaktovala a v současné době rodina neví, kde se Květa Mudrá nachází.

Přesto, že sociální problém, který vedl k navázání spolupráce Anny s naší organizací, se jevil být vyřešený, sociální práce v rodině pokračovala.

Anna si zvykla obracet se na sociální pracovníky s rozličnými potížemi, před jejichž řešením byla postavena v souvislosti se zajištěním bydlení, s účastí na trhu práce, se školní docházkou dětí. Jednalo se tedy nejčastěji o problémy praktické a „úřední“. Příležitostně se radila i ohledně problémů, které se vyskytly v širší rodině. Anna se jako klientka jevila být velmi samostatná, autonomní, dokázala srozumitelně formulovat svá očekávání a cíle. Nevzniknul ale ani po letech dojem, že se zříká své odpovědnosti a stává se závislou na službě. Mnohé se naučila (například ve věci finanční gramotnosti) a dál už v tomto ohledu podporu nevyžadovala. Mnohé její problémy byly tak specifické a ojedinělé, že nedávaly mnoho prostoru pro edukaci Anny ve strategiích řešení daných problémů (zejména v oblasti zajištění bydlení).

V následujícím textu již bez pevnějšího zakotvení děje v čase popíšeme základní okruhy sociální práce realizované v Annině rodině. Tato podpora, nijak intenzivní, ale opravdu dlouhodobá a průběžná, byla poskytována až do doby zletilosti dětí. Momentálně Anna opět využila toho, že jsem se objevila v souvislosti s touto publikací po několikaleté odmlce v jejím životě. Má druhým rokem v pěstounské péči sedmiletého Karlíčka, který také pochází z její širší rodiny. Opět „řešíme“ společně problémy, které jsou pro ni neobvyklé a příliš náročné – zdravotní stav Karlíčka (psychomotorická retardace, vada sluchu, problematické chování ve školce spojené pravděpodobně s jeho limitovaným intelektem a poruchou pozornosti), dávky pro osoby se zdravotním postižením pro její matku, paní Spoustovou, která má těžkou poruchu mobility v důsledku onemocnění dnou, příjmové zabezpečení Veroniky, která je nyní již také maminkou, a podobně. V mnoha případech se prostřednictvím konzultace snaží Anna ujistit, že postupovala správně. Například v tom, že podepsala souhlas se vzděláváním Karlíčka podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání, přílohy upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením.

Základní oblasti problémů, ve kterých Anna žádala od naší organizace podporu, byly školní docházka dětí a otázka zabezpečení (vlastního) bydlení.

Vzdělávání a vzdělání dětí

Vzdělání přikládala a přikládá Anna velký význam, opakovaně se vyjádřila tak, že sama absolvovala jen základní školu a ráda by, aby se Veronika a Robert alespoň vyučili. Ona sama musí velmi tvrdě pracovat, aby

vydělala peníze, přijímá i těžké manuální práce ve stavebnictví, obkládá, zdí, seká elektrínu. Dětem by přála práci „čistější“ a méně namáhavou. Současně je ale její výchova velmi protektivní, což je jeden z významných rysů romství, a tak se někdy jeví obtížné najít rozumnou míru mezi tlakem na výkon dětí a Anninou snahou je nezatěžovat školními starostmi a povinnostmi.

Školní kariéra dětí nezačala příliš šťastně. Robert nastoupil do první třídy v šesti a půl letech bez odkladu, přestože zjevně nebyl zralý k nástupu školní docházky. Jakkoli se Anna a její rodina snažili dohnat zpoždění v psychomotorickém a rozumovém vývoji zanedbávaných a traumatizovaných dětí, nastupoval Robert do školy s chudou slovní zásobou, nesprávnou výslovností, s omezenou schopností orientace v sociálních vztazích (zejména vrstevnických), bez zkušenosti s předškolní výchovou. Nikoli překvapivě došlo k tomu, že Robert první třídu opakoval pro nedostatečný prospěch. K intenzivnější spolupráci se školou ze strany Anny došlo po incidentu, kdy se rodiče snažili odvést děti ze školy proti jejich vůli. V následujících týdnech děti reagovaly na stresovou situaci, zhoršil se jejich prospěch a objevily se první problémy s kázní. Škola situaci zohlednila a dětem poskytla potřebnou podporu.

Rodinu jsme se při řešení těchto potíží a v motivaci Anny ke vzdělávání dětí snažili podpořit a na podzim roku 1998 nastoupila do rodiny „doučovací teta“, stážistka, studentka pomáhajícího oboru vysoké školy. Ta konzultovala pravidelně své postupy s učitelkou dětí, obě děti chodily do stejné třídy. Došlo k podstatnému zlepšení prospěchu i chování dětí. Paní učitelka možnost doučování dětí přivítala, Verunka i Robert podle jejich slov zatím učivo zvládali, ale „čím budou starší, tím to pro ně bude obtížnější“. Měla ve třídě jen patnáct dětí, ale obě děti Lagrynovy by podle ní potřebovaly ještě větší oporu, asistenta. Že by byl vhodný jejich přechod na speciální školu ale (zatím) vylučovala. Péče o děti ze strany slečny Winterové byla paní učitelkou hodnocena jako dobrá, Anna se školou ochotně spolupracovala. V domácím prostředí se Anna snažila doučování zúčastnit, zapojit se, ale opakovaně se přiznávala, že učivu nerozumí a není schopná ho dětem dovysvětlit.

V pololetí druhé třídy nastoupila k dětem nová paní učitelka. Začaly se množit poznámky a špatné známky, zejména u Roberta. Učitelka žádala psychologické vyšetření, ale to Anna odmítla s tím, že „chození po psycholožích a znalcích už mají za sebou děti víc než dost“. Paní učitelka ale měla podezření, že Robert trpí dyslexií a dysortografií, velmi vyšetření

v pedagogicko-psychologické poradně doporučovala, podrobné vyšetření zakončené diagnózou by mohlo pro chlapce přinést úlevy. O speciální škole neuvažovala. Při následném šetření v domácnosti jsem Anně a Robertovi vše podrobně vysvětlila, Robert se ujistoval, že se nejedná o nemoc a že mu nehrozí přechod na jinou školu. Verunka roztomile nabídla, že půjde na vyšetření s bratrem, aby se nebál.

Robert podstoupil vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně, kde psycholožka doporučila opakování druhé třídy. Prospěchově to nutné nebylo, ale chlapec měl skluz, který by ho strhnul ve třetí třídě, kdy se podstatně mění styl učení. Bylo potřeba, aby si Robert zařadil trivium, aby následně zvládl třetí třídu, kde se již začíná s tzv. učivem. V rodině vzniklo z doporučení poradny pozdvižení, znamenalo, že Robert už měl vlastně podruhé opakovat ročník a nakonec by byl o třídu níž než Verunka, která je mladší a která ve škole bez větších potíží prosperovala.

Psycholožka pedagogicko-psychologické poradny vyjádřila velký respekt k Anně pro to, co pro děti udělala a dělá. Ocenila její přirozenou inteligenci a emocionální založení. Pohovořila i osobně s paní učitelkou, která podle našeho sdíleného názoru neměla pro Roberta dostatek trpělivosti a vylouvala se na vysoký počet dětí ve třídě (15). Od září následujícího školního roku nakonec domluvila paní psycholožka přestup Roberta do dyslektické třídy (té samé školy) s osmi žáky a velmi laskavou a vstřícnou paní učitelkou. Robertovi se tam moc líbilo, nosil téměř samé jedničky, podle jeho slov ho paní učitelka hodně chválila a mazlila se s ním, do školy se vyloženě těšil.

Potíže ve škole se během školní docházky dětí opakovaly, ale s nízkou četností a intenzitou. Za vydatné pomoci řady „doučovacích tet“ a podpory ze strany školy se dařilo udržet vzdělávací potíže pod kontrolou. Od šestého ročníku nastoupil Robert do běžné třídy.

O dva roky později jsme ale opět řešili Robertovy dlouhodobě špatné výsledky ve škole, a navíc se ze strany spolužáků objevovala šikana na rasovém podkladu. Po dlouhém vyjednávání s Annou, Robertem a školou bylo dosaženo přestupu Roberta na speciální školu, která i nabízela možnost pokračovat ve studiu po ukončení povinné školní docházky učebním oborem kuchař. Změna se ukázala dobrou volbou, Robert chodil ze školy spokojený, vyrovnanější. Ve třídě měl méně spolužáků a výuka nebyla tak náročná. Paní učitelka ve zprávě reflektující první pololetí ve speciální škole napsala:

„Chlapec nastoupil na naši školu 1. 9. 2004. Je žákem 7. ročníku. Snadno se zapojil do kolektivu třídy, první měsíc se choval nenápadně. V této době se stává vůdčí osobností ve třídě. Na nižším stupni dvakrát opakoval, je tedy o dva roky starší než ostatní spolužáci. Rád diskutuje o nejrůznějších životních situacích a problémech. K dospělým se chová slušně. Spolužáky dokáže usměrnit. Je kritický k okolí, ale dokáže přijmout i kritiku své osoby. Učivo zvládá. Uvažujeme o jeho přestupu v pololetí do 8. třídy. V matematice a v českém jazyce se stává, že při novém jevu potřebuje „postrčit“, ale pak pracuje sám. Má-li motivaci, začne pracovat ochotně, ale zájem brzy opadá, musí být opakovaně povzbuzován. Několikrát nedonesl domácí úkol, ale po zápisu do žákovské knížky se situace zlepšila. Jeho největším zájmem je sport. Podle jeho vyprávění tráví volný čas právě hodně fotbalem nebo ve skupině vrstevníků v centru města.“

Ukončení povinné školní docházky dětí bylo dalším obdobím nejistoty a pochyb o vzdělávací kariéře dětí, které Anna i děti intenzivně řešily se sociální pracovnící. Obě děti toužily po vyučení v oborech, ve kterých byl velký počet zájemců o přijetí, například Robert se chtěl učit kadeřníkem. To se po absolvování speciální základní školy nejevilo realizovatelné. Po jednání se stávajícími školami dětí nakonec nastoupili oba na učňovské obory, které navazovaly na vzdělávací programy speciálních škol, oba v oblasti gastronomie. Anna se snažila vyhovět přáním dětí ohledně budoucí profese, obávala se, že pokud by je tlačila jiným směrem, do školy by nechodily. Kladla a klade velký důraz na to, aby byly spokojené a mohly naplňovat svá přání. Současně je ale vede k ambicím, aby něco dokázaly, vyučily se, měly profesi. Obě děti učňovské obory úspěšně ukončily.

V problematice vzdělávání dětí se Anna obracela na sociální pracovníci jako na vzdělanou („vy máte ty školy na to“) a důvěryhodnou autoritu, která jí pomáhala zvážit všechny alternativy řešení v situacích, které měly významný potenciál ovlivnit budoucnost dětí. Sociální pracovníce také působila v některých z těchto situací jako zprostředkovatel jednání mezi školou a Annou. Anna samostatně řešila běžné záležitosti spojené se školou, zajišťovala dětem průběžně školní pomůcky, účastnila se třídních schůzek, podporovala děti v účasti na dalších aktivitách školy, jako byly například školní výlety či výcviky. Edukační péče se tedy nejevila jako potřebná, sociální práce byla poskytována formou poradenství a příležitostného doprovodu při jednání se školou a dalšími spolupracujícími institucemi.

Problémy spojené s bydlením

V době, kdy Anna přijala děti do své neformální péče, bydlela společně s kmotrem dětí v bytě, který byl Ivo Sivákovi přidělen městem. Aby děti měly potřebný klid, Ivo se z bytu odstěhoval a přenechal jej k užívání Anně s tím, že ta se zavázala řádně hradit všechny poplatky spojené s bydlením. Tento původní byt byl již výše v textu popsán. Později Ivo souhlasil s tím, aby byl byt přepsán na Annu, aby ta měla bydlení v pořádku a zajištěné v době, kdy probíhala soudní jednání o svěřeni dětí do pěstounské péče. Anna se průběžně snažila bydlení, které s dětmi sdílela, opravovat a rozšiřovat. Správa domovního fondu již na konci devadesátých let uvažovala o tom, že jednotlivé byty v domě bude odprodávat. Anna, když už byla zabezpečena dávkami pěstounské péče, začala ukládat peníze na stavební spoření, vlastnictví bytu mělo pro ni velkou hodnotu. Radila se se sociální pracovníci průběžně ohledně všech potíží spojených s bydlením tak, aby nepromeškala příležitost stát se vlastníci bytu. Slibovala si od toho, že „*bude ve svém*“ a vždy zdůrazňovala, že tato její snaha je motivována zájmy dětí.

V roce 2002 po mnoha jednáních byl Anně přidělen ze správy nemoovitostí větší byt v domě, ve kterém dosud s dětmi bydleli. Byt vyžadoval rekonstrukci a v dlouhodobém plánu města měl být výhledově nabídnut nájemníkům ke koupi do osobního vlastnictví. Sociální pracovnice vyjednávala v zastoupení Anny podmínky odprodeje tohoto bytu tak, aby byly pro rodinu finančně zvládnutelné. Argumentovala specifickými potřebami rodiny a zejména nezletilých dětí, jednalo by se o ideální řešení jejich nejisté bytové situace – děti by mohly navštěvovat stejné školy (což bylo v té době důležité zejména pro integrovaného Roberta) a zůstaly by ve známém prostředí. Podávala reference k výborným schopnostem domácího hospodaření Anny, které jí následně dovolily se správě nemoovitostí zavázat i přiměřeným finančním břemenem realizovaným úhradou měsíčních splátek. Nezbytné správký bytu byla Anna schopna si zajistit svépomocí nebo za podpory širší rodiny a přátel. Schválení odprodeje bytu a faktická jeho koupě byla rodinou bujaře oslavována, Anna se okamžitě pustila do práce, aby byt vyspravila a zvelebila. Pracovala velmi tvrdě. Do bytu se později přistěhovala paní Spoustová, matka Anny, která po zhoršení zdravotního stavu potřebovala intenzivnější péči. Anně ale přinesla i významnou pomoc, pohlídala v případě potřeby děti a vypomáhala i finančně, podílela se na společných výdajích spojených s bydlením.

Sociální pracovnice s Annou řešila v souvislosti s bydlením i neobvyklý problém, se kterým si Anna nevěděla rady. Ve vedlejším bytě na patře bydlela velmi stará paní, která nedodržovala základní hygienu, z bytu nepříjemně čpělo až na chodbu. Annina rodina měla v té době s touto paní společné WC na chodbě, Anna se snažila udržovat ho v pořádku a čistotě. Paní ho ale zanechávala v hrozném stavu, dále kálela a močila po společné chodbě, vulgárně všem nadávala. Odmítala jakoukoli domluvu, a to včetně přestupkové komise města. Dalo se předpokládat, že u paní se rozvíjí demence, dříve bylo soužití s ní nekonfliktní. Anně byla sociální pracovníci vysvětlena podstata tohoto onemocnění a přislíbena pomoc při řešení problému na oddělení sociálních služeb magistrátu města. Toho bylo po delší době dosaženo a paní byla umístěna v pobytovém zařízení sociálních služeb se zvláštním režimem. Anna využila příležitosti a požádala o odkup bytu po paní, jednalo se o dvě místnosti bez sociálního zařízení. Tím, že byl byt na stejném patře, plánovala si Anna, že ho propojí s jejich stávajícím bytem a udělá v něm dětský pokojíček pro Verunku⁴⁹ a/nebo pokojík pro paní Spoustovou. I tento odkup se po čase podařilo prosadit. V současné době vlastní Anna prostorný a dobře vybavený byt v centru města, který postupně zvelebuje, bydlí v něm Anna se svou maminkou a Karlíčkem.

Oblast správy financí

Oblastí problémů, kde byla občasně poskytována edukační péče, byla oblast finanční. Dopředu je třeba podotknout, že Anna je velmi dobrá hospodyně a na peníze velmi opatrná. Dokáže ušetřit, výhodně nakupovat. Když děti chodily na základní školu, nebylo jí zatěžko večer nastudovat slevové letáky a během dopoledne objet na kole všechny supermarkety a slev strategicky využít. „*Proč bych to kupovala draho, když to jde za levno.*“ Když byla sama doma v době, kdy děti byly ve škole, zbytečně netopila, aby ušetřila. V době, kdy ještě nepobírala dávky pěstounské péče, zajišťovala si pevná paliva svépomocí, z „bouraček“, z likvidační pozůstalosti v okolí a podobně. Nastalo ale několik situací, kdy si Anna nevěděla rady.

⁴⁹ Děti neměly nikdy společný dětský pokojíček ke spaní, v rodině spali členové odděleně podle pohlaví. V jedné z místností Robert, ve druhé všechny ženy – paní Spoustová, Anna, Verunka. Nový pokojík by proto byl soukromým hájemstvím pro Veroniku.

Takovou situací bylo, když Anna musela platit velký nedoplatek za elektřinu v řádech tisíců korun. Byla schopná si sama dojednat splátkový kalendář u poskytovatele energie, ale nenapadlo ji nastavit vyšší měsíční zálohy tak, aby k nedoplatku v dalších letech nedocházelo. Po podrobném vysvětlení celé problematiky záloh už Anna dokázala získané kompetence uplatňovat samostatně a řešit tak bez externí podpory podobné situace. Potíže tohoto typu se už v rodině neopakovaly.

Závažnější se jevila situace, kdy při jednom ze šetření v domácnosti se Anna chlubila, jak řádně splácí tzv. rychlou půjčku. Peníze potřebovala a využila na (re)konstrukci koupelny. Došlo tedy k situaci, kdy spíše náhodně ukázala, že v této oblasti se dopouští rizikového chování. Anně jsem názorně demonstrovala výpočtem na papír, kolik na půjčce ve splátkách přeplatí (půjčka činila 12 000 Kč, celková splacená částka se vyšplhala na 18 000 Kč). Anna při sjednávání půjčky řešila jen to (bezpochyby odpovědně), aby byla schopná měsíční splátky pokrýt z běžných výdajů, nikoli z úspor. Informace o tom, že „šest tisíc vyhodila oknem“, ji upřímně zkrušila. V budoucích letech potom opakovaně varovala již zletilé děti, aby si půjčky od nebankovních společností nebraly. Jediný úvěr, který „povoluje“, je bankovní úvěr na pořízení bydlení.

Dávky a zaměstnání

S oblastí správy financí souvisí úzce problematika dávek ze systému sociálního zabezpečení a oblast zaměstnání Anny, její účasti na trhu práce. Anna je extrémně pracovitá a ráda svou činnost a aktivitu zmiňuje, je na ni (jistě právem) pyšná. Vždy se snažila sebe a děti zabezpečit prací, osoby závislé na dávkách (které až na výjimky ztotožňuje s Romy) odsuzuje, že se o sebe nedokážou postarat a nemají hrdost a připravují se o nezávislost. Potíže jí nečinilo pobírat přídatky na děti (protože je to pro děti), důchod své maminky („vydělala si na něho“) a dávky vztahující se ke zdravotnímu postižení, které považuje za zasloužené ve vztahu ke špatnému zdravotnímu stavu.

Dávky péče v ní vyvolávaly zprvu rozpaky – vzhledem k jejím předchozím příjmům se jednalo o poměrně vysokou částku, kdy navíc první složka byla vystavena na částku zahrnující dávky tři měsíce zpětně. Anna mi tehdy vyděšeně telefonovala o pomoc, bála se, že je to nějaký nedoplatek nebo pokuta, byla vystrašená. Neuvědomila si, že se jedná o složku na výběr částky (byť se s ní už jednou setkala), většinou složky jen platila a částka byla na její poměry opravdu vysoká. Po vy-

světlení se přechodně uklidnila, později se ale zmatek vrátil v plné síle, co s tolika penězi bude dělat. Anna o sobě opakovaně říká, že je „zmatkař“ – v podobných situacích je třeba ji zklidnit a vše pečlivě vysvětlit.⁵⁰ Anna má velkou snahu a sama aktivně využívá zpětné vazby – ptá se, dokud opravdu nepochopí. Ve vztahu k dávkám pěstounské péče jsem zdůvodnila dávky jako odměnu státu za to, že se děti láskyplně ujala a dala jim domov. To Anna ráda a s hrdostí přijala a hned začala plánovat, kolik z částky měsíčně ušetří a co si za to s dětmi koupí. První takovou investicí byla koupě zahrádky na okraji Zlína, později byla významná částka využita na odkoupení městského bytu.

Zapojení Anny na trhu práce bylo ovlivněno několika faktory:

- Potřebami dětí – zejména v době mladšího školního věku děti jsme s kolegyněmi na úřadě práce dojednaly omezení pro nabídky práce pro Annu tak, že se má jednat o práci v centru Zlína, pouze ranní směny, zkrácený úvazek. Děti potřebovaly zvýšenou péči, která se s klasickým pracovním úvazkem, nebo dokonce směnným provozem vylučovala. Anna děti osobně vodila do školy a ze školy, vařila jim sama obědy, odpoledne se věnovali doučování a (širší) rodině.
- Potřebami maminky – v určitých obdobích pečovala Anna o matku intenzivně, při zhoršení zdravotního stavu zajišťovala celodenní péči. Pro rodinu je pobyt jednoho z členů v nemocnici velkou emocionální zátěží, proto se ho snaží po domluvě s lékaři zkrátit na minimum s tím, že doma bude mít nemocný zajištěnou nepřetržitou péči. V jiných obdobích ale naopak paní Spoustová zastala takový rozsah domácích prací a péče o děti, že mohla Anna alespoň brigádně, třeba na pár měsíců, nastoupit do zaměstnání (případně sezonně sbírala borůvky, šípky, bezinky).
- Diskriminací – opakovaně se v některých obdobích Anně nedařilo nalézt zaměstnání nebo brigádu, kdy zjevně roli sehrála její etnicita. Anna mluví naprosto čistě a bez přízvuku česky, jen občas udělá malou chybu ve skloňování, například ve složitějších souvětích, „zamatá se“, jak sama říká. V několika případech se jí stalo, že práce přislíbená při telefonickém rozhovoru jí byla odmítnuta poté, co se dostavila na pracoviště k podpisu smlouvy. Z jednoho pracoviště odešla ve zkušební

⁵⁰ Anna byla často vystrašená z různých písemností od institucí, vždy se obávala, že by jí úřady na základě nějaké nesrovnalosti mohly odebrat děti.

Ihůtě z důvodu bossingu ze strany přímé nadřízené, kde podle jejich slov významnou roli sehrál právě její romský původ.

- Nedostatečnou kvalifikací – většina pracovních poměrů, které Anna měla sjednané, byly zabezpečené tzv. neplnohodnotnými pracovními smlouvami, dohodou o provedení práce, dohodou o pracovní činnosti, byly krátkodobé a zhusta velmi fyzicky náročné.

Opatrnost Anny v oblasti příjmového zabezpečení se projevovala opakovaným ujišťováním se, že nástup do zaměstnání neovlivní výši dávek pěstounské péče.⁵¹ Rozuměla ale tomu, že po zvýšení svých příjmů prací může ztratit nárok na přídavek na dítě.⁵² To akceptovala, protože i za těchto okolností byly příjmy vyšší než „ztráty“. K práci vedla Anna i děti, obě musely doma pomáhat, Robert byl veden k „*mužským povinnostem a práci*“, Verunka do vedení domácnosti.

Sociální práce v oblasti dávek se omezovala na poradenství. Komplexnější podporu požadovala Anna v oblasti účasti na trhu práce. Sociální pracovnice napomáhala při výběru vhodného zaměstnání, komunikovala v zastoupení Anny s úřadem práce, pokud to bylo třeba, několikrát vystavila Anně referenční dopis k žádosti o zaměstnání. Zaměstnavatelé byli s Annou spokojeni, hodnotili ji jako velice pracovitou a odpovědnou.

Diskriminace na základě barvy pleti (na základě etnika), rasismus

S rasistickými projevy se Anna podle jejího vyjádření nesetkává často. Přiřítá to jednak svému slušnému chování (od asociálního chování některých jiných Romů se opakovaně distancuje) a jednak skutečnosti, že v lokalitě, kde již roky žije, ji všichni znají. V centru krajského města si vytvořila bohaté sociální sítě známých – prodavaček, uklízečů ulic, městských policistů, kavárníků a dalších. Není pro ni problém, když si zapomené peníze, protože všichni o ní ví, že je „*slušná ženská, která po sobě nenechává dluhy*“. Přátelské kontakty posiluje například nabídkou sousedské výpomoci tam, kde je to vhodné.

Mimo zmíněné potíže v jednom ze zaměstnání řešila Anna rasistické útoky na Roberta ve škole. Podle Roberta ho napadl starší spolužák, který se prohlašuje za skina. Chodil do stejné školy, měl už výchovné problémy ohodnocené dvojkou z chování. Protože se ale incident neodehrál

⁵¹ Dávky pěstounské péče nebyly a nejsou testovány ani příjmem, ani majetkem.

⁵² Přídavek na dítě byl a je testovaný příjmem.

v době vyučování na půdě školy, ředitel školy se jím odmítl zabývat. Anna řešila konflikt neformálně – nepodala trestní oznámení, s útočníkem si promluvila a vyjadřovala přesvědčení, že se již nic podobného nebude opakovat.⁵³

Velmi těžce ale nesla Anna rasistický útok skinheadů na ni a na její maminku, který se odehrál o několik let později v bezprostřední blízkosti jejich bydliště. Vzhledem k tomu, že její maminka byla jen s obtížemi mobilní, referovala Anna velmi emotivně o bezmoci, kterou při útoku prožívala. Hlavní strategií, kterou vštěpovala i dětem, bylo podobným útokům utéct, pokud možno se k nim ani nepřimíchat. To ale s nepohyblivou maminkou nebylo možné. Naštěstí se ženám podařilo přivolat Policii ČR, která rychle zasáhla. Situace byla o to nepříjemnější, že pasivně, přihlížením, se útoku zúčastnil i jejich mladý soused z domu. Nezastal se jich. Na určitou dobu se rodina necítila bezpečně ani v jejich bytovém domě, dokud se soused neodstěhoval. Incident byl řešen v rámci přestupkového řízení.

V tomto okruhu problémů, které Anna musela řešit, jsem nezasahovala aktivně. Anna žádala pouze příležitostně prostor pro ventilaci svých pocitů a obav a potvrzení správnosti svých vlastních postupů.

Problémy širší rodiny

Důvěra Anny ke mně se po delší spolupráci a po překonání nejakutnějších problémů spojených s pěstounskou péčí o Veroniku a Roberta projevila občasnou prosbou o konzultaci sociálních problémů v širší rodině.

Nejangažovanější byla Anna ve věci Petříka, polorodého bratra Veroniky a Roberta. Poté, co paní Mudrá odešla od pana Lagryna, ten si našel novou přítelkyni. Chlapeček, který se ze vztahu narodil, byl rodinou vítán a pečován. Anna s maminkou, která byla chlapečkovou tetou, Petříka často hlídávaly a chlubily se tím, že „*je pěkně tlustý*“ a má „*faldíky*“, „*dostává pořádně papat*“ a má „*čistý zadeček*“ a má všechno potřebné vybavení. Své kontakty s novou rodinou ale deklarovaly mimo jiné také jako kontrolu, jakousi „*supervizi*“, že se nebude opakovat osud Veroniky

⁵³ Annin vztah k dětem a její odevzdanost jejich zájmům a prospěchu jinde v textu popisují souslovím Lvíce Anna. Není proto divu, že v dané chvíli jsem nesebrala odvahu se zeptat, co přesně znamená „*promluvila si*“. Anna i útočníka vnímala jako dítě a jistě mu neublížila fyzicky, to by bylo proti jejímu přesvědčení. Na druhé straně ale zájmy a potřeby Roberta a Veroniky pro ni byly vždy prioritní.

a Roberta. O panu Lagrynovi věděly, že je závislý na psychoaktivních látkách, z toho podezřívaly i jeho matku. Vztah rodičů Petříka se později rozpadnul a v současné době o bratrovi dětí nemá rodina žádné spolehlivé informace, jeho matka se s ním odstěhovala ze Zlína. Matka chlapce navíc nesouhlasila s tím, aby se Petřík stýkal „s *Cikánama*“, zamezila kontaktům mezi sourozenci (Veronika si s ním po určitý čas psala na Facebooku). Později měla nedostatečná péče matky o Petříka vést k jeho svěření do pěstounské péče babičky (ze strany matky). Následně matka navázala nový partnerský vztah a její manžel měl snad Petříka osvojit. Tyto informace má rodina ale jen z doslechu a nejsou spolehlivé. Nyní by měl být Petřík již zletilý a rodina Anny uvažuje o tom, jak s ním navázat kontakt.

Dalšími řešenými problémy v širší rodině bylo mateřství nezletilé matky, domácí násilí, výukové problémy dítěte, kde škola navrhovala speciální vzdělávání, potíže s dosažitelností dávek, diskriminace na trhu práce a podobně. Ve většině případů postačovalo poradenství a podpora orientace klientů v problému, případně předání klientů kompetentnímu kolegovi.

Vzhledem ke zletilosti dětí byl případ uzavřen na konci roku 2008.

V celkovém zhodnocení realizované sociální práce lze poukázat na tři hlavní oblasti aktivit. První oblastí je podpora Anny a dětí při zvládnání organizačně, ale zejména emočně náročného období souvisejícího se soudním řízením o svěření dětí do pěstounské péče Anny, které zahrnovalo i asistované kontakty mezi dětmi a jejich rodiči. Bylo možno konstatovat, že v sociálním fungování Anny nejsou žádné významné nedostatky, zvládala zcela samostatně a ve vysoké kvalitě veškeré nároky každodenní péče o děti a domácnost, poskytovala Veronice a Robertovi vřelou emoční podporu, vytvořila pro ně bezpečný domov. V kritické době žádala od sociálních pracovníků emoční podporu a orientaci v procesech (například soudního řízení), které jí byly cizí. Nevznikala potřeba edukační péče. Zpětně Anna hodnotila podporu ze strany sociálních pracovníků jako dostatečnou a pro ni užitečnou. Pociťovala zejména v počátcích společné práce nedostatek emoční podpory, až s časovým odstupem porozuměla tomu, že v kolizní situaci s nedostatkem objektivních informací (slovo proti slovu) museli sociální pracovníci zachovávat ve vztahu k Anně a biologickým rodičům neutralitu a koncentrovat se na zájmy a práva dětí.

Druhá rovina práce byla realizována ve vztahu k biologickým rodičům dětí. Ta se soustředila na zhodnocení jejich sociálních podmínek a výchovných předpokladů a následně na podporu pozitivní změny. Organizace asistovaných kontaktů rodičů s dětmi byla bází pro rozvíjení jejich rodičovských kompetencí. Rodiče měli obecné povědomí o tom, jak by měla vypadat vyhovující péče o děti a domácnost, věděli, jak by měly být naplňovány potřeby dětí, jak by mělo být pečováno o domácnost. Deklarovali značný zájem na normalizaci jejich sociální situace, aby se děti mohly vrátit do jejich péče. V průběhu práce s nimi ale stále výrazněji vystupovala do popředí jejich neochota (neschopnost? bezmoc?) naplnit deklarované cíle, investovat faktické úsilí do toho, aby své vize dokázali naplnit (splátkové kalendáře, řešení dluhu na nájemném a výpovědi z nájmu, rekonstrukce bytu, nalezení plnohodnotného zaměstnání, pravidelné kontakty s dětmi). Postupně se nabízená podpora ze strany sociálních pracovníků měnila na výkon kontroly tak, aby bylo možno se pro účely soudního jednání o svěření dětí do pěstounské péče Anny kvalifikovaně rozhodnout o návrhu pro soud. Nabízené edukační postupy byly rodiči odmítnuty, případně se jim vyhýbali.

Navazující třetí rovinou realizované sociální práce byla průběžná podpora Anny při řešení složitějších záležitostí, před které byla s dětmi postavena v době, kdy již nabylo právní moci rozhodnutí soudu o svěření dětí do její pěstounské péče. V každodenních záležitostech a běžném zabezpečení komplexních potřeb dětí byla Anna, jak již bylo uvedeno, naprosto samostatná. Náplní práce sociálního pracovníka tak byla spíše občasná emocionální podpora Anny (ovšem z pozice respektované odborné autority), poradenství ve složitějších úředních a instrumentálních záležitostech a pouze zřídka a parciálně edukace, například v oblasti finančního hospodaření.

Po obnovení a rozvinutí našeho vztahu, které souviselo s prací na této publikaci a bylo naplněno mnoha hodinami společných rozhovorů a návštěv, jsem opět začala fungovat jako „přítel na telefonu“, poradce a emocionální podpora. Momentálně zejména ve věci nástupu Karlíčka do první třídy a zajištění svobodné matky Veroniky a její dcerky dávkami sociálního zabezpečení. Anna telefonuje přibližně jednou za jeden až dva týdny, většinou se jen potřebuje ubezpečit, že kroky, které provedla, byly správné, případně se pochlubit dosaženými úspěchy (například vyřešení

samostatného bydlení Veroniky s dcerou). Kolegyni z Magistrátu města Zlína, která má na starost sociálně-právní ochranu Karlíčka coby dítěte svěřeného do pěstounské péče, důvěřuje a ví, že se na ni může kdykoli obrátit. *„Ale ona nás tak nezná, v ní není to srdíčko, vy jste naše.“*

Závěr

Anna je unikátním příkladem romské ženy, která ne zvolila cestu asimilace za cenu ztráty svých rodových tradic, neodvrátila se od svých předků a historie, aby se zavděčila majoritě. Otevřeně a hrdě deklaruje své romství a současně je plně začleněná do lokální majoritní společnosti. Dokázala nekolizně skloubit sociální požadavky společnosti, která ji obklopuje, se svými rodovými tradicemi a ty ještě přenáší s velkým úsilím prostřednictvím dětí na další generace.

Od realizovaného výzkumu jsem si slibovala zejména to, že příběh Anny zachytím a představím kolegům pomáhajícím pracovníkům a případně i zainteresované veřejnosti. Mou snahou je nabourat stereotypy, které o Romech a o integraci, nebo tzv. integraci máme. Začarovaný kruh tvořený předsudky a neochotou ke změně jako by se nedařilo rozetnout. A působí na obou stranách, jak na straně majoritní společnosti, tak na straně Romů. Mnohá sociálněpolitická opatření selhávají v konfrontaci se svými nezamýšlenými důsledky. Rozhodla jsem se tedy alespoň malou kapkou napomoci erozi této dusivé atmosféry.

Summary

This narrative monography presents the life story of a Romani foster mother Anna who took care of two kids from broader family where they had been terribly neglected and sexually abused. The chapter that follows the narrative biography presents traditions of the Romani clan Sinti which significantly influenced the way Anna solved the family problems. The story as a whole is framed by the information about the Romani issues in the CR and its historical context. All of which is followed by the reflection of the social work with the foster mother's family and with the biological parents. This text is dedicated mainly to the people professionals and its target is to help to destroy their stereotypes connected with the Romani people and to show the good praxis example within social work.

Seznam použitých zdrojů a pramenů

- ALINČOVA, Milena, ŽIGOVÁ, Anna. (2003) *Bari Phen (Nejstarší sestra)*. Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/cd/data/ethn/social/data/sister.cs.pdf>.
- BAKALÁŘ, Petr. (2004) *Psychologie Romů*. Praha: Votobia.
- BARŠA, Pavel. (1999) *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- BEKOVÁ, Jarmila. (2014) *Vie at lumière. Most mezi dvěma světy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- BENČ, Vladimír, HRUSTIČ, Tomáš, KARDOS, Timea, MUŠINKA, Alexander. (eds.) (2013) *Teoretické a praktické otázky politickej participácie Rómov na lokálnej úrovni*. Prešov: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku. Dostupné z: http://www.uet.sav.sk/files/teoreticke_a_prakticke_otazky_politickej_participacie_romov_na_lokalnej_urovni.pdf.
- BUDILOVÁ, Lenka. (2008) Rodina, manželství a přibuzenství u cikánských skupin (literatura, teoretické přístupy, klíčová témata). In: *Antropowebzin*, 2-3, s. 59-73. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_2-3_2008/5_RODINA__MANZELSTVI_A_PRIBUZENSTVI_.pdf.
- COHN, Werner. (2009) *Cikáni*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- CRESWELL, John W. (1998) *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- ČADA, Karel. (2015) *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf.
- ČERVENKA, Jan. (2015) *Romové a soužití s nimi očima české veřejnosti – duben 2015*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. Dostupné z: http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7388/f3/ov150602.pdf.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚSTAV. (2011) Sčítání domů, lidu a bytů 2011. Praha: Český statistický ústav. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&evo=&str=&udldent=&zo=N&vyhltext=&pvoch=&pvo=OBCR614A&verze=-1&nahled=N&sp=N&nuid=&zs=&skupld=&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_null_null_&pvo kc=&katalog=30715&z=T (14. února 2016).
- DANIEL, Bartoloměj. (1994) *Dějiny Romů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- DAVIDOVÁ, Eva. (1995) *Cesty Romů. Romano drom: 1945–1990; změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- DAVIDOVÁ, Eva. (1997) K současným změnám romského společenství, jeho postavení a způsobu života. In: *Pedagogická orientace*, 2, s. 63–70.

- DAVIDOVÁ, Eva a kol. (2010) *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České republice*. Praha: Triton.
- DEMETER, Gejza. (1994) Kirvo/Kmotr. In: *Romano Džaniben, časopis romistických studií*, 2, s. 37–40.
- DURŇÁK, Kateřina. (2014) Formování pěstounské péče v romských rodinách na východním Slovensku. In: *Romano Džaniben, časopis romistických studií*, 1, s. 49–74. Dostupné z: <http://www.dzaniben.cz/files/f5d75fec227c6f405cece04382055b47.pdf>.
- EDER-JORDAN, Beate. (2011) „Tradice se předávají jako pohádky.“ Rakouská Sintka vypráví o svém životě. In: *Romano Džaniben, časopis romistických studií*, 1, s. 81–95. Dostupné z: <http://www.dzaniben.cz/files/497291c5f9ae059df75ee8df6bc4920.pdf>.
- ELŠÍK, Viktor. (2005) Sintska a Manušská romština: sociolingvistická situace, komunita mluvčích a dokumentace jejich jazyka. *Romano džaniben – jevend 2005, časopis romistických studií*, s. 162–186. Dostupné z: <http://www.dzaniben.cz/files/9afa19f031a8ae3ea595249642a7f0e1.pdf>.
- ELŠÍK, Viktor. (2011) *Tváře romštiny*. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravy/viktor-elsik-tvare-romstiny>.
- FRASER, Angus. (1998) *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- FRIŠTENSKÁ, Hana, VÍŠEK, Petr. (2002) *O Romech (na co jste se chtěli zeptat). Manuál pro obce*. Praha: Vzdělávací centrum pro veřejnou správu České republiky.
- GOFFMAN, Erving. (1999) *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
- HAIŠMAN, Tomáš. (1989) Cikáni-Romové v Československu v posledních 43 letech: Hledali jen oni sami sebe? In: *Český lid*, č. 1, s. 33–39. ISSN 0009-0794.
- HANCOCK, Ian. (2001) *Země utrpení. Dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta.
- HANZAL, Jiří. (2004) *Cikáni na Moravě v 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- HENDL, Jan. (2008) *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HLAVÁČEK, Karel. (2014) *Romové v České republice*. Praha: Parlamentní institut.
- HOLÝ, Dušan, NEČAS, Ctibor. (1993) *Žalující píseň: O osudu Romů v nacistických koncentračních táborech*. Brno: Ústav lidové kultury Strážnice.
- HOLZINGER, Daniel. (1996) *Verbal aspect and thematic organization of sinte narrative discourse*. Dostupné z: <http://glm.uni-graz.at/etc/publications/GRP-Holzinger-1996.pdf>.
- HORVÁTHOVÁ, Jana. (2002) *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Člověk v tísni.
- HORVÁTHOVÁ, Jana. (2005) Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích (aneb tušení souvislostí). In: *Romano džaniben – jevend 2005, časopis*

- romistických studií*, s. 63–84. Dostupné z: <http://www.dzaniben.cz/files/3a-29b999000e31a1952f3c73d0e28f58.pdf>.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena a kol. (1998) *Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- JAKOUBEK, Marek, BUDILOVÁ, Lenka. (eds.) (2009) *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- JAKOUBEK, Marek, HIRT, Tomáš. (2004) *Romové: Kulturologické etudy*. Praha: Aleš Čeněk.
- JAKOUBEK, Marek. (2004) *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub.
- JAKOUBEK, Marek. (2012) „Romská“ kriminalita – specifika, příčiny, souvislosti. In: *Anthropologia Integra*, Vol. 3, 1, s. 39–50.
- JANEBOVÁ, Radka. (2012) „Muž, který svou ženu nemiluje, tak ji nemiluje“, aneb etická dilemata sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách. Dostupné z: <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/muz-ktery-svou-zenu-nemiluje-tak-ji-nemiluje-aneb-eticka-dilemata-socialni-prace-v-socialne-vyloucenych-lokalitach>.
- KAJANOVÁ, Alena a kol. (2015) *(Ne)rovnosti v romských rodinách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KALOVÁ, Jitka, ZÁVODSKÁ, Milada. (2012) *Druhá směna*. Praha: Romea.
- KAŠPAROVÁ, Irena. (2014) *Politika romství – romská politika*. Praha a Brno: Sociologické nakladatelství a Muni Press Masarykova univerzita.
- KENRICK, Donald, PUXON, Grattan. (2000) *Cikáni pod hákovým křížem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- KLADIVOVÁ, Vlasta. (1994) *Konečná stanice Auschwitz-Birkenau*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. (1998) *Estetika sociálního státu: O krizi reprezentace (nejen) sociálního zabezpečení*. Praha: G plus G.
- KOVÁČ, Milan, MANN, Arne B. (eds.) (2003) *Boh všetko vidí. O del sa dikhel. Duchovný svet Rómov na Slovensku. Romano paťaviben pre Slovensko*. Bratislava: Chronos.
- LACKOVÁ, Elena. (1997) *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha: Triáda.
- LAWLESS, Robert. (1996) *Co je to kultura?* Praha: Votobia.
- LHOTKA, Petr. (2001) Romové a nacistická rasová teorie. In: *Lidská práva proti rasismu*. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- LOVRITŠ, Veronika. (2008) Proč a jak (ne)sbírat etnická data ve školství. *Učitel-ské noviny* 37/2008. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1432>.
- MANN, Arne. (2001) *Romský dějepis*. Praha: Fortuna.
- MAREŠ, Petr, HORÁKOVÁ, Markéta, RÁKOSZYOVÁ, Miroslava. (2008) *Sociální exkluze na lokální úrovni*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_280.pdf.

- MAREŠ, Petr, SIROVÁTKA, Tomáš. (2008) Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda. In: *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, Vol. 44, No. 2, p. 271–294.
- Marušíaková, Elena, Popov, Veselin. (2011) Skládání přísahy v kontextu romského soudu. In: *Romano Džaniben, časopis romistických studií*, 2, s. 45–64.
- MATOUŠEK, Oldřich. (2003) *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MATRAS, Yaron. (2002) *Romani: A linguistic introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů, 10. revize (MKN-10) se zapracováním změn, které obsahuje aktualizace mezinárodní verze International Classification of Diseases k 1. 1. 2014.* (2014) Dostupné z: <http://www.uzis.cz/zpravy/aktualni-verze-mkn-10-cr>.
- MORAVEC, Štěpán. (2006). Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In: JAKOUBEK, Marek. *Romové v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čaněk, s. 11–69.
- MURPHY, Robert F. (2001) *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- NAVRÁTIL, Pavel. (2003a). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- NAVRÁTIL, Pavel. (2003b) Integrace (Romů) v kontextu životních situací: konceptualizace. In: *Sborník prací Fakulty sociálních studií Brněnské univerzity Sociální studia 10, 2003*. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080305104534.pdf>.
- NEČAS, Ctibor, MIKLUŠÁKOVÁ, Marta. (2002) *Historie Romů na území České republiky*. Dostupné z: <http://romove.radio.cz/cz/clanek/18785>.
- NEČAS, Ctibor. (1994) *Nemůžeme zapomenout. Našti bisteras*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- NEČAS, Ctibor. (1997) *Historický kalendář českých Romů v datech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
- NEČAS, Ctibor. (1999a) *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- NEČAS, Ctibor. (1999b) *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor.
- NEČAS, Ctibor. (2000) *Z Brna do Auschwitz-Birkenau*. Brno: Muzeum romské kultury.
- NEKVAPIL, Jiří et al. (2000) Obraz Romů v střeoevropských médiích po roce 1989. In: *Romano Džaniben, časopis romistických studií*, 1–2, s. 77–87.
- PAVELČÍKOVÁ, Ivana. (2013) Současné problémy výzkumu romského etnika v českých zemích. In: JAKUBEC, Ivan et al. (eds). *Právo a menšiny. Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 1/2013*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina. (2004) *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu.

- PETRÁŠ, René, PETRŮV, Helena. (2009) *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium.
- PODOLINSKÁ, Tatiana, HRUSTIČ, Tomáš. (2010) *Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava: Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, příloha upravující vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením*. (2006) Praha: Výzkumný ústav pedagogický. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/138>.
- RIESMANN, Catherine Kohler. (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.
- ROMBASE (2003) *Romové – subetnické skupiny*. Dostupné z: <http://rombase.uni-graz.at/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/topics/names.cs.xml>.
- ROSE, Romani. (ed.) (2009) *Nacistická genocida Sintů a Romů: katalog ke stálé výstavě ve Státním muzeu v Osvětimi*. Praha: Romano džaniben & Argo.
- SEDLÁKOVÁ, Renáta. (2002) Romská problematika v denním tisku (případová studie). In: SÍROVÁTKA, Tomáš. (ed.) *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Georgetown a MU FSS, s. 131–159.
- SILVERMAN, David. (2005) *Jako robiť kvalitatívny výskum. Praktická príručka*. Bratislava: Ikar.
- SIMON, Patrick. (2007). *“Ethnic” statistics and data protection in the Council of Europe countries: Study Report*. Strasbourg: ECRI/Council of Europe. Dostupné z: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Themes/Ethnic_statistics_and_data_protection.pdf.
- SOCIOKLUB. (1999) *Romové v České republice: 1945–1998*. Praha: Socioklub.
- STAKE, Robert E. (1995) *The art of case study research*. London: Sage.
- Strategie romské integrace do roku 2020. (2014) Dostupné z: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_czech_republic_strategy2_cs.pdf.
- SVOBODA, Michal. (2007) Biografická metoda v antropologii. In: *Přehledové studie 7/12*, s. 2–11. Dostupné z: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/147_147_michal_svoboda_biograficka_metoda_v_antropologii.pdf.
- ŠIŠKOVÁ, Tatjana. (2001) *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
- ŠKOBLA, Daniel, LEONČIKAS, Tadas, ŠTĚPÁNKOVÁ, Martina. (2008) *Etnicita ako štatistický ukazovateľ pri monitorovaní životných podmienok a diskriminácie. Analytická správa a odporúčania pre Slovenskú republiku*. Bratislava: Rozvojový program OSN, Regionálny úrad pre Európu a Spoločenstvo nezávislých štátov. Dostupné z: http://fesprag.ecn.cz/img_upload/72ff215dde4b7f046a-6aa04d2af13196/etnicita-ako-statisticky-ukazovatel-pri-monitorovani-zivotnych-podmienok-a-diskriminacie.pdf.
- ŠTĚCHOVÁ, Markéta. (2002) *Romská minorita a postupy integrace. Závěrečná zpráva z výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

- TITON, Jeff Todd. (1980) The Life Story. In: *The Journal of American Folklore*, Vol. 93, No. 369, s. 276–292.
- TOPINKA, Daniel. (2013) Lifestyles in the Socially Excluded Areas of Moravian Cities and Towns. In: KUBÁTOVÁ, Helena et al. *Ways of Life in the Late Modernity*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 321–342.
- Usnesení vlády č. 686 ze dne 29. října 1997. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=1428>.
- Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2014*. (2014) Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2014.pdf>.
- Zásady dlouhodobé koncepce romské integrace do roku 2025*. (2006) Dostupné z: http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9323_file12_roma_cz_strategy_perspectives_cs.pdf.
- ŽIGOVÁ, Anna. (1996) Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině. In: *Romano Džaniben, časopis romistických studií*, 1–2, s. 66–71.
- ŽLNAYOVÁ, Edita. (1996) Postavenie a úloha ženy – matky a muža – otca v rómskej rodine. In: *Romano Džaniben, časopis romistických studií*, 1–2, s. 29–41.

Právní normy

- Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění platném ve sledovaném období let 1998–1999.
- Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, ve znění platném ve sledovaném období let 1998–1999.
- Zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, ve znění platném ve sledovaném období let 1998–1999.
- Zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, ve znění platném ve sledovaném období let 1998–1999.
- Zákon č. 117/1996 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění platném ve sledovaném období let 1998–1999.

Příloha – ukázka indexace

LH ↓ do
↓ a.
VRAŽ ...děti znám od narození, od malinka ... byli jsme v příbuzenském vztahu... (v biologické rodině) byly tam drogy a alkohol ...ty děti neměly co jíst, co oblékat, takže já jsem vlastně kmotřenka té Verunky, tak vždycky jsme kupovala jak pro Verunku, tak pro Roberta a samozřejmě těda s mojí maminkou....ta maminka těch dětí tam nosila

MAMINKA
SILNĚ ŽENY

jakový zvláštní návštěvy, které nebyly vhodné... co se tam dělo, to už vnímaly ty děti a tam nebylo dobré, co se tam dělo a ty děti v tom žily, ale s tím jsme nic nenadělala, akorát nakoupit nebo tam něco uklidit nebo dát, ale to bylo v pořádku jako výpomoc někomu, ale prostě ta maminka to nějakým způsobem nevládala, ani ten otec a potom se stalo, že ten otec šel do výkonu trestu a ta maminka nevládala tu situaci, která nastala a vodila si tam spoustu mužů, ty děti chodily špinavé, měly svrab a blechy a už to bylo neúnosné... A ta maminka byla pod vlivem alkoholu, sfádala partnery, spávalo tam spoustu cizích lidí a Simon s musel chodit vlnět, aby ty děti měly klid, dávat jim peřiny, příkrývky, ze sekáců jsme kupovala, prala a povlékla, aby ty děti měly pořádek toto čisté, ale bohužel se to dělo nadále...

LH

LH ...já jsem v té době chodila do Farmakonu jako uklízečka.

LH

! ...maminka donesla ke mně v době, kdy ten otec už byl ve výkonu trestu a ona měla nějakého mužského a přišla před barák, na to nezapomenu, říkala: Ani, prosím tě, vy jstě rodina, já se o ně nemůžu starat a dala mi Verunku do náruče a Roberta mi dala do ruk... myslela, že mám jen potřebuje pomoc...

LH
7/96

⇒ VYSTŘELIVĚNÍ 2/4

(Robert) Týráni ...ho hodně třískali ti chlapi, tam on dostával...

nenávist... (toto formuluje Anna velmi rozpačitě): ty děti byly zneužitě i jiným způsobem, než by jako, tím jiným, ale jako i ten strejda, té maminky, jejich strejda ... byly ty děti zneužity, tak to bylo pro mě šokující taky a tuto situaci jsme velmi těžko snášela.

ŠIMON

MAMINKA ...ona těm dětem nevěřila, byl to problém, protože k nim neměla takový vztah, jako by maminka měla mít. Nikdy jsem nechtěla odsuzovat, byla to pro ni těžká doba a dokážu se do toho vžít. Rok měla ale šanci, já jsem rok měla děti bez jakýchkoliv dávek, ale od toho dne jsme měla už potom život velmi tvrděj a silnej a ono to není jako...dostanete 2 děti do ruk a starěj se: Nakonec jsem

VLASTNÍ
OPTIKA

ÚKOL

⇒ VĚDĚY
POMOC RODINĚ

OH - KMOTR
(+IVO SIVÁK)
6/4

LIMIT
ZPASAHU

↳ RODINNÁ
PADA
5/3

KMOTRA
MUSECA

SNANA O
KOREKCI 2/5

PRÁCE

PŘEDÁNÍ
NEJTOUŽL

SYNDROM CAN

O RODIČÍCH
SVETOV
PEČNĚ

MATERIÁLŮ
ZABEZPEČENÍ

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Klimentová, Eva

Anna / Eva Klimentová. – 1. vydání. – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. – 117 stran. – (Monografie)

ISBN 978-80-244-5004-9

(=214.58)-055.2 * 929 * 364-782.4 * 364-782.42 * 364-78 * (437.3)

- romské ženy – Česko – 20.–21. století
- náhradní rodinná péče – Česko – 20.–21. století
- pěstounská péče – Česko – 20.–21. století
- sociální práce – Česko – 20.–21. století
- monografie
- biografie

364-1/-7 – Druhy sociální pomoci a služeb [18]

929 – Biografie [8]

PhDr. Eva Klimentová, Ph.D.

Anna

Výkonná redaktorka Agnes Hausknotzová
Odpovědná redaktorka Vendula Drozdová
Technická redaktorka RNDr. Anna Petříková
Návrh a grafické zpracování obálky Ivana Perůtková

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.vydavatelstvi.upol.cz
www.e-shop.upol.cz
vup@upol.cz

Ediční řada – Monografie

1. vydání

Olomouc 2016

ISBN 978-80-244-5004-9

Neprodejná publikace

VUP 2016/0242